

Samisk kultur, identitet og samfunnsliv i Nye Narvik kommune

Delprosjekt kommunesammenslåing

Vigdis Nygaard, Bård Kårtveit og Jan Åge Riseth

Prosjekttittel: Samisk kultur, identitet og samfunnsliv i Nye Narvik kommune
Prosjektnummer: 101759
Oppdragsgiver: Narvik kommune
Rapportnr.: 21-2019
ISBN: 978-82-8408-034-5
Antall sider: 90
Publiseringsmnd.: Oktober
Bildetekst og kreditering: Forsidebilde: Bård Kårtveit, Mathis Eira, NRK, Simon Pierra Paulsen, NRK

Fra 1. januar 2020 blir Narvik, Ballangen og nord-østlig del av Divtasvuona/Tysfjord kommune en ny kommune – Nye Narvik kommune. Kommunereformen medfører et omfattende arbeid hvor innbyggere, ansatte, politikere, næringsliv samt lag og foreninger må omstille seg til nye forvaltningsmessige rammer. I dette ligger også et behov for å bli bedre kjent med historien, kulturen og bygge en felles identitet. Denne rapporten kartlegger status for samisk språk, kultur, næringsliv og samfunnsliv i området.

Forord

Fellesnemda i Nye Narvik kommune har behov å kartlegge samisk kultur, identitet og samfunnsliv i den nye sammenslåtte kommunen og trenger et kunnskapsgrunnlag for å fatte gode politiske beslutninger. Nye Narvik kommune ligger i skjæringspunktet mellom det lulesamiske, markesamiske og reindriftssamiske, og det er behov for å styrke kommunens satsing på samisk språk, kultur, næringsliv, samfunnsliv og identitet.

NORCE har fått oppdraget med å gjøre kartleggingen, og har hatt god hjelp av ei prosjektgruppe med ressurspersoner; Viggo J. Dale, prosjektleder Nye Narvik, Kristoffer Klem Bergersen, informasjonsansvarlig, Ingolf Kvandal, Ballangen og Lars Filip Paulsen, Divtasvuona/Tysfjord kommune.

Forskerne har hatt ansvaret for ulike deler av datainnsamlingen; Jan Åge Riseth har skrevet om reindrifta, Bård Kårtveit har skrevet om samiske organisasjoner, og Vigdis Nygaard har skrevet om det kommunale tjenestetilbudet. Nygaard har vært prosjektleder.

Vi vil takke alle våre informanter i kommuneadministrasjonen, politikere, samiske organisasjoner, institusjoner og ressurspersoner som har tatt seg tid til å snakke med oss og dele av sine erfaringer.

Alta, 7. oktober 2019

Vigdis Nygaard
Prosjektleder

May-Britt Ellingsen
Forskningsleder

Innhold

Forord	2
1. Innledning	4
2. Metode og datainnsamling	8
3. Spor av det samiske	9
Det markesamiske området – med fokus på Narvik og Ballangen	10
Det lulesamiske området – historisk utvikling	13
Reindrift – historisk utvikling i regionen	17
4. Samiske næringer i dag	26
Reindrift – organisering, bruk av arealer – kart	26
Annen samisk næringsaktivitet – Reiseliv	39
Annen samisk næringsaktivitet – duodji	41
5. Samisk organisasjonsliv, institusjoner og aktivitet	42
Markesamiske foreninger og institusjoner i dag	42
Lulesamiske foreninger og institusjoner i dag	50
6. Samiske ungdomserfaringer fra Narvik	53
7. Tilrettelagt kommunalt tilbud for den samiske befolkningen	59
Samiskspråklig og kulturelt tilbud i barnehage	59
Opplæring i samisk språk og kultur i skolen	61
Helse og omsorg	67
Kulturtilbud	69
Spor av det samiske i eksisterende planverk	72
Blikk for det samiske	73
8. Hvordan styrke samisk kultur, identitet og samfunnsliv i Nye Narvik?	75
9. Ulike modeller	79
Referanser	86

1. Innledning

Kommunereformens samiske perspektiv

Fra 1. januar 2020 blir Narvik, Ballangen og nord-østlig del av Divtasvuona/Tysfjord kommune en ny kommune – Nye Narvik kommune. Kommunereformen medfører et omfattende arbeid hvor innbyggere, ansatte, politikere, næringsliv samt lag og foreninger må omstille seg til nye forvaltningsmessige rammer. I dette ligger også et behov for å bli bedre kjent med historien, kulturen og bygge en felles identitet. Nye Narvik sitt territorium er et område hvor ulike etniske grupper, kulturer og språk møtes. Både i fortid og nåtid er Nye Narvik et møtepunkt mellom ulike samiske grupper; markesamer, lulesamer, reindriftssamer hvor språk, kultur og levesett varierer.

Kommunereformen har et også et samisk perspektiv, men i Kommuneproposisjon fra 2015 nevnes dette bare i forbindelse med endringer av kommunegrenser som omfatter kommuner innenfor samisk språkforvaltningsområde. Etter alle vurderingene av ulike sammenslåingsalternativer er det bare ett område i Norge hvor dette slår inn: i grensen mellom Nye Narvik og Nye Hábmera/Hamarøy der Divtasvuona/Tysfjord som er i samisk språkforvaltningsområde deles mellom de to nye kommunene. I dette ligger hovedutfordringen i at samiske språkbrukere, fra det lulesamiske området, ikke skal komme dårligere ut og miste rettigheter i den nye kommunen. Men i resten av Nye Narvik er det hovedsakelig nordsamisk som er det brukte samiske språket, og dette vil bli den eneste kommunen i Norge som vil måtte håndtere rettigheter i forhold til to offisielle samiske språk.

En prosess med dyptgående konflikter

Sammenslåingen av Narvik, Ballangen og Øst-siden av Tysfjorden har vært en krevende prosess. Det gjelder spesielt delingen av Divtasvuona/Tysfjord kommune. Forholdet mellom Øst og Vest-siden av Tysfjorden har vært preget av konflikter bl.a. knyttet til kommunal ressursbruk og lokalisering av tjenester. Et splittet kommunestyre vedtok i januar 2017 at hele Divtasvuona/Tysfjord skulle bli en del av Nye Narvik. Kommunal og Moderniseringsdepartementet vedtok så at kommunen skulle deles, og at Nord-siden av Tysfjorden skulle bli en del av Nye Narvik, mens Sør-siden skulle slås sammen med Hamarøy kommune. Det ble fort et stridsspørsmål hvor grensen skulle trekkes mellom Nye Hábmera/Hamarøy og Nye Narvik. Stridens kjerne ble et kraftanlegg i Sørfjorden som vil bringe inn store inntekter til vertskommunen i de kommende tiårene. Fylkesmannen i Nordland anbefalte at skulle deles helt innerst i fjorden, like nord for Hellemobotn. Basert på innspill bl.a. fra Sametinget vedtok KMD våren 2018 at grensen skulle gå adskillig lenger øst, slik at også bunnen av Sørfjorden, med kraftanlegget til Nordkraft AS, blir en del av Nye Hamarøy. Det samme vil gjelde et planlagt vindkraftverk på Sørfjordfjellet dersom det blir realisert. Vedtaket vakte sterke reaksjoner i Gásluokta/Kjøpsvik, men også i Ballangen og Narvik. I protest mot vedtaket valgte Fellesnemnda for Nye Narvik kommune å legge ned arbeidet med å forberede sammenslåingen i flere måneder. I 2018

ble det også vedtatt at Nye Hábmera/Hamarøy skulle bli lulesamisk språkforvaltningskommune, og tilkjennes alt av Sametingets tilskudd tilknyttet denne ordningen, mens Gásluokta/Kjøpsvik, som en del av Nye Narvik ville falle utenfor. Dette ble oppfattet som en rask og ensidig prosess fra Sametingets side, som gamle Divtasvuona/Tysfjord kommune i liten grad ble involvert i. På Tysfjordens nordside har dette skapt stor misnøye med Kommunal- og moderniseringsdepartementet, men også ovenfor Sametingets innblanding i grensedelingen, og for måten Gásluokta/Kjøpsvik har blitt ekskludert fra språkforvaltningsområdet, uten en klargjøring av språkrettighetene til stedets lulesamiske språkbrukere. Striden rundt kommunegrensen mellom Nye Narvik og Nye Hábmera/Hamarøy er på ingen måte skrinlagt, og KMDs grensedelingsvedtak har blitt utfordret også på rettslig grunnlag. Spørsmål knyttet til Kjøpsvik-samenes språkrettigheter, og hvordan disse skal ivaretas innenfor Nye Narvik kommune er heller ikke avklart. Dette utgjør derfor et kjernetema for denne utredningen.

Andre viktige prosesser

Samtidig med dette foregår det en rekke andre viktige prosesser på nasjonalt nivå som kan påvirke rammene for hvordan den nye kommunen vil håndtere det samiske.

- Sametinget og KMD jobber med å endre modellen for samisk språkforvaltningsområde slik at framtidig innmelding i ordningen vil gi andre muligheter, krav og økonomiske effekter enn det vi kjenner fra ordningen i dag.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen skal gjøre en historisk kartlegging som beskriver norske myndigheters politikk og virksomhet overfor samer og kvener/norskfinner både lokalt, regionalt og nasjonalt. Virkningene av fornorskingspolitikken skal undersøkes, og kommisjonen skal foreslå tiltak som bidrar til videre forsoning. Et slikt arbeid vil også kunne få frem i dagen de følgene fornorskningen har hatt i Narvik-området.
- Det foregår en offentlig debatt rundt samehets og en mobilisering for å ta avstand fra hatfulle ytringer basert på etnisitet. Også i Nye Narvik blir samer møtt med hets, og det vil være behov for å ta et oppgjør med slike holdninger.
- Fra 2020 implementeres ny generell læreplan hvor samiske tema skal synliggjøres i alle fag. Ny samisk læreplan er også på trappene, og vil endre både organiseringen, innholdet og målene ved samisk språkopplæring slik vi kjenner det i dag.
- Ny konsultasjonslov som lovfester kommuners, fylkeskommuners og statens plikt til å konsultere samiske interesser i saker som berører samer vil bli sendt ut på høring høsten 2019 sammen med en veileder. Loven er omstridt, men vil om den blir vedtatt styrke samiske interesser i lokale politiske prosesser.

Bakgrunn for delprosjektet – samisk kultur, identitet og samfunnsliv

Som en del av kommunesammenslåingsprosessen gjennomføres det en rekke delprosjekter. Delprosjekt samisk kultur, identitet og samfunnsliv har blant annet følgende mål og oppgaver:

- Kartlegge status for samisk kultur, identitet og samfunnsliv

- Utarbeide forslag til håndtering av samisk kultur, identitet og samfunnsliv i Nye Narvik kommune

Denne rapporten er et kunnskapsgrunnlag slik at det politiske nivået kan ta stilling til hvordan samisk kultur, identitet og samfunnsliv skal forvaltes i Nye Narvik kommune. Spørsmålet politisk nivå skal ta stilling til etter hvert er altså hvilket nivå Nye Narvik kommune legger seg på når det gjelder forvaltning av samiske kultur, identitet og samfunnsliv.

Fra oppstartsmøte 12. mars 2019 Foto: Kristoffer Bergesen

Rapporten har som formål å være et kunnskapsgrunnlag for politiske beslutninger. Den skal vise status for dagens håndtering av samiske tema, peke på utfordringer, muligheter, fremme synspunkter, og hjelpe til med å hente fram og sammenstille kunnskap fra ulike kilder. Det skal også trekke frem eksempler fra andre kommuner, fagfelt eller institusjoner som Nye Narvik kan lære av. På bakgrunn av dataene vil det bli foreslått ulike tiltak, og vi vil drøfte ulike modeller disse tiltakene kan utvikles innenfor.

Rapporten har en utforming som både skal åpne for sammenstilling av faktabasert kunnskap, bringe inn ulike synspunkter og meninger om kommunenes håndtering av det samiske, samt føre til refleksjoner rundt muligheter og forbedringspunkter. Den skal også inspirere til videre arbeid og dypdykk i den rikholdige samiske kultur og historie i Nye Narviks geografiske område.

Hva kan offentlig statistikk fortelle oss om samisk bosetning, tilstedeværelse og tilhørighet?

Det produseres ikke lenger offentlig statistikk over antallet samer i Norge og hvor de er bosatt da det ikke finnes noe register over personer av samisk etnisk bakgrunn. Sist gang det ble spurt om etnisitet i folketellingene var i 1970, da det ble spurt etter både samisk språk hos personen selv og dennes slekt, samt egen vurdering av om en oppfattet seg som samisk. Disse spørsmålene gikk imidlertid kun til befolkningen i enkelte områder i de nordlige fylkene i landet, der en fra før visste at det var en betydelig andel av samer. Dette

materialet er bearbejdet av Vilhelm Aubert i publikasjonen *Den samiske befolkningen i Nord-Norge* fra 1978. Her finnes tall fra noen utvalgte kommuner som Ankenes, Ballangen og Tysfjord, som gir sterke indikasjoner på fornorskningens effekter, og hvordan andelen som snakker samisk og regner seg som same gradvis synker fra generasjon til generasjon.

Med den samiske politiske oppvåkningen på 1970 og 80-tallet har stadig flere samer tatt tilbake sin samiske identitet. Viktige politiske hendelser som Alta-aksjonen og første valg til Sametinget i 1989 har vært utslagsgivende for denne mobiliseringen.

Sametingets valgmanntall

Sametingets valgmanntall er et register over hvem som har stemmerett til Sametingsvalget, og innmelding krever en aktiv handling. Kriteriet for å melde seg inn er at en oppfatter seg som same, og i tillegg enten a) har samisk som hjemmespråk, b) har eller har hatt foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre med samisk som hjemmespråk, eller c) er barn av person som står eller har stått i manntallet.

Valgmanntallet utarbeides til Sametingsvalgene hvert fjerde år, men legges også ut de årene det er kommune- og fylkestingsvalg. Derfor har vi tilgjengelige tall fra annet hvert år. Tabellen under viser antallet manntallsførte i de tre kommunene Narvik, Ballangen og Divtasvuona/Tysfjord, samt prosentandelen av alle stemmeberettigede til Stortings- og fylkes/kommunevalg som også har stemmerett til Sametinget i 2017. Vi ser at det er en forholdsvis lav andel manntallsførte i Narvik (1,19 %) og Ballangen (2,08 %), men betydelig flere i Divtasvuona/Tysfjord (18,64 %).

År	2013	2015	2017	Prosentvis andel i 2017	2019
Narvik	151	155	164	1,19	180
Ballangen	30	36	40	2,08	42
Divtasvuona/Tysfjord	287	286	284	18,64	268

Tabell 1.1: Antall manntallsførte Sametingets valgmanntall og prosentvis andel av alle manntallsførte i kommunene

I Narvik og Ballangen øker tallet gradvis, noe som kan indikere at stadig flere velger å anerkjenne sin samiske identitet og konkretisere denne i et samepolitisk engasjement. Trolig er det i disse kommunene et potensial for at flere melder seg inn i valgmanntallet. I Divtasvuona/Tysfjord har tallet vært høyt og stabilt, noe som indikerer at potensialet for nye innmeldinger kanskje alt er tatt ut. Det må understrekes at Sametingets valgmanntall ikke gir noe fullgodt bilde av hvor mange samer det finnes i en kommune. Mange velger av ulike grunner å stå utenfor valgmanntallet, særlig i områder langt fra Sametinget.

2. Metode og datainnsamling

Denne rapporten er utarbeidet på bakgrunn av ulike kilder. Det er brukt en rekke historiske kilder for å få en oversikt oven den samiske bosetningen og tilstedeværelsen i området. Dette er både forskningsbasert litteratur og fortellinger av mer lokalhistorisk art. Det finnes også noen registreringer og folketellinger som gir kunnskap om hvor samene bodde, hvordan de bodde og hvilke språk de snakket og kunne. Det er også brukt kart, for eksempel reindriftskart som viser hvilke områder reindrifta bruker i ulike årsbeitetider.

Viktigste datagrunnlaget er en intensiv datainnsamling en uke i slutten av august 2019 hvor målet var å snakke med flest mulig som kan belyse ulike sider ved samisk identitet, historie, språk, nærings- og samfunnsliv og hvordan det samiske har blitt formidlet i historiske og nåtidige fortellinger fra området. Vi har også snakket med politikere og kommuneadministrasjon som har ansvaret for å planlegge og implementere framtidige satsinger i Nye Narvik. Det ble gjennomført tre gruppeintervjuer; ett med sentrale politikere fra de tre kommunene, ett med administrativt ansvarlige innenfor oppvekstsektoren og helse/omsorg og ett med ansvarlige innenfor plan, næring og kultur. Dette ga oss tilgang på mange ressurspersoner med mye kunnskap om dagens kommunale tilbud og hvordan det samiske kan styrkes i framtida. I tillegg har vi hatt samtaler med de ulike samiske organisasjonene som finnes i området, noen av dem er også politiske parti som stiller til Sametingsvalget, og andre samiske ressurspersoner, også reindriftsutøvere og andre samiske næringsutøvere. Vi har besøkt Várdobáiki samiske senter på Evenskjer og Árran på Ájluokta/Drag i Divtasvuona/Tysfjord som sitter på mye kompetanse om det samiske i henholdsvis markebygdene og det lulesamiske området. Vi har også vært heldige og møtt noen flotte samiske ungdommer som har delt sine tanker og erfaringer med oss. I etterkant har vi også fulgt opp flere personer på telefon som har bidratt med mer kunnskap innenfor områder som barnehage, skole og helse.

Vi har benyttet oss av en rekke nyere skriftlige kilder som kommunale planer, politiske vedtak, lovgrunnlag, mediasaker og leserinnlegg, samt ulike hjemmesider, facebookgrupper.

Vi har også brukt noe statistikk der det kan hjelpe å belyse en utvikling over tid eller få en oversikt over omfang. Det er tall på barn med samisk tilbud i skole og barnehage, innmeldte i valgmanntallet til Sametinget, og antall rein og registrerte personer knyttet til de ulike siidaandelene og reinbeitedistriktene.

Vi har hatt hjelp fra flere for å tilrettelegge for møteplasser og finne de rette personene å snakke med. Ofte har samtalen ledet oss videre til nye foreslåtte informanter eller skriftlige kilder for ytterligere informasjon.

3. Spor av det samiske

Samisk mangfold i Nye Narvik

Nye Narvik kommune vil være møtested mellom markesamisk og lulesamisk språk og bosetning, mellom samisk fiske, jordbruk og utmarksbruk, og flere reindriftstradisjoner; en kystsamisk med tilknytning til markebygdene, en med bånd til fjellrenskötselen i Sverige samt de som flyttet in fra Finnmark for vel 50 år siden. Her vil vi ta for oss markesamisk, lulesamisk og reindriftssamisk historie i regionen.

Samiske språk i stadig utvikling

På slutten av 1800-tallet trodde forskere at de samiske språk og kulturtradisjoner var i ferd med å dø ut. Lingvist og etnograf Just Qvigstad så det som sin oppgave å samle inn materiale om det samiske mens det ennå var tid. Dette var i tråd med en internasjonal bølge av «redningsetnografi» som ble rettet mot urbefolkningssamfunn blant annet i Nord-Amerika. Qvigstad prøvde å tallfeste og dokumentere sjøsamisk bosetting i Nord-Norge ut fra flere ulike kilder. Utfra hans studier skal Tysfjord ha hatt den høyeste andelen bofaste sjøsamere i Nordland fylke, men også Sørfold, Hamarøy og Ofoten-området hadde et betydelig antall (Qvigstad 1929). Qvigstad grupperte samiske språk i Norge i to hovedgrupper – sørlige og nordlige, og beskrev dialektene mellom Troms og Tysfjorden som overgangsvarianter mellom disse. Han beskrev også samiske dialekter i Nordland utfra likheter med tilsvarende dialekter og regioner i Sverige. «Jukkasjärvi»-dialekten ble brukt fra Sør-Troms til Tysfjord, mens «Gällivare»-dialekten ble brukt i det sørlig Ofoten og «Jokkmokk»-dialekten ble brukt i Tysfjord og Hamarøy. I dag kalles «Jukkasjärvi»-dialekten for «markesamisk», mens «Gällivare»- og «Jokkmokk»-dialektene kalles «lulesamisk». Disse språkene har vært å finne i belter over grensene til Sverige, i tråd med de omfattende slektsbånd og sosiale nettverk man har hatt mellom samiske miljøer i Norge og Sverige. Ifølge nyere språkforskning skal dagens lulesamisk inkludere ord og uttrykk fra finnagiella, en samisk dialekt som lignet på «Jukkasjärvi»-dialekten, som ble brukt blant sjøsamere i Tysfjord og det sørlig Ofoten, men som siden forsvant. Ifølge Qvigstad var denne dialekten nesten utdødd allerede i 1888, og har siden forsvunnet. Imellomtiden har den sjøsamiske befolkningen i området i stor grad blitt assimilert, og lagt bak seg en sjøsamisk identitet og kulturarv, eller gradvis blitt en del av den lulesamiske befolkningen i området (Morén-Duolljá, Duolljá, & Giellagálldo 2017). De samiske språk og dialektene som brukes er i stadig endring, og det er også de kulturelle grensene mellom ulike samiske grupperinger. Markesamisk og lulesamisk er forholdsvis nye begreper, som brukes for å etablere orden og markere grenser mellom samiske miljøer som er i stadig bevegelse, og som samhandler tett med hverandre. Det er like fullt godt innarbeidede begreper som det i dag knyttes stolthet og historie til. De vil derfor stå sentralt i den videre presentasjonen av samiske miljøer i Nye Narvik kommune.

Det markesamiske området – med fokus på Narvik og Ballangen

Begrepet markesamisk ble tatt i bruk på 1970-tallet og brukes som en parallell til begrepene sørsamisk og lulesamisk og sier noe om geografisk lokalisering. Markesamisk brukes ofte som et samlebegrep om den samiske befolkninga i et område som strekker seg fra Skjomen i Nordre Nordland, til Salangen og Senja i Tromsø, og omfatter også dagens Narvik og Ballangen. De store markebygdene finner man i Salangen, Narvik, Evenes, Gratangen, Tjeldsund og Skånland (Balto 2019:10). Den samiske bosetningen i disse bygdene har sin bakgrunn både i den gamle sjøsamiske kulturen og i reinnomadisme (Johansen 1995, Balto 2019:7). Den samiske befolkningen har tradisjonelt vært mest konsentrert i markebygdene som strekker seg på tvers av kommunegrensene i området ca. 3–15 km fra sjøkanten, hvor jordbruk og utmarksbruk utgjorde viktige næringsveier (Balto Myrnes 2019:7). Etniske skillelinjer ble gjenspeilet i bosetningsmønstre, ved at markebygdene ble ansett som samiske, mens kystlinjen ble ansett som en «norsk» sone. Denne arven gjenspeiles den dag i dag i at uttrykk som, «oppe i marka», med henvisning til markebygdene, og «ved sjøkanten» med henvisning til «det norske», eller der «de norske bor».

Markebygdene har varierende avstand fra kysten, men er i betydelig grad orientert mot kysten rent næringsmessig (Storm 2007). Den konvensjonelle oppfatningen er at markebygdene ble etablert av «utarmede flyttlapper» fra Sverige som slo seg ned som følge av sykdom og nødsår i reindrifta. Spesielt en større krise i reindriften på 1700-tallet skal ha drevet et stort antall innlandssamer til å bosette seg i de områder hvor de hadde hatt sommerbeite, nær kysten i Sør-Troms og Nordre Nordland (Johansen 1995). Historisk, etnografisk og arkeologisk forskning har vist at bildet er atskillig mer nyansert (Minde 2000, Andersen 2002, Storm 2007). Konkrete gjennomganger av sentrale slekter viser at markebygdene har et mangfoldig opphav fra både kystsamer, bygdene omkring og nomader som flyttet fra innlandet i Sverige. Det var heller ikke nødvendigvis de fattigste, men tvert imot mange relativt velstående reindriftssamer som etablerte seg i markebygdene, gjerne utstyrt med både fembøring og et lite gårdsbruk (Minde 2000). Felles for mange av de nye bosetningene som utviklet seg til å bli markebygder, var at de ble etablert i områder som lå sentralt til i forhold til de gamle flyttveiene, noe som gjorde dem godt egnet til å kombinere reindrift og enkel åkerbruk med fiske og fangst. Her skal også deler av den sjøsamiske befolkningen ha slått seg ned, og gått over til jordbruk og utmarksbruk som primære næringsveier, og slik bidratt til bosetningen i markebygdene.

Oddmund Andersen (2002) har analysert litteraturen om samisk forhistorie og historie i Ofoten og Sør-Troms som utgangspunkt for arkeologiske undersøkelser med fokus på det markesamiske området. Han har påvist etablering av flere markegårder i middelalderen og konkluderer med at den markesamiske bosetningen er langt eldre enn tidligere antatt. Andersen har gjennomført pollenanalyser av to markegårder i Skånland og Ballangen der han påviser vegetasjonsforandringer som tyder på fast bosetning med beite og slått, og

sannsynligvis åkerbruk, allerede fra 11- og 1200-tallet. Om markebygdsbosetningen nord for Ofotfjorden og i Gratangen oppsto like tidlig, er ikke blitt undersøkt.

Et svekket språk – arven etter fornorskingspolitikken

Språklig utgjør dette den sørlige enden av det nordsamiske området, og markesamisk beskrives av noen som en nordsamisk dialekt preget av utstrakt samhandling med lulesamiske miljøer, og av andre som en blanding av nordsamisk og lulesamisk. Formelt regnes det som en variant av nordsamisk, og i den grad markesamiske barn tilbys samisk språkundervisning, så er det på nordsamisk, som er det samiske majoritetsspråket. Samisk språkundervisning (Solstad et.al. 2012) gav en grundig beskrivelse av språksituasjonen i samiske miljøer over hele landet. Her ble det de markesamiske områdene identifisert som områder hvor det samiske språket er sterkt svekket. Periodens begynnelse knyttes til Finnefondet som ble opprettet av Stortinget i 1851 for å iverksette et språk og kulturskifte blant samene. Periodens avslutning sammenfaller med Alta-saken 1979–81 som ble et symbol for samenes kamp mot kulturell diskriminering og kamp for kollektiv respekt, politisk selvstyre og materielle rettigheter. Dette er en region hvor den statlige fornorskingspolitikken 1845 – 1945 hadde sterk effekt, i den forstand at store deler av de samiske miljøene mistet språket og i stor grad nedtonet en samisk kulturell arv, også i tiårene etter andre verdenskrig, når fornorskingspolitikken var offisielt avviklet. Norske myndigheter tidfester den offisielle fornorskingspolitikken til perioden 1845 til 1945. Ifølge historiker Henry Minde er det mer naturlig å datere fornorskingspolitikken fra 1851, med opprettelsen av Finnefondet for å iverksette et språk og kulturskifte blant samene, og frem til Alta-aksjonen 1979–1980, som ble et vendepunkt i samenes kamp for kulturell anerkjennelse og politisk selvstyre. Minde påpeker at assimileringspolitikken fortsatt preget skoleverkets behandling av samer frem til 1980-tallet, og at politikken virkning, i form av skam, selvforakt og avviking av eget språk og kulturell bakgrunn preget samiske miljøer i mange tiår etter andre verdenskrig (2005). Denne arven er spesielt synlig i de samiske markebygdene. Ifølge en studie gjennomført av Ardis Evelyn Eriksen (2009) skal antallet personer i det markesamiske området som hevdet å beherske språket svært godt, ha sunket fra 800 til 51 mellom 1940 og 1994. Mange familier gav ikke bare slipp på språket, men prøvde også å legge bak seg sin egen kulturelle arv som samer.

Samepolitisk engasjement i de markesamiske områdene

Fra slutten av 1970-tallet fant det sted en politisk samisk oppvåkning, også i Ofoten og Sør-Troms. Ved siden av arbeidet for å stoppe fornorskningen, ble det lagt ned en stor frivillig innsats for å få synliggjort regionen som et tradisjonelt samisk område med en stor samisk befolkning (Balto 2019). Siden den gang har man sett en fremvekst av flere samiske foreninger som har jobbet for å fremme samisk språk og kultur, fremme krav om samisk språkundervisning for samiske barn i skolen, og jobbet for større synliggjøring av en markesamisk historie og tilstedeværelse i Ofoten, bl.a. gjennom dokumentasjon av samiske stedsnavn, og skilting, både på norsk og samisk av sentrale stedsnavn. Narvik og Ballangen har likefullt utgjort den delen av det markesamiske området hvor det har vært mest krevende å løfte frem en samisk kulturarv.

Det er mange enkeltpersoner fra området som har vært engasjert i samisk politikk, og i noen tilfeller vært representert på Sametinget. Innenfor lokalpolitikken har derimot engasjementet rundt det samiske vært begrenset. Det har vært få representanter for politiske partier som har vektlagt en egen samisk bakgrunn, eller som har brukt energi på å løfte frem samiske interesser, for eksempel knyttet til samisk språkundervisning. Lokalpolitikere, av samisk og ikke-samisk bakgrunn har enten vært lite interessert i, eller opplevd at det har vært lite politisk rom for å løfte frem samiske interesser i gamle Narvik og Ballangen kommune.

De som velger å vektlegge sin egen samiske bakgrunn, og prøver å løfte frem samiske interesser i lokalpolitikken opplever også at dette har en pris. Flere samiske informanter har beskrevet grov hets, alvorlige voldstrusler og andre negative reaksjoner som følge av sitt eget engasjement. En del slike hendelser har også påkrevd politianmeldelse.

Narvik har tradisjonelt vært en industriby, hvor mange har livnært seg på malmutvinning, og i tilknytning til jernbanen, og hvor fagbevegelsen har stått sterkt. Samiske arbeidere fra markebygdene skal ha hatt en sentral plass i områdets gruve og industri-historie, men dette har i stor grad forsvunnet fra byens kollektive historie (se egen faktaboks). Narvik har vært kjennetegnet av en sterk arbeiderklasse-identitet, og en likhetstenkning som trolig har gitt lite rom for en vektlegging av ulikheter på etnisk grunnlag. Dette har muligens gitt et blindfelt i forhold til den marginalisering og diskriminering samiske miljøer i regionen har opplevd. En rekke informanter vektlegger at områdets industriarv, i tillegg til Narviks sentrale plass i norsk krigshistorie trolig har gitt liten plass for det samiske i Narviks kollektive historiefortelling. Når Narvik, Ballangen og Tysfjordens nordside nå slås sammen, så vil det muligens åpne for at det samiske får en mer sentral plass i den nye kommunens felles historie og identitetsbygging.

Fremstående samepolitikere fra Narvik, Ballangen og Kjøpsvik

Vibeke Larsen fra Vassdalen, har representert Arbeiderpartiet på Sametinget i tre perioder siden 2005. Hun var medlem av Sametingsrådet 2007–13, og Arbeiderpartiets parlamentariske leder frem til høsten 2016. Mellom Desember 2016 og september 2017 var hun Sametingspresident. Dannet våren 2017 et nytt parti, Siella, som stiller kandidater til Sametinget.

Roger Pedersen fra Narvik, valgt inn i Sametinget for Ofoten Sameforening i 1993, i 1997 og 2001 for Samenes Valgforbund, og i 2005 for Norske Samers Riksforbund.

Åge Nordkil (død 2015) fra Bjerkvik, Mangeårig leder av Bjerkvik og Omegn Sameforening, representerte Norske Samers Riksforbund på Sametinget fra 2001 og frem til han gikk bort i 2015. Jobbet i mange år som samisklærer og jobbet spesielt for å styrke samisk språk og språkrettigheter.

Per Solli (død 2004) fra Narvik, Major i hæren, og representant for Arbeiderpartiet på Sametinget fra 1993 frem til sin bortgang.

Ivar Simonsen fra Vassdalen representerte Ofotens Sametingsliste på Sametinget fra 1989-1993.

Nils O Nilsen, Kjøpsvik, representerte Norske Samers Riksforbund på Sametinget fra 1993 til 2001.

Ingolf Kvandal, Ballangen, mangeårig leder for Ballangen Sameforening og nestleder i Bjerkvik og Omegn Sameforening, repr. for NSR i Sametingets eldreråd. Som leder for Sameforeningene, og som privatperson har Kvandal vært en av de fremste talsmenn for en synliggjøring av samiske kultur og historie i Ofoten.

Rallaren, sjømannen, fiskerbonden – og fjellfinnen

På 1950-tallet vedtok Narvik kommune å reise flere monumenter som skulle symbolisere byens historie og identitet. Narvik kunstforening lanserte ideen om at kommunen skulle hedre byens grunnleggere med fire statuer – rallaren, sjømannen, fiskerbonden og som en fjerde skikkelse samene, eller «fjellfinnen», i datidens språkbruk. Rallaren og sjømannen fikk avduket sine statuer i 1959 og 1960. Fiskerbonden ble realisert som gipsmodell og plassert i Rådhuset. Fjellfinnen ble avvist, og kom aldri lenger enn til idestadiet. (Svendsen 2000:44). Historien sier noe om hvor vanskelig det har vært å finne en plass for det samiske i det offentlige rom, og i en kollektiv fortelling i Narvik.

Kilde: Svendsen, Oddvar & Aas, Steinar, 2000. Om bykultur og byidentitet i Narvik på 1900-tallet, Stensilserie B nr. 61. Institutt for Historie, Universitetet i Tromsø.

En episode fra Narvik bys offisielle 100-årsfeiring kan illustrere dette. På nyttårsaften 2002 ble det vist en utendørs film på et sentralt sted i byen. En del kjente Narvikpersonligheter ble «revolverintervjuet» i løpet av en togtur på Ofotbanen. En av disse sa omtrent dette «Man skulle egentlig ha takket den lappjævelen som fant malmen» Dette utsagnet ble ikke sensurert bort av de ansvarlige for framvisningen.

Det lulesamiske området – historisk utvikling

Lulesamisk er, etter nordsamisk, det mest livskraftige av de ni samiske språkene. Det antas å finnes rundt 700 personer som behersker lulesamisk per i dag, hvorav noen få bor i Sverige, mens de fleste bor i Nord-Salten. Her utgjør Tysfjorden et kjerneområde for den lulesamiske bosetningen, med Ájluokta/Drag på sørsiden av Divtasvuodna/Tysfjord som det tettstedet hvor språket står sterkest. Tidligere har språket også vært i bruk i Hamarøy, Nordfold og Sørfold. I Sverige brukes lulesamisk i området rundt Jåhkåmåhkke/Jokkmokk. På Ájluokta/Drag bor det rundt 400 innbyggere, hvorav et klart flertall er av samisk bakgrunn. Her er lulesamisk opplæringspråk både i barnehage og i grunnskolen. Dette er stedet hvor den største andelen innbyggere behersker og bruker lulesamisk som hjemmespråk, kan anvende språket på de fleste arenaer, og forventer å kunne kommunisere med repr. for offentlig forvaltning på lulesamisk.

Samer i Ofotens gruveindustri

Ofotens første kjente gruve, etablert i Ballangen i 1638 var kjent som Balsgruva, etter en mytisk gruveeier som ifølge lokale sagn skal ha tyrannisert sine «finne»-arbeidere. Disse mytene gjenspeiler at samene utgjorde viktig arbeidskraft og at samiske arbeidere utgjorde en sentral del av den lokale gruveindustrien. Under leting etter malm på 1800-tallet skal samiske arbeidere ha hatt rykte som dyktige skjerpere, og flere samiske familier skal ha sikret seg god inntekt på skjerping i Narvik og Ballangen. Mye senere, tidlig på 1900-tallet, skal et arbeidslag kjent som «Finnelaget» fra Ballangen ha blitt leid inn for å drifte kobbergruver i Tysfjord. Samiske arbeidere tok også del i arbeidet med å legge Jernbanen til Narvik.

Kilder:

Amund Helland, 1907.
Skogvold, Ernst, 1986.

Som områdene rundt Narvik skal også Tysfjorden ha vært bebodd av sjøsamer som livnærte seg gjennom fiske før 1000-tallet. Arkeologiske funn fra Salten og Ofoten tyder på at man hadde samiske gårder allerede på 1000-tallet, hvor sjøsamer livnærte seg av både fiske og jordbruk. Nyere forskning tyder på at størstedelen av befolkningen i det lulesamiske området var av samisk opprinnelse, og at de deltok i Lofotfisket i hvert fall tilbake til middelalderen (Nielsen 1994, Evjen 2009:15) Området ble også brukt av reindriftnomader som drev med sesongvise vandringer mellom fjordene i Norge og fjellet og skogene i Sverige. På 1600–1700 tallet fikk man flere perioder med avskalling fra reindriften, og noen reindriftnomader ble bofaste i det svenske innlandet, mens andre slo seg ned som fiskerbønder i Divdasvuotna/Tysfjord og andre områder i Nord-Salten. Slik forklares den lulesamiske bosetningen, som går i et belte fra Divdasvuotna/Tysfjord, og over grensen mot Jåhkåmåkke/Jokkmokk. Lulesamisk kommer fra det samiske ordet julev som betyr øst. Luleå er et stedsnavn som stammer fra lulesamisk.

Fornorskingspolitikken – en delt arv i Tysfjorden

En målsetning om å svekke samisk språk og kultur, med sikte på å gjøre samene bedre «tilpasset» det norske samfunn preget norsk samepolitikk i hvert fall fra midten av 1800-tallet. En aktiv fornorskingspolitikk, ble satt i verk fra ca. 1880. Ifølge Evjen ble imidlertid deler av Tysfjorden utelatt fra den offisielle fornorskingspolitikken, som blant annet omfattet bortsending av barn til internatskoler hvor de ble nektet å snakke sitt eget språk. I Divtasvuona/Tysfjord bodde store deler av den samiske befolkningen geografisk avgrenset fra den norske. Fra myndighetenes ståsted ble det derfor ansett som unødvendig å bruke ressurser på å fornorskingstiltak rettet mot dem (Evjen 1998). Det foregikk derimot en passiv fornorskning i form av manglende undervisningsmateriale på samisk, og fraværet av samisktalende lærerkrefter. Samiske barn måtte lære norsk for å komme gjennom skolesystemet, og for å forholde seg til det norske samfunnet. Lengre inne i Tysfjorden brukte man likevel samisk som hverdagspråk (Evjen 2009:17). Den sjøsamiske befolkningen, som bodde lenger ute i Tysfjorden, hadde tettere omgang med nordmenn, og livnærte seg på samme måte som den ikke-samiske befolkningen, ble i langt større grad preget av fornorskingspolitikken. Allerede rundt 1850 skal sjøsamene ha lagt bort mange av de ytre markørene for samiskhet. I tillegg ble norsk brukt som språk i all samhandling med ikke-samer (Nielsen 1994).

I de indre delene av Tysfjorden var situasjonen en annen. Her ble språket ivaretatt som hjemmespråk, men også vedlikeholdt gjennom utstrakt kontakt med lulesamisk slekt og venner på svensk side. Det var også delvis gjennom disse nettverkene lulesamer i Tysfjord ble introdusert for læstadianismen fra midten av 1800-tallet. I Tysfjord ble læstadianismen som kristentro sterkt forbundet med samisk kultur, med kofta og med samisk språk (Andersen 2007, Evjen 2009:16). Dette skiller seg fra en del andre regioner hvor læstadianismen har vært frakoblet det samiske, og ofte kombinert med en sterk norm om at det samiske tilhører den private sfære.

Fram til 2. verdenskrig levde en stor andel lulesamer inne i fjordene av kombinasjonsnæringer, ofte sterkt isolert fra det norske samfunnet omkring. Fra 1950-årene og utover fikk det lulesamiske kjerneområdet merke følgene av etterkrigstidens samfunnsutvikling. Planøkonomi, sektorisering og sentralisering var viktige ingredienser i en samfunnsplanlegging som var basert på ideen om likhet, og som gav lite rom for samisk kultur utover 1950 og 60-tallet. Dette resulterte også i en fornorskingsprosess, og en dramatisk degradering av samiske kombinasjonsnæringer som hadde basis i jordbruk, fiske, utmarksnæringer og reindrift. Gjennom den statlige boligaksjonen midt på 1970-tallet, skjer en storstilt sentralisering av fjordfolk fra Musken, Hellembotn og andre steder til Ájluokta/Drag. Dette er miljøer hvor lulesamisk har vært det primære språk, og hvor også læstadianismen har stått svært sterkt.

I Gásluokta/Kjøpsvik, på nordsiden av Tysfjorden har situasjonen vært en annen. Her har den samiske befolkningen, bestående av sjøsamere og lulesamer lenge levd i utstrakt kontakt med en betydelig befolkning av «bumenn», fastboende nordmenn. Her har også fornorskingspolitikken hatt en sterkere effekt. I tiårene etter krigen ble det lulesamiske språket sterkt svekket, og samer i Gásluokta/Kjøpsvik tonet ned sin samiske identitet. Senere, på 1970-tallet, ble deler av det lulesamiske miljøet her klar for å løfte frem sin samiske bakgrunn, og jobbe for å ivareta språket. Lulesamisk stod langt svakere som hjemmespråk her enn det gjorde på Ájluokta/Drag, derfor ble trolig behovet for et samisk-språklig læringstilbud opplevd som enda sterkere i Gásluokta/Kjøpsvik. På slutten av 1970-tallet ble det etablert en foreldregruppe som presset på for å få plass lulesamiske språkundervisning i skolen på Gásluokta/Kjøpsvik. Denne gruppen vant igjennom, og i 1981 fikk man på plass språkundervisning i lulesamisk på Gásluokta/Kjøpsvik skole, som den første i landet (Aira 2002:23–24).

I 1985 fulgte Ájluokta/Drag skole etter med å tilby lulesamisk språkundervisning. Med et større antall samiske elever, og noe bedre tilgang på lulesamisk språk-kompetanse, ble det lulesamiske språktilbudet gradvis utvidet på Ájluokta/Drag skole. På Gásluokta/Kjøpsvik skole stod lærerinnen Kaia Kalstad for all samisk undervisning fra oppstarten i 1981 frem til hun gikk av med pensjon på slutten av 1990-tallet. Etter det ble det ikke tilbudt stedlig samisk språkundervisning på skolen før høsten 2017. Da ble det, etter langvarig press fra engasjerte foreldre, etablert et lulesamisk undervisningstilbud til elevene.

Samepolitisk engasjement i Gásluokta/Kjøpsvik

De lulesamiske miljøet i Divtasvuona/Tysfjord var også tidlig ute med å engasjere seg politisk. Allerede tidlig på 1900-tallet var de engasjert i lokalpolitikken og på fylkesnivå. I mellomkrigstiden forsvant denne mobiliseringen, men etter 2. Verdenskrig vokste det frem en politisk mobilisering blant lulesamer i Divtasvuona/Tysfjord. Fra tidlig på 1950-tallet var det mange som flyttet fra småbygder innerst i Tysfjorden. Dette ble sett på med stor uro, man flyktet nedlegging av skoletilbud, som ville forsterke utflyttingen ytterligere. På denne tiden ble flytteprosesser i stor grad styrt av økonomiske støtteordninger fra myndighetene. Det var derfor viktig å være tilstede i de organer hvor politiske

beslutninger ble tatt. Samiske lokalpolitikere i Tysfjord satte derfor som mål å styrke den samiske representasjonen i kommunestyret. Ved kommunevalget i 1955 mobiliserte de til organisert kumulering av samiske kandidater, og sikret på den måten en solid samisk representasjon i det nye kommunestyret (Evjen 2003: 26–27).

Lokale ressurspersoner ble også inspirert av den gradvise samepolitiske mobiliseringen man så i resten av Sapmi. I 1968 ble Norske Samers Riksforbund etablert. I 1979 ble Samenes Landsforbund (SLF) stiftet. Denne skilte seg fra NSR ved å vektlegge tilhørighet med det norske samfunn i tillegg til å fremme det samiske. I 1979 fikk man også etablert en lulesamisk forening, Nuortta-Salto Samij Sijdda/Nord-Salten Sameforening, med Kurt Tore Andersen fra Gásluokta/Kjøpsvik som formann, og med styremedlemmer fra hele Divtasvuona/Tysfjord kommune, i tillegg til noen fra Hábmara/Hamarøy. I et avisintervju uttalte den formannen at foreninga stod foran en hasteoppgave, nemlig det å «gi førstehjelp til det lulesamiske språket som var i ferd med å dø ut» (Evjen 2003:29). Foreninga ønsket derfor å gi kurs til lærere i lulesamisk og arbeide for lulesamiske sendinger i radio. Det lulesamiske samfunnet var splittet i forhold til etableringen av en egen lulesamisk forening. De ble bl.a. beskyldt for å være samepolitiske elitister, som ville prakke samiskundervisning på barn av lulesamisk ætt (Evjen 2003:29). Nord-Salten Sameforening ble aldri tilsluttet NSR, blant annet fordi NSR var sterk dominert av miljøer fra indre Finnmark, og man fryktet at et fokus på lulesamiske utfordringer ville forsvinne innenfor en større organisasjon. Sven-Roald Nystø (1982) hevdet også at de holdt seg utenfor NSR delvis fordi en stor andel Tysfjordsamer tilhørte «De Førstefødte», en annen retning innen Læstadianismen enn det NSR-miljøene lenger nord gjorde. De religiøse miljøene har hatt sterk innflytelse både på økonomi, politikk og kulturforvaltning i Divtasvuona/Tysfjord kommune (Ibid). I Divtasvuona/Tysfjord ble en lokal Samefolkets liste lagt fram til kommunevalget i 1983. Lista fikk inn en representant i kommunestyret, Lennart Mikkelsen. Prioriterte saker for Samefolkets liste var mye de samme som sameforeningas. Det var aktiv bruk av lulesamisk språk, synliggjøring av det samiske, samiske hensyn i næringspolitikken og bosettingspolitikken i kommunen (Evjen 2003:30). Under arbeidet som ledet frem mot etableringen av et eget Sameting i 1989 var de lulesamiske miljøene fortsatt delt. Mange var sterkt imot en politikk som fremmet samisk kulturell egenart, og særskilte samiske rettigheter, spesielt knyttet til språket. I et hørings svar til en utredning om samiske rettigheter i 1985 gikk Divtasvuona/Tysfjord kommune imot opprettelsen av et eget Sameting, med støtte fra store deler av den samiske befolkningen. Motstanden mot Sametinget har bestått, spesielt i lulesamiske miljøer. Samtidig har det vokst frem et sterkt samepolitisk engasjement i Divtasvuona/Tysfjord, og Sametingets andre president, Sven-Roald Nystø er selv lulesame fra Divtasvuona/Tysfjord.

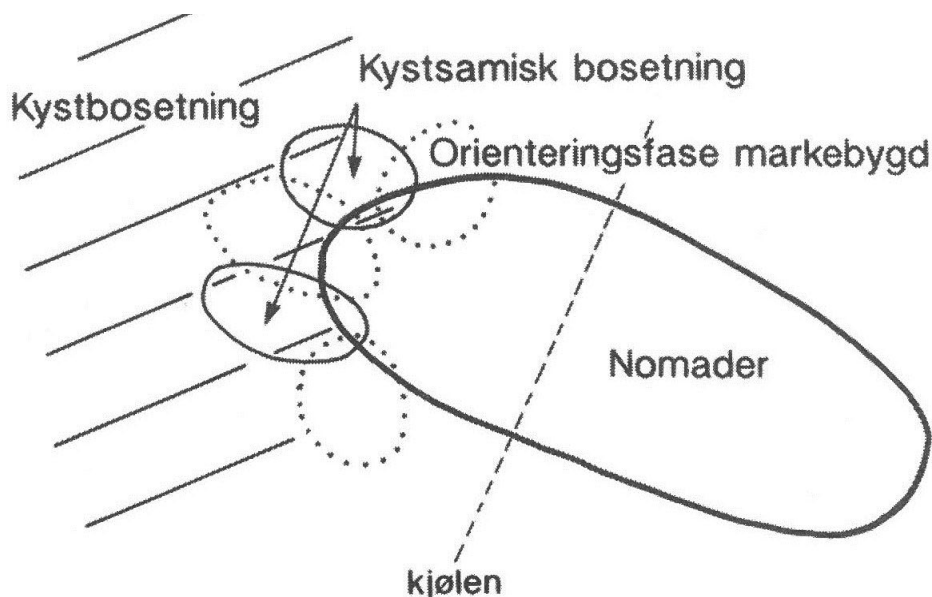
Splittelsen omkring i hvilken grad man skal løfte frem det lulesamiske, kreve rettigheter knyttet til språk og kulturarv finner man fortsatt i det lulesamiske miljøet i Divtasvuona/Tysfjord. Dette finner man igjen i navnestriden rundt Divtasvuona/Tysfjord kommune på 1980-tallet i debatten rundt etableringen av Árran som et lulesamisk kultur

og kompetanse-senter, og i folks holdninger til Sametinget organ. I 1987 ble det lagt frem et forslag om at Tysfjord kommune burde få et offisielt navn også på lulesamisk. Etter en svært konfliktfylt debatt ble forslaget nedstemt, blant annet takket være betydelig motstand i det lulesamiske miljøet (Evjen 2003:35–36). To tiårs senere ble forslaget tatt opp igjen, og Tysfjord kommune fikk et offisielt lulesamisk navn i 2011. Árran ble etablert som et lulesamisk kompetanse-senter på Ájluokta/Drag i 1994, med støtte fra Sametinget, Divtasvuona/Tysfjord kommune og Nordland Fylkeskommune. Også dette skjedde etter en langvarig prosess, hvor samiske drivkrefter fra senteret møtte betydelig motstand, også blant sine egne. Prosessen med å sikre Divtasvuona/Tysfjord status som språkforvaltningskommune møtte også motstand innad i de samiske miljøene, både på Ájluokta/Drag og i Divtasvuona/Tysfjord. Divtasvuona/Tysfjord fikk status som lulesamisk språkforvaltningskommune i 2006, og implementeringen av kommunens forpliktelser som språkforvaltningskommune har også vært en krevende og konfliktfylt prosess. Det lulesamiske miljøet i Gásluokta/Kjøpsvik er ifølge lokale informanter et ganske lite miljø, men det er i mindre grad splittet i spørsmål om hvilke krav man skal stille knyttet til ivaretagelse av samisk språk og kultur. Det vil muligens gjøre det lettere å mobilisere en samordnet stemme ovenfor skoleverk, helsevesen og andre sektorer i Nye Narvik Kommune.

Reindrift – historisk utvikling i regionen

Tamreinholdet er utvilsomt meget gammelt, men reindriften, slik vi kjenner den i dag, er nødvendigvis ikke like gammel. Alt tyder på at det første tamreinholdet besto av noen få dyr brukt som lokkerein ved villreinjakta, og etter hvert, som kløv- og kjørerein. Ut fra dette må tamrein og villrein ha forekommet samtidig i de samme områdene gjennom mange århundrer, og overgangen fra begrenset tamreinhold til fullskala reindrift må ha gått sakte (Bjørklund 2013). Det er ellers allmenn enighet innen forskningen om at villreinflokkene i Sápmi minket sterkt omkring 1500–1600 tallet, både på grunn av befolkningsvekst, handel og økt skattelegging fra flere stater, samtidig som fangst- og jaktmetodene ble mer effektive. Introduksjonen av flintlåsgevær fra slutten av 1600-tallet var en viktig faktor for slutføringen av denne prosessen (Ruong 1982, Røed m.fl. 2008, Bjørklund 2013).

Lars Ivar Hansen (2005) har undersøkt skattematerialet for Astafjordområdet og de tilstøtende områdene i Sverige og sammenliknet situasjonen tidlig på 1600-tallet med midten av 1700-tallet. Han fant ut at *den gjennomsnittlige flokkstørrelsen hos grenseoverflyttende reindriftssamer i løpet dette tidsrommet var blitt to til tre ganger så stort som flokkene innlandssamene hadde i starten av perioden*. Dette passer med at fullskala reindrift voks fram nettopp i dette tidsrommet. Etnografen Ørnulv Vorren (1978) har benevnt dette som *differensieringen av veidekulturen* der en del av befolkningen ble nomader som fulgte reinen, mens andre ble bofaste. Dikka Storm har analysert forholdet mellom reindriftnomader, kystsamer og framveksten av markebygder. Figur 3.1 skisserer et situasjonsbilde fra første del av 1700-tallet.

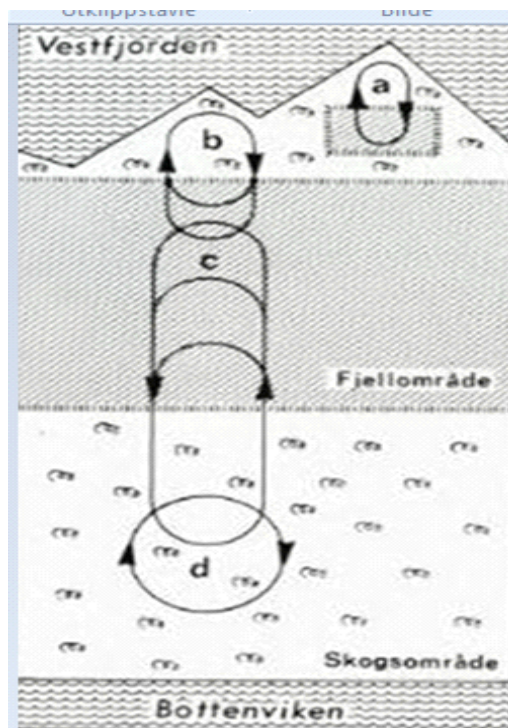

Figur 3.1. Bosetning i Troms og tilstøtende områder første del av 1700-tallet (Storm 2007:361).
Nomader og bofaste

De nomadiske reindriftssamene flyttet mellom vinterbeiter i innlandet (Sverige) og sommerbeiter nærmere kysten (Hansen 1990). Figur 3.1 viser at når nomader flyttet ut mot kysten, kom de i kontakt med andre befolkningsgrupper. Nomadene kombinerte reindrift og handel. Hansen (2003) viser at denne handelen hadde betydelig omfang på 1700-tallet.

Det var ikke bare innlandssamene som drev med reindrift. Etnografen Johan Albert Kalstad (1982) har skissert flere typer driftsmønstre for reindriften på Nordkalotten, se en prinsippskisse i figur 3.2.

Det er mye som tyder på at det allerede på 1600-tallet eksisterte ei separat samisk reindrift på vestsida av den store fjellryggen (Kjølen), som senere ble utgangspunktet for riksgrensen mellom Norge og Sverige (Hansen 2007).

Figur 3.2. Ulike reindriftstilpasninger på Nordkalotten (Kalstad 1982:40).

I figuren er (a) og (b) kystsamsiske driftsmønstre, mens (c) er nomadisk og (d) er skogssamisk. Type (a) er en tilnærmet stasjonær reindrift på øyer og halvøyer med

sommerbeiter i fjellene og vinterbeiter på strandflatene og større dalfører. Type (b) har samme slags vinterbeiter som (a), men sommerbeiter i den sentrale fjellkjeden. Type (c) har vinterbeiter i skogsområdene i innlandet og ofte lange sesongflyttinger. Type (d) er på sin side stasjonær i innlandets skogsområder (Sverige og Finland).

Arkeolog Oddmund Andersen har i sitt doktorgradsarbeid (2002) gjort flere typer undersøkelser; bl.a. av en teltboplass i Riebévaggie i Grovfjord, som tyder på at det har eksistert en kystsamisk reindrift allerede på 1400-tallet. Denne skal ha vært kombinert med fehold og åkerbruk. Svenske og dansk–norske skatteregnskaper fra 1600-tallet identifiserer personer som kan identifiseres til grupper med både (a), (b)- og (c)-tilpasninger (Hansen 2007).

Riksegrenseetablering, kartlegging og Lappekodisillen

Før 1751 var det ikke faste riksgrenser på Nordkalotten. Gjennom flere hundre år før det pågikk det en kamp om samene som skatteobjekter, med skattlegging fra både Sverige og Danmark–Norge. Den territoriale oppdelingen av Sápmi ble avgjort gjennom flere kriger. Kystsamene hadde entydig kommet inn under norsk suverenitet og forvaltning etter Kalmarkrigen (1611–13). Sluttoppgjøret kom til å stå mellom Sverige og Danmark–Norge etter den store nordiske krig (1709–1720).

Det endelige grenseoppgjøret kom i stand på grunnlag av omfattende vitneavhør av både bønder og nomader i perioden 1742–45 under ledelse av Major Peter Schnitler som ble utnevnt til grensekommisær (Hansen og Olsen 2004). Protokollene fra disse avhørene (Nissen og Kvamen 1962, Qvigstad og Wiklund 1929) er en viktig kilde til å forstå bosetting og ressursbruk midt på 1700-tallet, også i grenseområdene mellom Troms, Nordland og Norrbotten. Schnitler reiste langs hele grenseområdet og gjennomførte vitneavhør på strategiske steder for å samle opplysninger om bosetning, ressursbruk og grenseforhold.

I 1743 holdt Schnitler forhør og gjorde opptegnelser for Ankenes og Evenes. I 1741 kom det 81 svenske¹ reindriftsfamilier til Ofoten med 4844 rein. Samtidig omtaler han ei gruppe norske fjellsamer² som forteller at de er nærmest husmenn under de norske gårdene. «De lever av småfe, fiske og jakt, og tar arbeid på gårdene. De bor på små plasser i marka utenfor de norske gårdene.» Det er 15 slike familier i Ofoten (Ramstad 2010:60). Ramstad gjengir også forhøret av en «svensk» fjellsame født i Håkvik som akter å bli bofast i Ballangen. Han er et eksempel på en som må oppgi nomadelivet og bli fastboende i det som blir en markebygd.

Riksgrensen mellom Norge og Sverige (inkludert Finland) ble endelig fastsatt i 1751. Grensetraktaten fikk et tillegg benevnt Lappecodisillen som fastslår samenes hevdvunne rett til å flytte over grensen. Et av vilkårene var at samene måtte velge statsborgerskap.

Hovedtrekkene i flyttemønsteret fra 1700-tallet besto fram til slutten av 1800-tallet. Hovedflytterutene, for Ofoten og Sør-Troms på slutten av 1800-tallet, rekonstruert etter tradisjonsmateriale, er framstilt i figur 3.3.

¹ Schnitler kalte denne gruppa for østlapper

² Som han kaller norske bygde eller fjellapper

Figur 3.3. Samebyer med flytteruter og sommerbeiteområder i Ofoten og Sør-Troms (skravert), fra Hansen 2003:343, supplert med samiske navn på halvøyer.³

Sør for Ofotfjorden og Torneträsk hadde man samebyene *Kaalasvuoma* (i dag Laevas), som på norsk side flyttet til Håkvikdalen, Stublidalen og Hundalen/Beatnakvuopmi og *Rautasvuoma* (i dag Gabna), som flyttet til Hundalen/Beatnakvuopmi og også over på Tromssida.

Reinbeitedistrikter, lappekommisjoner og reinbeitekonvensjoner

Selv om innflytting av sør-norske bønder, bl.a. i Bardu og Målselv, førte til konflikter, er det nok korrekt å si at formaliseringen av grenseoverskridende reindrif fungerte uten nevneverdige problemer i omtrent ett århundre. Napoleonskrigene førte imidlertid til betydelige endringer av Europakartet; bl.a. at Norge ble uavhengig av Danmark og kom i union med Sverige i 1814. I løpet av 1800-tallet vokste det fram en ny nasjonalisme i Norge. Den dårlige sida ved denne nasjonalismen var at samene ble en *marginalisert minoritet* som ble definert ut av nasjonens historie og klassifisert som en *utdøende og laverestående rase* (Pedersen 2015). Dette fikk etter hvert omfattende virkninger. *Fornorskninga* iverksatt av skoleverket fra siste del av århundret første til at størstedelen av samefolket mistet samisk som morsmål. Flere generasjoner samer lærte også at de hadde en mindreverdig kultur, og mange definerte seg vekk fra det samiske.

Historikeren Bård Berg (2008) gjengir bl.a. lensmannsrapporter om grenseoverskridende reindrif både i Tysfjord og Ofoten. På 1840-tallet klages det over at svenske samer fører

³ Vi har ikke funnet historiske kart for flytteruter lenger sør.

reinen helt ned til kysten og at reinen påfører bøndene skade på eng og beitemarker. Fra Ofoten rapporteres det om at de lokale beiter i heimfjellene om sommer, men at mange sender reinflokkene med svenske samer over på vinterbeite på svensk side.

For reindriftssamene kom det en serie nye restriksjoner. Det første var inndeling i reinbeitedistrikter. Det kom med Felleslappeloven i 1883. Den gjaldt fra og med Troms og sørover. Hovedhensikten var at myndighetene skulle få kontroll med samenes reindrift, særlig for å kunne kreve inn erstatning for påstått skade på innmark. Reineierne ble pålagt å melde fra til lensmannen til hvilket distrikt de flyttet, hvor mange rein de hadde, og hvem som eide den (Severinsen 1979).

I tillegg til dette skjedde det også to grensestengninger som fikk omfattende ringvirkninger for reindriften på hele Nordkalotten og Midt-Skandinavia. Fra 1809 var Finland ikke lenger en del av Sverige, men et storhertugdømme i Russland. I 1852 ble grensen mellom Finland og Norge stengt for overflytting med rein, og i 1889 ble også grensen mellom Finland og Sverige stengt. Yngvar Ramstad beskriver virkningene slik:

«Dette startet en dominoeffekt med overbefolkning først i Kautokeino, utvandring derfra til Karesuando i Sverige og etter hvert en stadig forflytning av nordlige flokker som måtte finne nytt beiteland lenger sør. Delvis var dette en tvangsflytting foretatt av svenske myndigheter.. Virkningene ble store for de som allerede brukte områdene, men også nykommerne møtte problemer med å tilpasse seg nye og ukjente forhold. Seinere har den svenske regjeringen bedt om unnskyldning for denne ulovlige og diskriminerende tvangsflytting» (Ramstad 2010:62).

Berg (2008) har også gått igjennom Lappekommisjonen av 1892 sine opptegnelser om reindriften i Nordre Nordland i 1893. Vi skal her gjengi litt av fra det han beskriver som angår Nye Narvik:

«I den nordligste delen av Tysfjord, på Kjøpsvikhalvøya, beitet noen familier som.. kom fra Sør-Kaitum om lag 2000 dyr. Disse ... flytter imidlertid helt [ut] mot Fjorden i Nærheden af Stora ...» (Berg 2008:169).

Dette var en del av det Lappekommisjonen foreslo som distriktet Hellemo. Fra Ballangen driftet en norsk reindriftssame med om lag 500 dyr omkring Efjorden. Kommisjonen foreslo å opprette Frostisen distrikt som helårsdistrikt med 500 rein, samt å opprette Skjomen distrikt som da ikke hadde registrerte norske reineiere (Berg 2008).

Klagene Berg refererte fra Tysfjord var egentlig en reaksjon på en ny driftsform med lengre flyttinger for reindriften med vinterbeite i Sverige. Forfatteren peker på at det ble helt vanlig for reineiere på norsk side å sende rein med til Sverige over vinteren, mens de selv fortsatt drev reindrift i kombinasjon med jordbruk fjordfiske og utmarksnæringer.

«I et gitt område var det en eller flere som hadde reindriften som hovedyrke, og samtidig passet reinen til reineiere med hovedyrke i andre næringer. For eksempel i Tysfjord eide svært mange rein – mange nordmenn eide også sytingsrein som ble passet av andre. Dette var et særtrekk ved reindriften i nordre Nordland, og så spesielt at de «fastboende lapper»

i nordre Nordland fikk særordninger⁴ da reindriftsloven av 1897 ble vedtatt av Stortinget» (Berg 2008:170).

Når det gjelder driftsformen i nordre Nordland konstaterer Berg at småskala melkebruksreindrift⁵ for livberging fortsatt dominerte, men at storskala reindrift med sikte på kjøttproduksjon for salg var etablert i samarbeid med grenseoverflyttende reindrift på svensk side. I Ofoten og Sør-Troms forekom det også intensiv reindrift med melking av reinen, og det finnes arkeologiske spor etter kystnær reindrift langt tilbake i tid. Folketellinga for Ofoten fra 1875 viser at det var 108 hushold i Ofoten som eide rein, og at halvparten av disse var ikke-samer (Ramstad 2010).

Som nevnt innledningsvis i dette avsnittet vant det i løpet av 1800-tallet fram en oppfatning om at samene var mindreverdige og laverestående mennesker. Følgelig måtte også reindriften også være det. I innstilling fra en ny Lappekommisjon ble det formulert slik (i 1904):

«Saalenge Flytlappernes Næring nyder Lovgivningens Beskyttelse, har den følgelig Krav paa at bydes saadanne Vilkaar, at den kan bestaa. Men i og med dens Stilling som en historisk Overlevering, der i ikke ringe Grad virker som Hemske paa Udviklingen af bedre berettigede og formaalstjenligere Samfundsinteresser, er Grænserne for dens Krav givne. Og disse Grænser maa efter Forholdets Natur blive vikende».⁶

Dette er i ettertid kalt *avviklingsmålsettingen*, og oversatt til dagens språk betyr sitatet at reindriften vil dø ut av seg selv, men må behandles humant til så lenge, men da også finne seg i å vike. Det er verdt å merke seg at den la grunnlaget for reindriftsloven av 1933, som gjaldt inntil 1978.

Unionsoppløsning og reinbeitekonvensjon

I forbindelse med unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905 flyttsamenes rettigheter i nabolandet et av de største og vanskeligste stridsspørsmålene. Norge ville helst ikke ha noen forpliktelser i forhold til Sverige i det hele tatt, men i Karlstadkonvensjonen av 26. oktober 1905 måtte norske myndigheter forplikte seg til fortsatt å tåle at svenske flyttsamer brukte beiteland i Norge i den utstrekning som hadde funnet sted fra gammel tid. Juristen Øyvind Ravna har forklart hva som skjedde videre formelt:

«Nye forhandlinger førte fram til reinbeitekonvensjonen av 1919. Selv om det ikke lyktes Norge å si opp kodusillen eller avvikle den grenseoverskridende reindriften, innebar 1919-konvensjonen at kodusillen ikke lenger fikk praktisk betydning. I konvensjonen.. ble ... lappekodusillen, suspendert for konvensjonens virketid. Da konvensjonen ble reforhandlet

⁴ Det var en særordning for fastboende samer i denne regionen som hadde fått mindretall i Lappekommisjonen og ble kjempet igjennom på Stortinget. Særordningen gikk ut på at de kunne søke om å bli godkjent om å bli ansett som nomadiserende (Berg 2008:169-170).

⁵ Man samler simlene daglig til melking gjennom hele sommeren og begrenser kalvenes tilgang til mora. Hovedproduktet er ost. Slik reindrift ble praktisert over store deler av Sápmi men ble redusert bl.a. som følge av sykdomsproblemer når reinen holdes tett og belastes hardt (Tryland 2014). Driftsformen ble opprettholdt til 1960-tallet i noen områder, bl.a. i Vesterålen.

⁶ Indstilling (1904) fra den [i 1897] nedsatte Kommisson s. 195 sp. 1

i 1972, ble suspensjonen videreført. Dette hadde likevel neppe særlig praktisk betydning, da Sverige og Norge i en noteveksling erklærte at adgangen til beite på den andre siden av riksgrensen skal opprettholdes så lenge det finnes samer i de to landene som er avhengig av en slik beiteform for å bevare sin livsform og næring» (Ravna 2010:397).

Før 1923 hadde reindriftssamer fra Sverige adgang til sommerbeite i alle reinbeitedistrikter hvor de hadde vært tidligere, men fra 1923 ble adgangen sterkt begrenset og detaljregulert i konvensjonen. I nordre Nordland ble det opprettet såkalte *grensebeiteområder* hvor reindriftssamer fra hadde anledning til å beite over på norsk side i visse områder i juli og august.

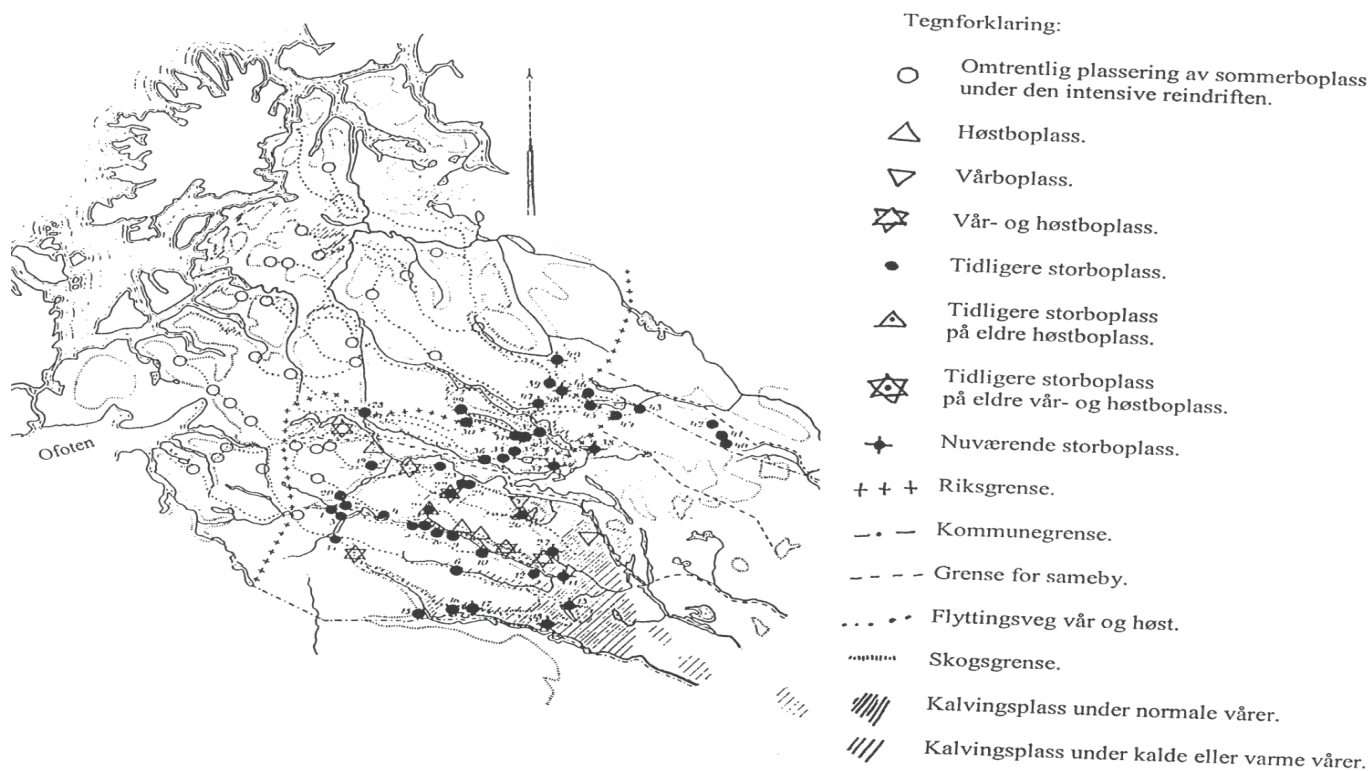

Tilbakeflytting til Sverige på høsten. Skjomen 1916 (Foto: Bjørstad Tromsø museum)

Det var norske myndigheter som la størst hindringer i veien for reindriften. I en årbokartikkel refererer antropologen Yngvar Ramstad et par episoder fra 1914, altså før konvensjonen var vedtatt, med hard utdriving av rein over grensen fordi reineierne som var svenske statsborgere ikke hadde klart å få reinen tilbake til Sverige til fastsatt tid i henhold til regelverket. Han referer også en episode fra 1917 der en samefamilie ble beordret til å flytte⁷ sommerleiren sin fra Sildvik/Ruoidna til Stublidalen i Beisfjord/Ušma fordi ble mistenkt for å være svenske spioner. I 1926 ble iverksatte dessuten norske myndigheter nedskyting av 51 svenske rein som var i Norddalen i Skjomen/Skievvá til ulovlig tid (Ramstad 2010).

Professor Israel Ruongs (1937) beskriver driftsformen til fjellsamene i Jukkasjärvi de første tiårene på 1900-tallet som en intensiv melkereindrift. Det er de samme samebyene som angitt i figur 3.3, dvs. Sør-Troms og Ofoten så langt sør som til Skjomfjellet og Skjomen/Skievvá. Andersen (2002) har gjengitt kartet fra Ruong (1937), som er ganske detaljert når det gjelder boplasser, se figur 3.4.

⁷ Jernbanefolk hjalp til med å bære en syk kvinne over fjellet. Hun ble dårligere og båret tilbake, ble sendt med toget til Kiruna og Gällivare hvor hun døde straks etter.

Figur 3.4. Jukkasjärvisamenes årstidsboplasser (Ruong 1937:77 og Andersen 2002:179)

Vi ser at de fleste sommerboplassene er på norsk side, men at kalvingsområdene er på svensk side og nesten alle «storboplassene» (vår – og høst) er på svensk side. En forstørrelse av en del av kartet kan hjelpe til å lokalisere noen av sommerboplassene. Bl.a. er det bl.a. en sommerboplass sentralt på Loavdanjarga (Håkvikdalen⁸) og to sentralt på Ahkanjarga (bl. a. Stublidalen), en ved Čunojavrrre, en i Hundalen/Beatnakvuopmi og tre nord for Rombaken/Ruoppat og Herjangen/Hearjjat. En serie katastrofevintre med terrengdekkende is midt på 1930-tallet, reduserte reintallet i Jukkasjärvisamebyene dramatisk og mange måtte forlate nomadelivet (Ruong 1937).

I Skjomen var en tredjedel av reinen sytingsrein på 1930-tallet. Dette ga gjensidige fordeler for reindriftssamer og gårdbrukere. Samarbeidet kunne også omfatte geitehold. Den første reindriftssamen som slo seg ned i Håkvikdalen og kombinerte reindrift med sytingsrein og gårdsdrift var Esaias Larsen Niia i 1907. I 1918 overtok Anders Mikkelsen Sara fra Kautokeino samme gård og drev fram til 1930 da Einar Larsen Niia overtok og drev gjennom andre verdenskrig. Reindriften hans ble direkte rammet av krigshandlingene. Lappefogdrapporter oppgir at tyske soldater både skjøt rein og at trematerialer i reindriftnett ble brukt som brensel samt at hytter ble ramponert (Berg 2008). Han mistet det meste av reinen til tyskerne og derfor ønsket nye folk inn. Dette var bakgrunnen for at tre brødre Niia i 1952 flyttet inn fra nabosamebyen; mer om det i neste kapittel (Ramstad 2010).

I Frostisen hadde familien Labba mistet kontroll over en del rein under krigen, og disse forsvant over til Sverige. Likevel hadde familien fortsatt 400 rein i driftsåret 1946–47. Et

⁸ Ruong angir flere navn i sin tekst.

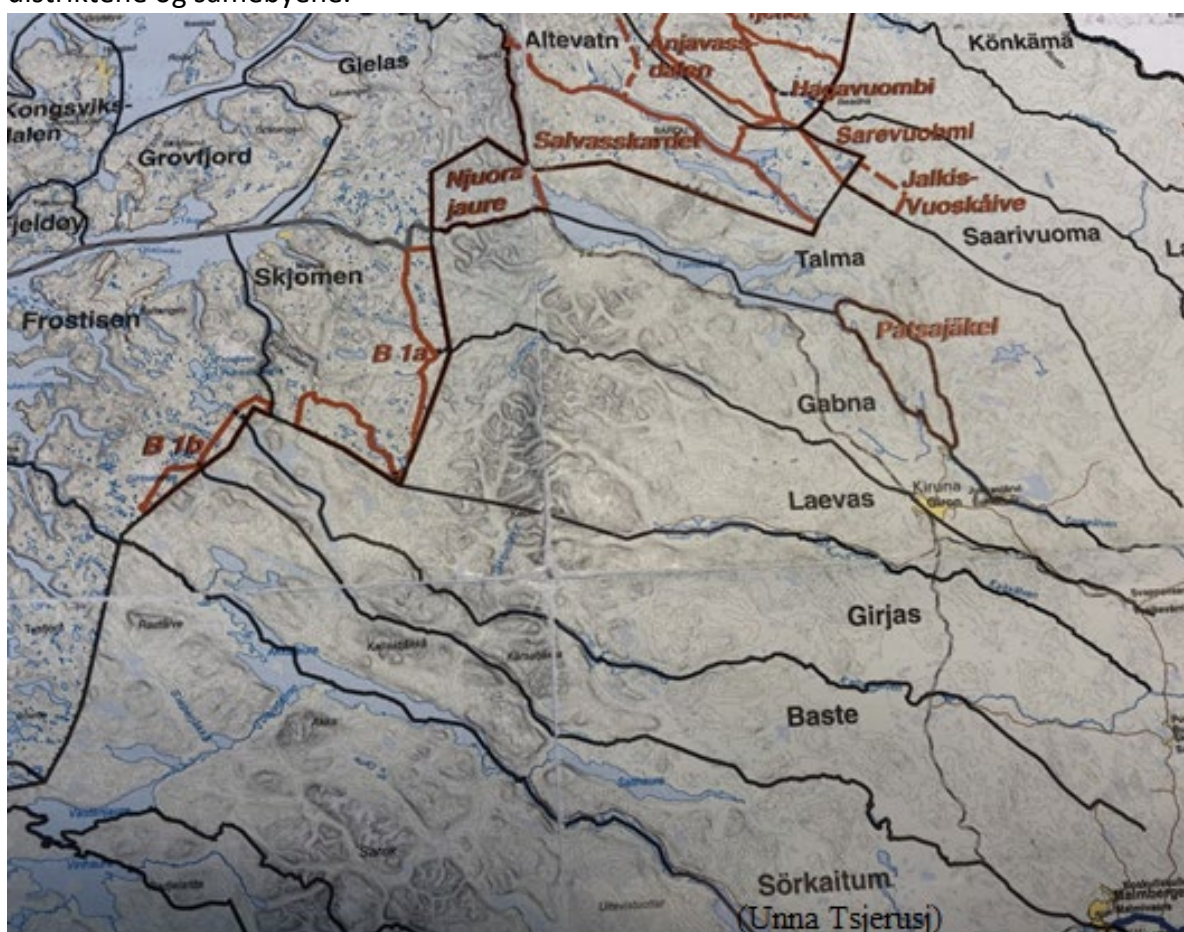
par andre drev kombinasjonsnæring inn på 1960-tallet, men det var først ved nyetablering av Finnmarkssamer i området at man fikk ny reindrift i Frostisen fra 1968 (se neste kapittel).

Norske myndigheter hadde fortsatt ambisjoner om å redusere svenske reindriftssamers bruk av norsk territorium. Forberedelse av ny reinbeitekonvensjon foregikk på 1960-tallet og ny konvensjon trådte i kraft i 1972, med dramatisk reduksjon av konvensjonsbeitene for svenske reindriftssamer (Riseth m. fl. 2016). Parallelt med dette ga myndighetene tillatelse til nyetableringer i distrikter uten pågående reindrift slik at Finnmarkssamer etablerte seg i både Troms, Nordland og Nord-Trøndelag på 1960- og 1970-tallet. Noen av disse etableringene er en del av historia til Nye Narvik kommune. Det gjelder to distrikter; Frostisen og Gielas.

4. Samiske næringer i dag

Reindrift – organisering, bruk av arealer – kart

Nye Narvik kommune har i alt fire reinbeitedistrikter. Distriktene Skjomen og Frostisen ligger i sin helhet innenfor kommunen. Distriktene Grovfjord og Gielas har deler av sitt område nord i kommunen. De fem svenske samebyene Gabna, Laevas, Girjas; i Kiruna samt Baste og Unna Tsjerusj; begge i Gällivare, har alle deler av sine sommerbeiter på norsk side av riksgrensen (se detaljkart i vedlegg). Figur 4.1 viser et oversiktsbilde av alle distriktene og samebyene.

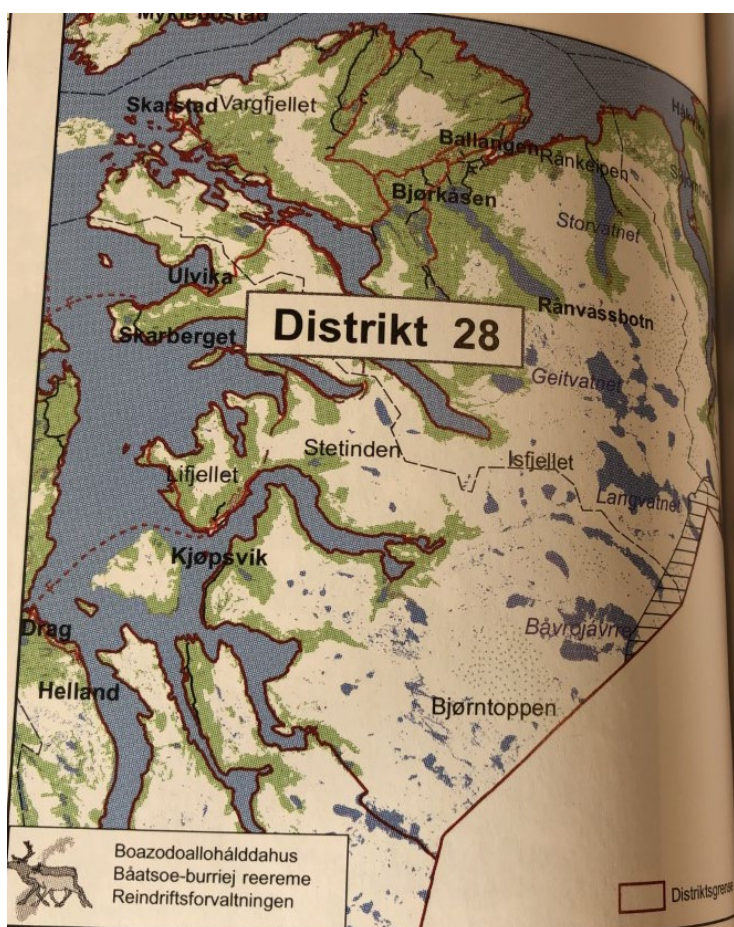
Figur 4.1. Reinbeitedistrikter og samebyer i og omkring Nye Narvik kommune (Norsk–Svensk Reinbeitekommissjon. 2001).

I figur 4.1 er navnene og tallene med brun skrift på kartet er *konvensjonsbeiter*, dvs. de brukes i grenseoverskridende reindrift. Norge og Sverige mangler for tida en gyldig reinbeitekonvensjon, og det er uvisst om og når det kan forventes at dette kommer i orden. Etter at den norsk–svenske reinbeitekonvensjonen av 1972, som var forlenget med tre år, utløp i 2005, og nye forhandlinger foreløpig ikke har ført fram til ratifisering av en ny konvensjon, er rettstilstanden for konvensjonsområdene delvis uavklart mellom Norge og Sverige. Norge foretok i 2005 en ensidig forlengelse av den utløpte konvensjonen med

å vedta den såkalte grensebeiteloven,⁹ mens Sverige anser dette som urettmessig og anser at det er Lappekodisillen fra 1751 som gjelder (Ravna 2010).

Frostisen reinbeitedistrikt

Distriktet strekker seg fra Mannfjorden i Divtasvuona/Tysfjord¹⁰ til Ofotfjorden og Skjomenfjorden. Nåværende reindrift i distriktet ble etablert i 1968 av familiene Sara og Vars. Tidligere var området brukt av de svenske samebyene Girjás, Baste og Unná čearu (Frostisen 2015). Distriktet har 3 siidaandeler og et fastsatt øvre reintall på 700 rein. Pr. 1.4 2018 hadde distriktet 437 rein og i alt registrert 27 personer knytta til siidaandelene (Landbruksdirektoratet 2018). Distriktsplanen angir som distriktets behov:

«- sikret sammenhengende arealer på kalvingslandet og vinterlandet
- flyttveier
- sikret minimumsbeiter vinter og vår
- ro under kalving, arbeid med rein og permanent slakteanlegg» (Frostisen 2015:5).

og videre som utfordringer for distriktet:

«- areal/inngrep: kalvingslandet er blitt til et hytteområde med stor aktivitet og ferdsel nettopp under kalvingstiden i mai. Dette skaper en urolig og kritisk kalvingstid.
- ferdsel/forstyrrelser: kalvingslandet i perioden mai. Merarbeid for distriktet.
- rovdyrproblematikk: det gjelder hele distriktet. Jerv, ørn, gaupe er de største problemene.
- Vernebestemmelser: høstlandet på Sjøfjell. Vanskeliggjør reindrifstas ferdsel samt naturlige bruk av naturressurser som bær, urter og medisinerplanter» (Frostisen 2015:5-6).

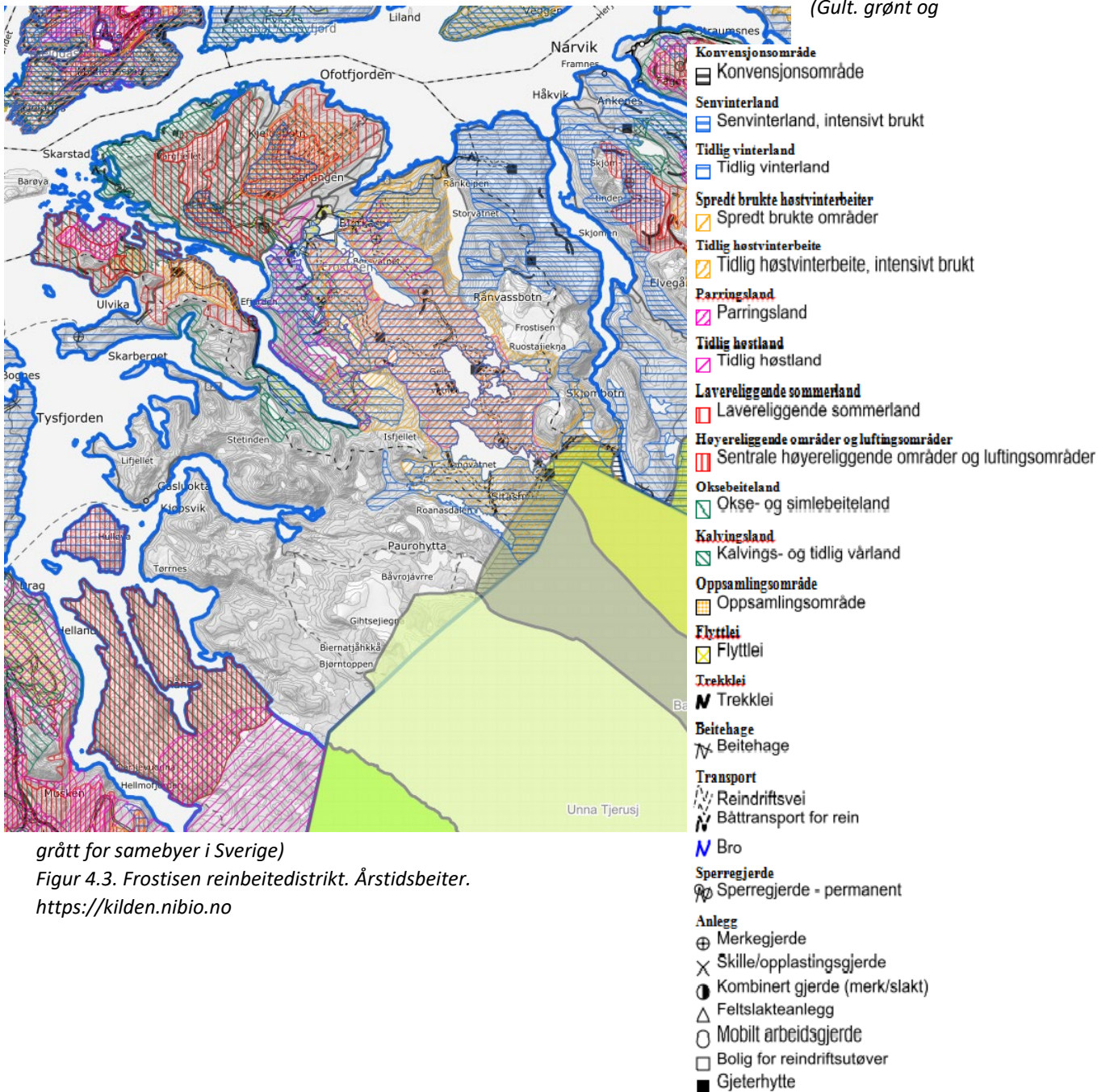
Figur 4.2. Frostisen reinbeitedistrikt Fra Berg 2008:154.

Vi har intervjuet Per Olav Sara, en av de tre siidaandelsinnehaverne, sønn av de opprinnelige tilflytterne Johan N.P.Sara og Inga Vuolab Sara, om sameksistensen med kommunen og det offentlige. Selv om mye fungerer greit i det daglige anser Sara at hovedproblemet kanskje er at det er en tendens til *ting tas ut av sin sammenheng*, både når det gjelder å forstå reindrifstas behov og innen kommunal planlegging og arealforvaltning. Han har erfaring med både gode og mindre gode kommunale planer,

⁹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-75-2004-2005-/id399584/sec3>

¹⁰ Litt av distriktet blir dermed i Nye Håbmera/Hamarøy kommune

men problemet at man det skjer for ofte at man ikke følger planen. Han peker på at det gis for mye dispensasjoner og man unnlater tidvis også å sende saker på høring til distriktet som absolutt burde vært sendt; sannsynligvis fordi saksbehandlerne ikke forstår at en tilsynelatende bagatellmessig sak kan være viktig. Når distriktet har oppdaget slike saker, har det i flere tilfeller vist seg at de er forholdsvis lette å løse.

Årstidsbeiter (Frostisen 2015):

Vårland: Ballangshalvøya, vest for E6. Sommerland: Ballangshalvøya, vest for E6. Høstland: Sjøfjell og Geitvannet. Høstvinter: Geitvannet og områdene østover mot riksgrensen. Vinterland: Vidrekhalvøya, Keipenjårga. Kalvingsland: Ytre Efjord. Reserveområder: Skarberget og Valleområdet, Barøya og andre øyer i Efjorden.

Hytter og hyttefelt er et spesielt problem (se sitat fra distriktsplanen). For reindrifta er det det en av næringas største utfordringer i alle fylker med reindrift (se tekstboks).

Hyttebygging som inngrep

Hyttebygging er ifølge Lie m.fl. (2006) det vanligste inngrepet i reinbeiteland. Selv om disse forskningsresultatene ikke er helt ferske har vi ingen indikasjoner på at reindrifta har styrket sin stilling i forhold til dette bildet på landbasis:

- (1) Selv om reindrifta deltar i kommuneplanprosesser, ender de aller fleste slike prosesser med kompromisser som åpner for mer hyttebygging. Bare 12 prosent ender med liten grad av hyttebygging.
- (2) Mye av hytteutbyggingen på grunnlag av regulerings- og bebyggelsesplaner for hyttefelt. Det store flertallet av sakene reindrifta har merknader til, ender opp med kompromissløsninger; bare knapt 20 prosent av disse plansakene ender med at planene legges bort eller reduseres helt i samsvar med reindriftens innstilling.
- (3) En del hyttebygging skjer også som utbygging av enkelthytter etter dispensasjoner fra kommuneplan. Bare 7 prosent av disse stoppes som følge av at reindriftens organer går imot.

Sara peker på at dette er et felt hvor kommunen burde vært stramme, men tendensen er heller motsatt, og at man heller søker etter smutthull for å omgå styrende bestemmelser. Det har til og med tilfeller hvor man godkjenner ulovligheter i ettertid ved å omdefinere saken (pers. med. Per Olav Sara).

Distriktsplanen angir et antall kritiske punkter, se tekstboks.

Kritiske punkter (Frostisen 2015)

Vårflytting: april. Kritiske punkter:

- smal og bratt flyttvei på dalsiden i Råna. Passering av hyttefelt. Kryssing av bilveien inn til Råndalen og Rånaelven.
- Friluftsområdet på Arnesfjellet, hunder og mennesker (kritisk for tidligfødte kalver).
- Passering av E6, strekningen Olaelva- Dypdalsåsen (3 km).

Høstflytting: september. Kritiske punkter:

- Passering av E6, strekningen Skarfossen-Dypdalsåsen (6 km).

Vinterflytting: desember. Kritiske punkter:

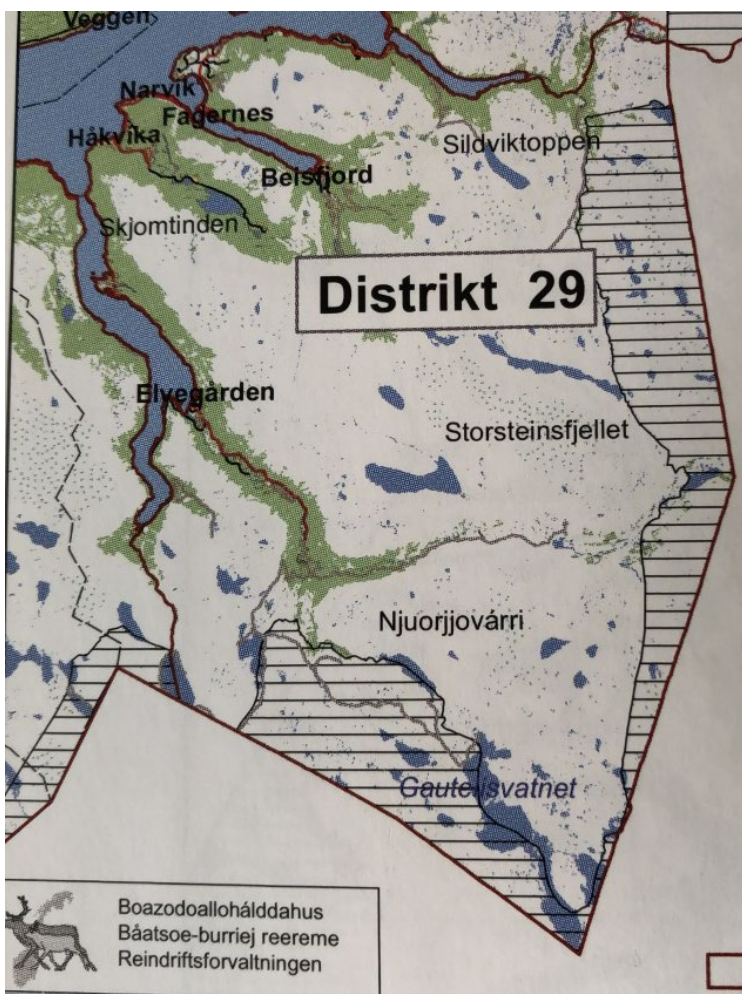
- Friluftsområdet på Arnesfjellet, hunder og mennesker.
- Kryssing av bilveien inn til Råndalen og Rånaelven. Passering av hyttefelt. Smal og bratt flyttvei på dalsiden i Råna.

Sara er opptatt av at det er et klart behov for å bedre kommunikasjonen mellom reindrifta og lokale myndigheter. Han foreslår at man etablerer et kontaktorgan mellom

reinbeitedistriktene og de mest relevante kommunale etatene, eks. areal/næring, med et til to møter pr. år for å etablere både kontaktrutiner og gjensidig kjennskap. I dagens Ballangen kommune er dessuten Sara medlem av viltnemda, som han også oppfatter som en viktig kontaktfunksjon for reindriften sin del (pers. med. Per Olav Sara).

Skjomen reinbeitedistrikt

Distriktet omfatter landet fra Skjomen til Rombaken. De to halvøyene Loavdanjarga og Ahkanjarga skiller av Beisfjorden, Usma. Distriktet har 2 siidaandeler og et fastsatt øvre reintall på 600 rein. Pr. 1.4 2018 hadde distriktet 143 rein og i alt registrert 8 personer knytta til siidaandelene (Landbruksdirektoratet 2018).

Figur 4.4. Skjomen reinbeitedistrikt. Fra Berg 2008:154.

Opphavet til dagens reindrift i Skjomen reinbeitedistrikt er beskrevet av Yngvar Ramstad (2010). Etter et mellomspill med stasjonær reindrift i Håkvikdalen (se foran) var det Lars P. Niia, far til nåværende reindriftsutøvere og to brødre¹¹ som etablerte seg i distriktet i 1952. De kom fra Gabna (tidligere Rautasvuoma) sameby, så det var sine forfedres gamle sommerland fra tida før reinbeitekonvensjonene de kom til. Mange samiske navn i fjellene bærer preg av et perspektiv østfra (se tekstboks).

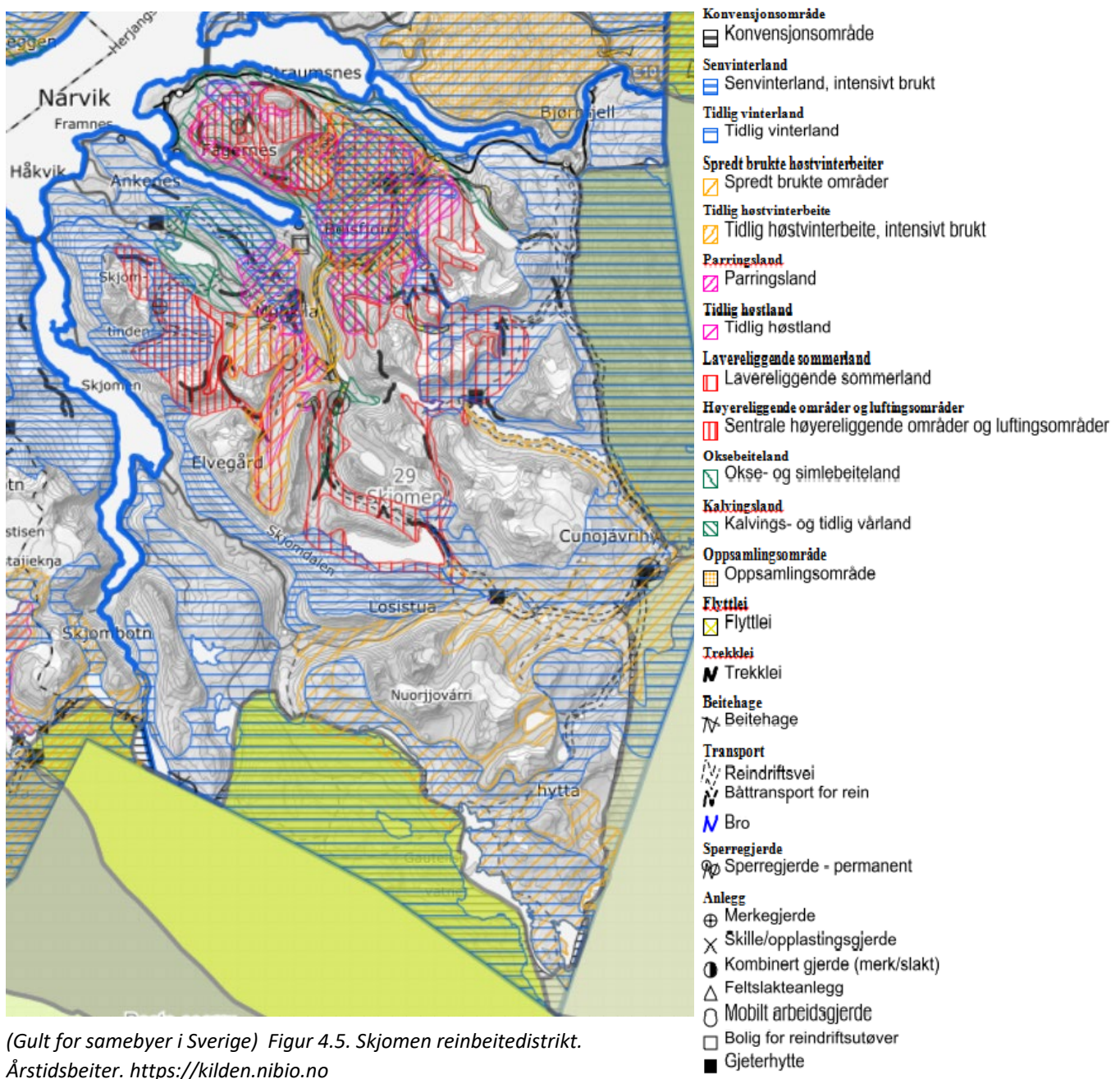
Fjellene sett østfra

Per Niia forteller: «... høyeste Fagernestoppen, «Tredjetoppen» heter Aidarasčohkka som betyr stige, fordi her er en vanskelig passasje for reinflokken når den vandrer forbi Beisfjordtøtta mot Narvik. Fjellet vest for Beisfjordtøtta heter Moskočohkka som betyr stengsel, eller fjellet der det er uframkommelig (Ramstad 2010:68)

¹¹ En av brødrene var duodjiutøveren Nils-Anders Niia (vanligvis kalt Anders Niia)

Mens den historiske reindriften i Ofoten var endel av fjellrenskötselen i de svenske samebyene inntil 1922, er dagens reindrift vestvendt med en utfordrende beitebalanse. Ramstad sier det slik:

«Det er gode sommerbeiter i Ofoten, men det er vinterbeitene som begrenser flokkens størrelse. Vinterbeiter så nært kysten er ekstra utsatt for ising, og lavbeitene i fjellet er utsatt for skade av trakk av rein på sommerbeite. Det er derfor viktig å ha tilgang på flere valgmuligheter for vinterbeiter. Samene har problem med å få myndighetene og øvrig befolkning til å forstå hvor arealkrevende reindriften er, og hvorfor det er nødvendig å beskytte den mot stadig nye inngrep» (Ramstad 2010:68–69).

(Gult for samebyer i Sverige) Figur 4.5. Skjomen reinbeitedistrikt. Årstidsbeiter. <https://kilden.nibio.no>

For den som ikke er vant med det, er det litt utfordrende å lese reindriftskart, men reindriftskartet i figur 4.5 demonstrerer at så godt som alt areal er i bruk som beiteland til

en eller helst flere årstider. Et hovedmønster i reinens beitebruk er at den holder seg relativt langt nede i terrenget om vinteren, og går til dels enda lenger ned på våren og så følger «den grønne bølge» opp mot fjellet på forsommeren, holder seg relativt høgt i fjellet på sommeren og så trekker nedover igjen utover høsten. I Narvik kommunes arealplans omtaler distriktet bl.a. slik:

«Bruken av områdene blir til en viss grad styrt for å unngå overbeite. Dette betyr at reinen vekselvis beiter i ulike deler av reinbeitedistriktet mellom årene. For å gjennomføre denne vekslingen må dyrene aktivt drives mellom områdene. Samlet sett er derfor alle beiteområdene innenfor reinbeitedistriktet mer eller mindre viktige.

Chainavaggi, Ivarsten (søndre kommuneavgrensing), Kjordavaggi til Sør-Skjomen, Kongsbakk, Elvegård og Lossiområdet er helårsbeiter. I tillegg blir reinbeitene på Skjomnes og Håkvik også brukt som helårsbeiter. Vinterbeitet strekker seg fra Rombaksbotn, Kvitura, Inner-Sildvik, Hunndalen, Counovaggi og til Lossiområdet. Vårbeite omfatter området fra Chainavaggi til Ivarsten, Chordavaggi til Sørskjomen, samt Fagernesfjellet og fjelltraktene et stykke øst og sør i områdene rundt Middagsfjellet og Resmålsaksla. Om sommeren beiter reinen vest om Skamdalen og kalvingen skjer hovedsakelig i Håkvikdalsbotn, Tverrdalen og Hestfjellet – et område som avgrenses av Skamdalen i øst, Tverrdalen i sør og Skjomtind i nord.

Flyttleiene er i hovedsak Tverrdalen til Stubblidalen, Hunndalen via Helligvann til Stubblidalen og Indre Sildvikskaret via Sildvikvannet til Hunndalen. Skjomen reinbeitedistrikt har sine beiteområder relativt bynært – dette gjelder særlig for beitesesongen vår–høst. Trekkleiene ligger rundt hele Fagernesfjellet, fra Beisfjord til Straumsnes. Beiteområdene ligger nært eller langs Ofotbanen, helt fram til Sildvikskaret. Det foreslås ingen nye tiltak i kommuneplanen som er vurdert å komme i konflikt med reindriftsområdet.» (Narvik kommune 2017:43).

En av utfordringene for dagens reindrift er at den deler Fagernesfjellet med Narvik by; både befolkningens friluftsliv og aktivitetene knyttet til Fagernesfjellet som turismedestinasjon og sportsarena. For Fagernesfjellet ser vi at tyngden av vinter- og høstvinterområder befinner seg øst for toppene, i området Straumsnes, Rombak og Beisfjord (kalvingsområdene befinner seg også på denne sida), mens sommerbeitene omfatter det meste av arealene over 400–600 m.o.h. avhengig av landskapet, unntatt de aller høyeste toppene. Dette innebærer at sommer-aktiviteter i fjellet, særlig i høyden, er en større utfordring for reindriften enn vinteraktiviteter.

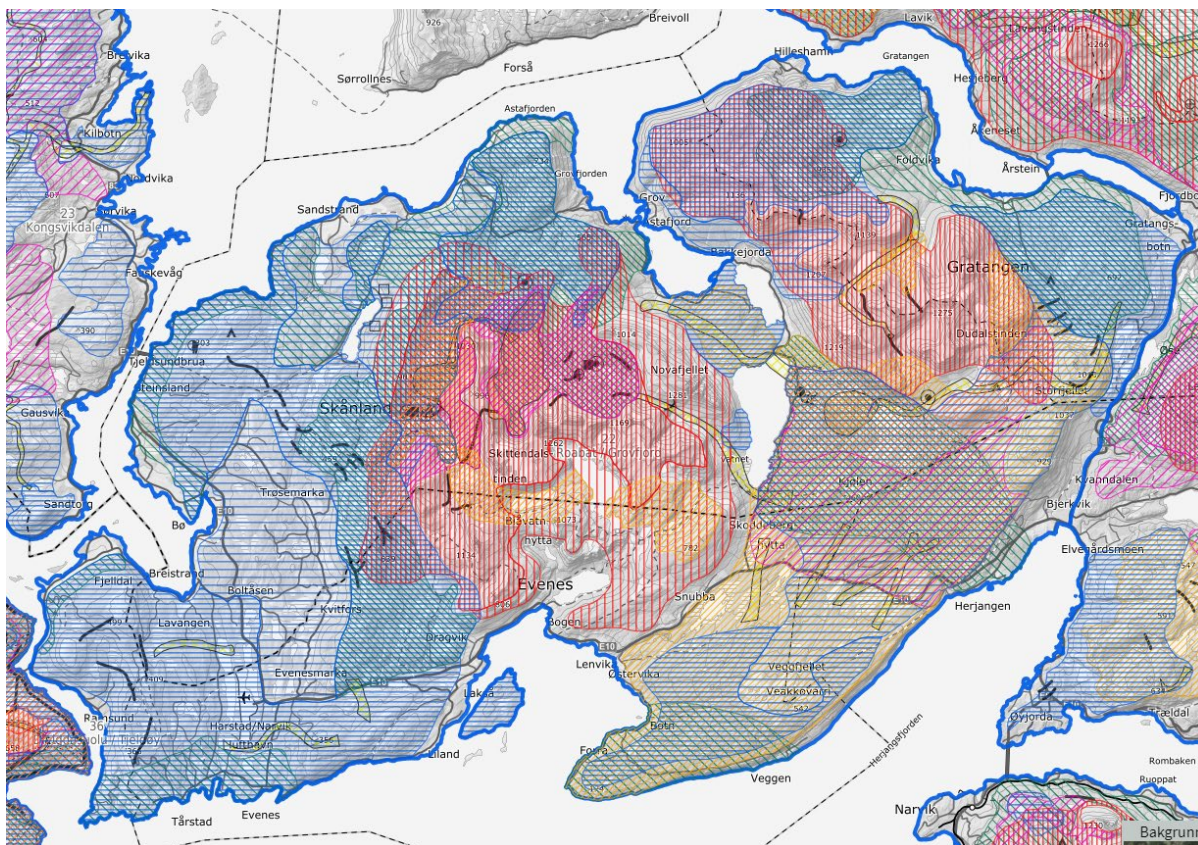
Grovfjord reinbeitedistrikt

Distriktet har 2 siidaandeler og et fastsatt øvre reintall på 750 rein. Pr. 1.4 2018 hadde distriktet 358 rein og i alt registrert 6 personer knytta til siidaandelene (Landbruksdirektoratet 2018). Narviks kommuneplan omtaler distriktet slik:

«Grovfjord reinbeitedistrikt er et helårsdistrikt, og ulike områder av distriktet brukes til de ulike årstidene. Om sommeren (1. juni til 31. august) beiter reinen på sentrale deler av Skånland/Evenes-halvøya. Reinen flyttes fra slutten av august til begynnelsen av september til høstbeitet i områdene øst og sør for Grovfjord. En god del rein bruker også Snubbafjellet vest for Rv. 829 som høstbeite.

Maridalen og Bædva brukes som parringsland. Mellom 15. september og 15. april beiter reinen området langs E10 og utover mot Veggfjellet og Forra, avhengig av snøforhold. Mesteparten beiter på Labergsholtan mot slutten av sesongen, til våren kommer. Ved store snømengder fraktes reinen ned til Ramnesfjellet og omegn, som er de sikreste vinterbeitene distriktet har. Kalvingsland og vårbeite er Tverrelvdalen, Rensådalen og framover mot Sandemark.

De senere årene er imidlertid motorisert ferdsel blitt et problem i disse områdene. Inngrep og forstyrrelser i distriktet er knyttet til utbygging, regulering av vassdrag, installasjoner og ulovlig motorferdsel. Utbygging (herunder hytter og forsvarsanlegg) medfører problemer ved flytting og generelle forstyrrelser. Oppdemming og nedtapping av vassdrag (Skodderbergvannet og Niingsvannet) skaper farlige forhold (sprekkedannelse) ved flytting. Etableringen av fremtidig fritidsboligområde på Bonsåsen, Herjangsfjellet, er i planen sterkt redusert i størrelse og antall. Dette med bakgrunn i at området også skal ivareta interessene til reindriftsnæringen» (Narvik kommune, 2017: 43–44).

Figur 4.6. Grovfjord reinbeitedistrikt. Årstidsbeiter. <https://kilden.nibio.no>
(se tegnforklaring for Frostisen og Skjomen)

Gielas reinbeitedistrikt

Gielas reinbeitedistrikt strekker seg fra Salangen og Sætermoen via Lavangen og Gratangen til Gratangsfjellet, videre til Øyjord og Bjørnfjell med vinterbeiter på svensk side; i Njourajaure nord for E10 og vest for Torneträsk. Det er det eneste distriktet på norsk side i regionen som fortsatt praktiserer grenseoverskridende reindrift. Distriktet har 4 siidaandeler og et fastsatt øvre reintall på 2400 rein. Pr. 1.4 2018 hadde distriktet 1594 rein og i alt registrert 33 personer knytta til siidaandelene (Landbruksdirektoratet 2018). Narviks kommuneplan sier bl.a. i sin omtale av distriktet:

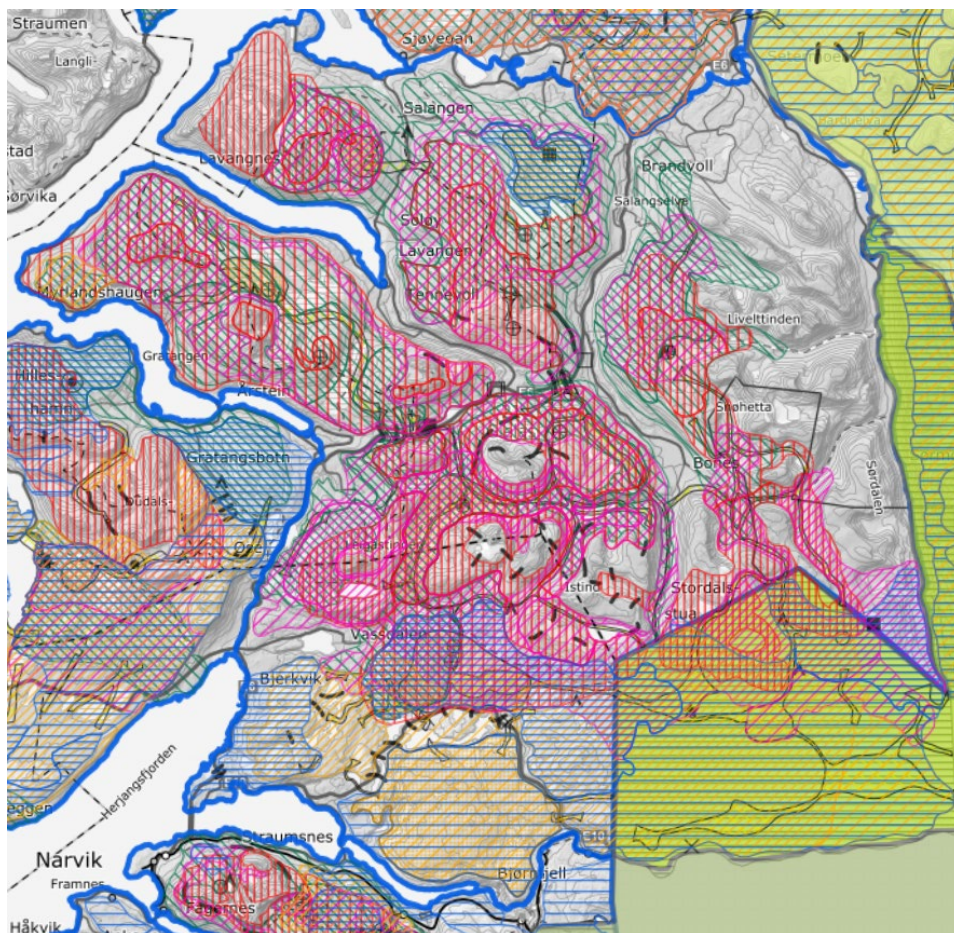
«Gielas reinbeitedistrikt brukes både som helårsdistrikt og som sesong-beitedistrikt. Grense for reinbeitedistriktet følger naturlige geografiske/topografiske grenser for reindriften. Hovedområdet for kalving (fra 1. mai til og med juni) er Snørken-området og Gratangshalvøya, mens områdene rundt Gressdalen, Rødalen, Livetskaret og Lifjellområdet brukes i vekslende grad. De samme områdene brukes som beiteområder på forsommeren, og i juli/august flyttes mesteparten av reinen til ferskt sommerbeite i fjellområdene sør for E6. Utover ettersommeren og høsten forflyttes flokken gradvis inn over svenskegrensa.

På høsten utnytter man i første rekke beiter med lav vegetasjon som ikke kan utnyttes om vinteren på grunn av snø- og isforhold. Distriktet har minimalt med vinterbeite på norsk side og har derfor fått avsatt beite i Njuorajavriområdet og Patsajaekelområdet i Kiruna kommune.

Øyjord brukes som reservebeite for Gielas, når tilgangen til beiter lengre oppe i fjellet blir vanskelig på vinteren. Dette er et viktig område for distriktet da reinen trekker ned hit selv. Trekkleiet går gjennom Stormyra (nordre del), og det er viktig for næringen at denne ikke sperres av (eller at det etableres noe som gir sperreeffekt). Når våren nærmer seg samles reinen opp i oppsamlingsgjerdene og fraktes tilbake til resten av flokken.»

De viktigste oppsamlingsområdene for distriktet er Stormyra/Gressdalen i Lavangen kommune, Balakområdet, samt Lanjesvarre¹² i Narvik kommune. Militær aktivitet, E10, Polar Zoo, utbygging, jakt og ulovlig motorferdsel skaper forstyrrelser for reindriften. Utbygging av hytter reduserer beiteareal og skaper økt ferdsel både langs E10 og i utmark (herunder snøscooter jakt med hund)» (Narvik kommune, 2017: 44).

¹² Store Haugfjell (vår merknad)

(se tegnforklaring for Frostisen og Skjomen)

Figur 4.7. Gielas reinbeitedistrikt. Årstidsbeiter. <https://kilden.nibio.no>)

Videre i Narviks kommuneplan heter det:

«Summen av alle inngrepene og aktiviteter får konsekvenser og ringvirkninger for næringen. Det er i kommuneplanen tilrettelagt for å ivareta reindriftsnæringen på Øyjord. Næringsarealet på Stormyra er plassert slik at det i størst mulig grad ivaretar næringen, samt at boligarealer er redusert slik at det i minst mulig grad kommer i konflikt. Fremtidig fritidsboligfelt på Øyjord (Løvika) som var konsekvensutredet, er ikke tatt med i planforslaget» (Narvik kommune, 2017: 44).

Vi kommer tilbake til dette distriktet i oppsummeringspunktet under når det gjelder forholdet til eventuell vindkraftutbygging i Nye Narvik kommune.

Gabna sameby

Gabna sameby ligger like sør for Malmbanan og Torneträsk og har en del av sine forsommer og sommerbeiter på norsk side. Nordre del av B1a (se figur 4.1) er angitt som konvensjonsbeite. Vestgrensen følger Sjørdalen fra Katterat og Oallavaggi til Čunojávri. En dalbunn er en unaturlig grense for rein og Reinbeitekommissjonen (2001) har derfor foreslått en avgrensing lenger vest mot fjellkjeden og inkludert selve Hunddalen.

Laevas sameby

Laevas sameby ligger sør for Rautasvassdraget og Allakasrøysa på riksgrensen. Den har angitt to konvensjonsområder på norsk side langs riksgrensen både nordøst og sørvest for Gautelis. Samebyen har slaktegjerd i Norddalen. Dette brukes årvisst til tidlig høstslakt av okserein. Dette er en liten privatslakt der hver slakter sine egne rein og er i størrelsesorden 50 rein pr. år. Okserein kan trekke helt ned til fjorden i Sørskjomen, men det har ikke vært konflikter med grunneiere her. Samebyen har problem med å komme i dialog med offentlige myndigheter/instanser, spesielt Nordkraft (pers. med. ordförande Per-Erik Stenberg).

Girjas, Baste og Unna Tsjerusj sameby

Disse tre samebyene grenser alle mot Frostisen reinbeitedistrikt og har mindre områder med i hovedsak sommerbeiter inne på norsk side. Distriktet har inngått en samarbeidsavtale med samebyene som regulerer bruk av områdene langs riksgrensen (Frostisen 2015).

Oppsummering reindrift

(1) Naturforhold

Naturforholdene i Ofotregionen tilsier at reindrift med lange flyttinger til skogslandet mot Bottenvika ville være det optimale. Nasjonal politikk med grensestenginger og reinbeitekonvensjoner har begrenset mulighetene for slik reindrift sterkt.

Hovedtilpasninga i dag er at Nye Narvik kommune har ei kystvendt reindrift som har usikre vinterbeiter. I noen grad er den også i ferd med å gjøre seg avhengig av tilskuddsforing, men reindriftssamene vet at dette kan være et tveegget sverd, og så langt er dette likevel ikke blitt dominerende. Usikkerheten skyldes ikke minst pågående klimaendring som både innebærer at vinterbeitene blir enda mer usikre enn tidligere, men også på grunn av tiltakende ustabilitet med hensyn til føre og framkommelighet vår og høst (Riseth og Tømmervik 2017).

(2) Rovdyr

Reindrifta i Nordland og Troms er kritisk utsatt for de økende rovdyrstammene som er vokst fram de siste tiårene etter den nasjonale endringa i rovdyrpolitikken. Det foreligger et sterkt behov for å justere den nasjonale rovdyrpolitikken slik at beitedyr får forrang for rovdyrene (Riseth og Johansen 2019, Risvoll m. fl.2016).

(3) Sårbarhet

Reindrifta er generelt sårbar for naturinngrep og forstyrrelser fra andre arealbrukere. Kommunenes arealforvaltning spiller en nøkkelrolle her. Norge har forpliktet seg til å ta spesielle hensyn til naturgrunnlaget for samisk kultur, men utenfor de samiske majoritetsområdene er det en tendens til at dette hensynet ikke blir tilstrekkelig ivaretatt (Riseth og Nygaard 2018). Kommunesammenslåingen vil gi bedre grunnlag for et profesjonelt forvaltningsapparat som innarbeider reindriftas behov i planverket og begrenser dispensasjoner kraftig. For at dette skal lykkes krever det at også kommunenes

politikere også påtar seg dette ansvaret. Ofte er det her det svikter, fordi andre lokale eller personlige interesser får prioritet (Riseth og Nygaard 2018).

Vi har merket oss formuleringene i Narvik kommunes arealplan for 2017–2028 der man aktivt har tatt stilling til å ivareta reindriftas interesser for både Gielas, Grovfjord og Skjomen reinbeitedistrikter som et positivt tegn på en arealforvaltning som peker i riktig retning sett ut fra reindriftas synspunkt.

Vi har heller ikke kunne unngå å legge til en aktuell og viktig pågående debatt både nasjonalt og lokalt om vindmøller. Den såkalte nasjonale rammen for vindkraft utarbeidet av NVE har vakt en nærmest unison motstand fra kommuner over hele landet. Dessuten har Sametinget i sin uttalelse vist til en rapport med Fylkesmannsombetenes reindriftsvurderinger. Denne peker på at det ikke er særlig rom for vindkraftutbygging i de samiske områdene og Sametinget mener derfor at dette må få følger for den endelige nasjonale rammen og fremtidig konsesjonsbehandling av vindkraft i de samiske områdene.

Fellesnemda for Nye Narvik går i sitt flertallsvedtak nylig motsatt vei både av denne landstrenden, og det vi har påpekt om Narvik kommunens arealplan. Sett fra et urfolksperspektiv er dette bekymringsfullt. I tråd med dette argumenterte ordfører Rune Edvardsen på Dagsrevyen tirsdag 01.10.2019 uten motforestillinger for flere vindmøller. Sannsynligvis var ikke ordføreren klar over at de allerede oppsatte vindmøllene bak han på TV-bildet står på den gamle flyttleia for rein opp til Haugfjell og at reineierne i Gielas hver høst har store problemer med at reinen kommer inn i Sverige i stedet for opp på Haugfjell, se tekstboks.

Dette i et distrikt hvor tålegrensen for inngrep er klart overskredet (Riseth og Johansen 2019: 99). Det som ligger bak dette er såkalt *kumulative effekter*, dvs. totaleffekter av flere inngrep sett i sammenheng. Det er verdt å merke seg at konsekvensutredningsforskriften (§10) krever at de samlede virkningene av inngrep skal vurderes. For samisk reindrift skal «*de samlede virkningene av planer og tiltak innenfor det aktuelle reinbeitedistriktet vurderes*» (§ 21).

Kommuner som er ivrige etter å ivareta næringsutviklingshensyn, kan komme i skade for å komme på kollisjonskurs med *samiske hensyn* etter plan- og bygningslovens § 3-1. *Vi har kommentert dette såpass konkret fordi denne saken illustrerer et betydelig dilemma i kommunal arealforvaltning.*

Vi vil anbefale at både: kommunale etater som har ansvar for arealbruk og næringspolitikk samt den politiske ledelsen i kommunen, inkludert kommunens planutvalg, starter *et systematisk arbeid med å utvikle en kommunal politikk for å ivareta reindriftas sårbarhet for inngrep og forstyrrelser.*

Et nøkkelpunkt i dette vil være *opplæring*. Vi forutsetter at «blikket på det samiske» i Nye Narvik stort sett kan samles under Professor Meløes begrep «det ukyndige blikk.» Det betyr kort sagt at man mangler kompetanse, men er interessert i å lære. Vi vil konkretisere vår anbefaling med at kommunen utarbeider en opplæringsplan i samisk kultur og næring som for reindriftas del bør omfatte en felles kursdag. En slik plan måtte også inkludere f.eks. årlig oppdatering.

(4) Kommunikasjon

Felles kommunikasjonspunkt for reindrift i den nye kommunen. Siidaandelsinnehaver Per Olav Sara fra Frostisen reinbeitedistrikt foreslo i intervjuet referert foran at reindrifta får et felles kommunikasjonspunkt i den nye kommunen. Vi synes det er en god ide. Det bør være bemannet med personell som har kompetanse både i forhold til reindrift og samisk kultur og arealplanforvaltning og kommunale prosesser. Aktuelle plasseringer kan være i tilknytning til arealplanetat eller rådmannstab.

Fra intervju med distriktsleder Ole Johan Eira

«De regulerte vannene med Sirkelvatnet og Jernvannet danner en barriere som er blitt forsterket av mellomriksveien og vindmølleparken. Vindmølleparken på Nygårdsfjellet sperrer trekk- og flyttleier slik at trekket stopper. Tatt i betraktning at reinen på høsten vil bevege seg lavt i terrenget, blir passasjen gjennom hele dette området meget smalt. Gjerdet på Skitdalsløgda kan ikke brukes lenger. Trekkleia til Store Haugfjell (Lánjasvárri) kan heller ikke brukes lenger (Vindmøllene er plassert på ryggen der det er naturlig for reinen å trekke). Dette kommer i tillegg til beiteskade.

Effekten av dette er at i stedet for å trekke sørover til Store Haugfjell /Lánjasvárri må den trekke østover eller vestover. Trekker den vestover kommer den etter hvert nordover mot Bjerkvik. Dette gir omfattende konsekvenser. Alle trekk går mot lave fjell på denne årstida. For å komme til Bjørnfjell er utfordringa å få flokken over Næverfjellet, så den ikke trekker nordover. Vi må få snudd den tilbake over til Haugfjell. Vi prøver å flytte manuelt, men det er en arbeidskrevende oppgave» (Riseth og Johansen 2019:95).

Annen samisk næringsaktivitet – Reiseliv

Narvik har en samisk reiselivsbedrift; Njalasouka Adventures. Dette er en familiebedrift i Beisfjord knyttet til Skjomen reinbeitedistrikt. Bedriften tilbyr tre former for opplevelser (1) dagtidsmøte med rein under foring samt lett bespising og liten presentasjon av samisk kultur (2) Nordlysopplevelse ut fra lavvobesøk på kvelden (3) Eksklusiv nordlysjakt basert på sledetur med snøskuter. Alle tilbudene er tilpasset et betalingsdyktig publikum og er primært rettet inn mot byens hotellturister.¹³

Njalasouka Adventures

Lars Erik Niia stiftet Njalasouka Adventures AS i 2013. Bedriftens tjenester tiltrekker seg turister fra hele verden. De kommer for å oppleve nordlyset, samisk kultur og reindrift.

I forbindelse med nominasjon til G nderprisen 2017 sa Lars Erik Niia om oppstarten: «Vi har nå lagt bak oss vært 3. driftsår og ting går rett vei. Vi har i 3 sesonger satset på Nordlysturisme, det er en kort sesong men nå begynner vi   få lønn for strevet. Njalasouka Adventures er et vinterbasert turistfirma med fokus på det samiske og reindrift. Produktet vi tilbyr er godt innarbeidet og av meget god kvalitet, det gjenspeiler seg i tilbakemeldingene fra våre kunder som kommer fra hele verden for   oppleve nordlyset.

Vi har også arrangert en del utflukter for privatpersoner og firmaer, dette er noe som har vært meget vellykket og gode tilbakemeldinger på, så dette er noe som vi vil satse på i framtiden. Nå holder vi på   utvikle flere spennende produkter som vil skape mere aktivitet og en lengre sesong for oss. Vi skal ikke bare være en reiselivsbedrift for den reisende turist, men også for privatpersoner og lokale firma som vil oppleve noe annerledes og samtidig lære om det samiske livet rundt reindriften som vår familie driver i Narvikfjellene. Dette hadde ikke vært mulig   fått til uten min samboer Sara og resten av familien som er med   hjelpe til.»

Vinn.no/grunderprisen-2017/

¹³ <http://www.njalasoukaadventures.no>

Virksomheten er markedsført både av Visit Narvik¹⁴ og på egne på nettsider og på sosiale medier. Tilbakemeldingene på sosiale medier gjenspeiler at kundene er fornøyde.

Dette er en virksomhet med få faste kostnader når den drives som tilleggsnæring til etablert reindrift. For reindrifta betyr den både et utvidet næringsgrunnlag og mulighet til inndekning av foringskostnader, og dermed økt økonomisk sikkerhet (Riseth 2015).

For selve turismebedriften betyr det at omfanget av virksomheten kan tilpasses både markedet og tilgjengelig arbeidskraft. Markedet synes å være godt og foreløpig klarer bedriften seg med familiens arbeidskraft. Intervjuet viser også til planlagt satsing på det lokale markedet. Sosiale medier gir inntrykk av at satsing på det lokale gir positiv gjenklang. Satsing på lokale besøkende er ikke uvanlig i samisk reiseliv (Ween og Riseth 2016) og det kan være en god strategi når man har et interessert og kjøpekraftig lokalt marked (pers. med. Svein Ole Granefjell).¹⁵

Vi skal merke oss at denne bedriften er innrettet på vintermarkedet og ser ut til å dekke dette markedet godt når det gjelder hotellgjester og også er i ferd med å etablere seg på et lokalt marked. Det er vel verdt å reflektere litt over markeds- og konkurranse konkurransesituasjonen. På Hinnøya er det eksempelvis to veletablerte samiske turistbedrifter innenfor samme reinbeitedistrikt, men de konkurrer ikke da de opererer innenfor ulike markedssegmenter (Riseth 2016). Det er heller grunn til å tro at de kompletterer hverandre. I Tromsø bys nærområde er det derimot flere lokale bedrifter som opererer med et tilbud nokså tilsvarende Njaliasouka Adventures, men flere av aktørene mangler bakgrunn i reindrifta. På en konferanse i regi av Troms Fylkeskommune¹⁶ nylig ble det reist bekymringssspørsmål om dette, men de regionale myndighetene hadde ingen klare svar. Dette er så langt et uregulert marked.

Vi vil i den forbindelse peke på at det er viktig at regionale og lokale myndigheter, destinasjonsselskaper og andre aktører og institusjoner som kan påvirke markedssituasjonen for foretak som Njaliasouka Adventures er oppmerksom på dette, og fortrinnsvis legger til rette for aktører som kan komplettere framfor konkurrere med bedriften, om et tross alt begrenset marked.

Vi vil også gjøre oppmerksom på en tekstboks i kapittel 8 om naturen som læringsarena der Njaliasouka Adventures brukes i undervisning. Dette, sammen med prosjektet «Ut på vidda»¹⁷ som drives i regi av flere fylkesmenn, viser at reindrifta har et betydelig potensial i både opplæring og omsorgsoppgaver for andre.

¹⁴ <https://www.visitnarvik.com/no/nyheter>

¹⁵ www.gallas.no

¹⁶ <https://www.tromsfylke.no/tjenester/planlegging/planer-og-strategier/regional-plan-for-reindrift/konferanse-om-naeringsutvikling-i-tromsreindrifta-28-29august-2019/>

¹⁷ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ut-pa-vidda-blir-et-fast-larings--og-helsetilbud/id2631665/>

Annen samisk næringsaktivitet – duodji

Duodji (samisk husflid) står svakt i Sør-Troms og Ofotregionen. Det er få aktive utøvere i Nye Narvik kommune. En henvendelse fra Stuornjárgga sámi duodji, som har sitt nedslagsfelt i markebygdene i Skånland og Evenes, til Sametingsrådet i en diskusjon om duodji som næring, (se tekstboks) kan være illustrerende for bakgrunnen. Legg merke til at denne henvendelsen kommer fra et samisk miljø der det har pågått samisk revitalisering siden 1970-tallet og den samiske festivalen Márkomeannu i år feiret 20-årsjubileum. Denne festivalen ble startet av den generasjonen som var de første som gikk i samisk barnehage og hadde samisk på skolen.

Vi har intervjuet veileder for Duodjeinstituhtta¹⁸ med ansvar for Nordland. Det finnes noen aktive utøvere av duodji i Nye Narvik kommune, men få av disse er unge. Det er også svært få som har lært tradisjonelt samisk håndverk i sin oppvekst. Så det er først og fremst et stort behov for oppbygging av kompetanse. Dette er et langsiktig arbeid. Veileder har imidlertid registrert stor interesse, først og fremst i Ballangen i forbindelse med arrangement av kurs (pers. med. Ellen Berit Dalbakk).

Vi kommer tilbake til et par eksempler på unge duodjiutøvere i ungdomskapet.

Vi vil derfor understreke at hovedpoenget med duodji i denne regionen så langt primært vil være identitetsbygging framfor næringsutvikling.

Ofoten og Sør-Troms: Behov for økt kompetanse og kunnskap

«Stuornjárgga sámi duodji (SSD) er en forening i en region der majoriteten av den samiske befolkningen mangler kompetanse og kunnskap om duodjie. I Ofoten og Sør-Troms er det mange personer som først i voksen alder anerkjenner sin samiske identitet. Disse har i stor grad vokst opp uten kunnskap om den samiske kulturen, det samiske samfunnet og det samiske språket.

Et første steg for disse i å nærme seg den samiske identiteten sin, og også videreføre den til sine barn, er ofte gjennom duodjie – det visuelle språket. I denne prosessen ser vi at SSD har en svært viktig rolle. Gjennom kurs, veiledning og møter mellom medlemmer skjer det en nødvendig økning av kompetanse og kunnskap, og videre en bevaring av duodjie og duodjie-tradisjoner i regionen. Et annet viktig aspekt ved denne interaksjonen er at det skjer en utvikling av duodjie – med kunnskap i bunnen. Et av Stuornjárgga sámi duodji sine viktigste mål er å opprettholde god kvalitet på duodjie.

Tilbake til Sametingets mål om duodjie som næring: God kompetanse og kunnskap om duodjie er et premiss for en vellykket utvikling av duodji som næring. På svensk side finnes Samernas utbildningscentrum i Jåhkåmåhkke som en utdanningsinstitusjon for å oppnå god kompetanse om duodjie. På norsk side finnes det ingen tilsvarende institusjon på nivået mellom videregående skole og universitet/høgskole.

(E-mail fra Stuornjárgga sámi duodji til Saetingsrådet 20.08.2019)

¹⁸ <https://www.duodjein.com/>

5. Samisk organisasjonsliv, institusjoner og aktivitet

Markesamiske foreninger og institusjoner i dag

Samisk organisasjonsliv i Ofoten har i stor grad fulgt den historiske utviklingen knyttet til kampen for samiske rettigheter og anerkjennelse av samisk kultur. Allerede i 1921 ble Ofoten Samelag/Sameforening dannet av Henrik Kvandahl, som var en tidlig forkjemper for samisk språk og kultur. Foreningen hadde 150 medlemmer i 1923 (Bjørklund 2017), men det var trange kår for å åpent kjempe for samiske rettigheter, og foreningen ble lagt på is etter noen år.

Frem mot 2. Verdenskrig, og de påfølgende tiårene var det lite rom for fokus på samiske rettigheter, og få organisasjoner som ivaretok samiske interesser i regionen. Fra 1970-tallet og utover fikk man en oppvåkning knyttet til samisk språk og kulturarv, og dette ble gjenspeilet også i samisk organisasjonsliv.

Pehr Thuuri- reineier, forfatter og sameaktivist. Familien var utflyttet fra Kautokeino. Han var nevø av samenes første forfatter Johan Turi. Pehr drev reindrift i Håkvikdalen nesten hele 1920-tallet. Han hadde deltatt på det andre store samiske landsmøtet i Östersund i 1918 og var en av de som hjalp Henrik Kvandahl i forsøkene på å organisere samene i Ofoten. Han flyttet senere til Alaska for å drive reindrift der.

Kilde: Ramstad (2010, 2011)

linná ja Biras Sámiid Searvi/Hinnøy og omegn Sameforening ble etablert i 1977, med mål om å fremme samisk språk og kultur. Siden har det blitt etablert flere samiske foreninger. Foreningenes aktiviteter har spent seg over et stort spekter, fra å være sosiale arenaer, kursarrangører og pressgrupper til samepolitiske aktører. De samiske aktørene har også arbeidet for å få kommunene til å ivareta samiske spørsmål, spesielt innenfor undervisning, (Balto 2013:5). Hinnøy og omegn Sameforening er i dag et lokallag av Norske Samers Riksforbund, som er Sametingets største parti. Foreningen ledes i dag av Ann-Mari Thomassen, som også satt på Sametinget for NSR fra 2001–2017 og også har sittet i Sametingsrådet¹⁹, og er en aktiv aktør i debatten rundt samiske rettigheter i Ofoten. Ifølge forenings Facebook-side, jobber de for 1) å styrke samers status som egen folkegruppe i det norske samfunnet, 2) at regionens interesser skal få gjennomslag i Sametinget og andre styringsorganer, 3) for et variert næringsliv tilpasset regionens naturgitte ressurser, og 4) å styrke samisk språk, identitet og kulturkompetanse i Nordre-Nordland- og Sør-Troms-regionen. Noen år etter oppstarten ble Hinnøy og Omegn Sameforening etterfulgt av lokale sameforeninger med base i Narvik og Ballangen.

¹⁹ 2006-2007 og oktober 2013-desember 2016

Ráhkká ja Biras Samiid Searvi/Bjerkvik og Omegn Sameforening har sin virksomhet i Ofoten og Sør-Troms, med medlemmer fra Salangen i nord til Ballangen i sør, med sentrum i Gratangen–Bjerkvik-området. Foreningen ledes av Ann-Karin Kvernmo fra Gratangen, som også sitter på Sametinget for NSR. (mer om aktiviteter – må vise bredde og kompetanse)

Bálak Sámesearvi/Ballangen Sameforening har sin virksomhet i Ballangen, og ledes av Ingolf Kvandal, som gjennom flere tiår har kjempet for å løfte frem samisk kultur og tilstedeværelse i Ballangen og omegn. Som leder av Ballangen Sameforening, og frem til 2018 som eier av Pippira Siida, et opplevelsessenter for Markesamisk kultur og historie lokalisert i Kalvåsen, i Ballangen har Kvandal vært en aktiv formidler av markesamisk historie, kultur og håndverkstradisjoner i regionen. Han har hatt en nøkkelrolle i arbeidet med å dokumentere samiske stedsnavn i Ballangen og i nabokommunene, og han er medlem av Sametingets Eldreråd, et rådgivende organ som skal bistå Sametingsrådet i utformingen av Sametingets eldrepolitikk. Han har holdt kurs i nordsamisk, kurs i samiske matlaging, håndverk og byggeteknikker, og formidlet markesamiske fortellinger i forbindelse med markeringer av bl.a. 6. februar, i barnehager, skoler og på andre arenaer. Kvandal besitter ett bredt spekter av samisk kulturell kompetanse, og stor vilje til å formidle samisk kultur i sine egne nærområder.

Ofoten Sameforening ble gjenopplivet i 1988, med hovedbase i Bjerkvik. De som restartet foreningen var fast bestemt på at den skulle fokusere på ivaretagelse av samisk språk og kultur, og ikke bli et partipolitisk organ. I løpet av 1990-tallet ble foreningen preget av sterk splittelse mellom dem som ønsket å holde på et rent kulturelt fokus, og dem som ønsket at foreningen skulle bli et politisk organ. Den politiske fløyen vant frem, og i 1993 fikk de valgt inn en representant til Sametinget. Foreningen eksisterer fortsatt, men har de siste 10–15 årene ligget i dvale.

Samenes Folkeforbund er en annen landsdekkende samisk forening som er aktiv i området. Foreningen ble etablert i 1993, og har på landsbasis fokusert sterkt på sjøsamiske fiskerirettigheter og på ivaretagelsen av samisk utmarksbruk, i tillegg til styrking av samisk kultur og språkkrettigheter. SFF ble etablert i Baukop i Porsanger, og er tyngre representert i Finnmark, men ledes på nasjonalt nivå av Liv Slettl fra Evenes, og har et lokallag i Ofoten med 140 medlemmer.

Disse sameforeningene har alle et valgt styre, og en kontingent-betalende medlemsmasse. Det er også betydelig overlapp mellom dem, ved at noen er medlem, og i noen tilfeller styremedlem i to eller tre ulike sameforeninger.

Siden 1980-tallet har disse sameforeningene jobbet for en styrking av samisk språk og kultur, og en synliggjøring av samisk tilstedeværelse og bosetning i regionen. De har blant annet arrangert kurs i nordsamisk for interesserte, kurs i samisk håndverkskunst, og markeringer på 6. februar, Samefolkets nasjonaldag. De har også jobbet for å fremme

samiske språkrettigheter i skolen og i helsevesenet. De siste årene har sameforeningene også jobbet for å dokumentere samiske stedsnavn i området, og å få samiske stedsnavn på skilt, ved siden av de norske.

Sameforeningene har spilt en viktig rolle i å løfte frem det samiske i Narvik og Ballangen. Sentrale ressurspersoner i de ulike foreningene besitter bred kompetanse innen samiske håndverkstradisjoner, og har bred erfaring med å formidle dette gjennom duodji-kurs, rettet mot både barn og voksne. Sameforeningene inkluderer også medlemmer med betydelig samisk språkkompetanse, om ikke formell undervisningskompetanse. Dette innebærer at foreningene kan organisere samiske språkkurs, primært rettet mot voksne.

Ulike meninger om veien videre

Sameforeningene i Sør-Troms og Nordre Nordland er små, og de enes om et mål om å styrke samisk språk og kultur. Forholdet mellom foreningene er likevel ikke helt problemfritt. En del av utfordringen er at disse foreningene opererer både i en kulturell og en politisk sfære. På det kulturelle er foreningene relativt samstemte. De har et felles mål om å jobbe for å styrke samisk språk og kultur, fremme duodji, ivaretagelse av samiske kulturminner, markering av samiske stedsnavn, o.a. På det politiske felt kan foreningene skille seg fra hverandre ved at de prioriterer ulike tiltak rettet mot samisk språk og kultur, og at ulike foreninger konkurrerer om knappe økonomiske prosjektmidler til ulike aktiviteter fra Sametinget, fra Fylkeskommunen og andre kilder. Det er også noe uenighet omkring ønsker konfrontasjonsgrad med norske myndigheter når man er misfornøyd med politikken. Ifølge representanter for lokallag av NSR og SFF går det lettere å samarbeide med hverandre når det foregår innenfor rammer etablert av eksterne aktører.

Sameforeningene er også splittet i spørsmål om veien videre, i forhold til ivaretagelse av samisk språk og kultur i Nye Narvik kommune. De er enighet om at den nye kommunen må prioritere samisk kultur i skoleundervisningen, og gjøre en bedre jobb med å tilby samisk språkundervisning for barn i skolen. De er også enige i at det samiske må få en større plass i det offentlige, blant annet i form av en skikkelig markering av Samefolkets nasjonaldag 6. februar, rettet mot skoler, barnehager og det øvrige samfunnet.

Det er derimot noe uenighet omkring hva som bør være rammene for en styrking av det samiske. Gásluokta/Kjøpsvik har som tidligere del av forvaltningskommune, rettigheter knyttet til ivaretagelse og bruk av lulesamisk i møte med forvaltningen. For Narvik og Ballangen har det på politisk nivå tidligere ikke vært diskutert å være en del av forvaltningsområdet for samisk språk, og det er ikke gjort konkrete sonderinger rundt dette med Sametinget. Høsten 2017 gikk Hinnøy og Omegn, Bjerkvik og Omegn, Ballangen, Ofoten og Salten Sameforeninger sammen om å kreve at Nye Narvik blir en språkforvaltningskommune for både Lulesamisk og Nordsamisk.

Siden den gang har det blitt gitt uttrykk for ulike posisjoner blant enkeltpersoner og foreninger i Ballangen og Narvik. NSR-foreningene har som utgangspunkt at Nye Narvik kommune bør bli språkforvaltningskommune. Fra Hinnøy og Omegn, og Bjerkvik og Omegn sameforening er det en tydelig posisjon at Nye Narvik bør inn i

forvaltningsområdet for samiske språk. For andre fremstående enkeltpersoner og foreninger fremstår det som mer hensiktsmessig å søke en byavtale med Sametinget knyttet til ivaretagelse av det samiske, og muligens ha innlemmelse i forvaltningsområdet som et langsiktig mål. Andre igjen anser det som urealistisk å søke innlemmelse i forvaltningsområdet i det hele tatt, og at man heller må jobbe for å styrke samisk språk innenfor andre rammer.

Ulike medieartikler fra samiske organisasjoner og ressurspersoner fra avisa Fremover

DEBATT NARVIK LOKALE NYHETER TYSSEJORD BALLANGEN

Krav om at storkommunen Narvik søker om innlemming av hele kommunen i samisk språkforvaltningsområde

DEBATT SAMEPOLITIKK NARVIK

Samisk Samfunnsliv i Nye Narvik

Av Ingolf Kvandahl, Leder Bálák Sámesearvi, Ballange

DEL **LESERBREV** Fellesnemda har startet prosjektet: Samisk Samfunnsliv i Nye Narvik.

5 sameforeninger har gått sammen om å stille krav til Ny Narvik Kommune. Ofoten Samiske forening, Bálák Sámesearvi, IBSS, Ráhka ja Birra Sámesearvi og Sáltto Sámesibbri. Utgangspunktet var et løfte som ble gitt i et felles kommunestyremøte 22.aug.2017.

Løftet var at de rettigheter den lulesamiske befolkning skulle videreføres etter kommunesammenslåingen.

Nå er det slik at i den nye storkommunen er det flere samer som tilhører den nordsamiske språkgruppe. Så fra mitt ståsted så vil det være riktig at storkommunen tar ansvar for samenes kultur og språk. Bodo og Tromsø kommuner har samarbeidsavtaler med Sametinget.

DEBATT SAMISK NARVIK KOMMUNE

Nye Narvik som samisk språkkommune

DEBATT SAMEPOLITIKK NYE NARVIK KOMMUNE SPRÅK SAMFUNN

Følg pengestrømmen! Bli samisk språkkommune!

Av Ann-Mari Thomassen, fung.leder i IBSS/Hinnøy og omegn sameforening/NSR og tidligere sametingsråd med budsjettansvar og ansvar for Sametingets utredning Kommunereformen og samiske interesser

17. september 2019, kl. 09:54

DEL **LESERBREV** Det følger ingen nye penger med ved å tegne en samarbeidsavtale mellom kommunen og Sametinget. Det

ANNONSE

Sameforeningene opplever også en betydelig utfordring med å mobilisere unge samer i regionen. I hverdagen drives sameforeningene av en liten gruppe svært engasjerte, men aldrende ildsjeler. Engasjementet for det markesamiske i området blir derfor svært personavhengig, og når disse ildsjelene faller fra, er det vanskelig å få øye på noen som kan ta over. Dette kommer tydelig frem når man ser på samiske kulturarrangementer i regionen. De markesamiske områdene omfatter mange småbygder tettsteder, spredt over et stort, tynt befolket område, hvor det kan være krevende å arrangere større kulturelle arrangementer.

Man har likevel hatt to større arrangementer som har blitt organisert gjennom flere år, i og av markesamiske miljøer, den samiske kulturfestivalen Beaiiveálggo i Bjerkvik, og musikk og kulturfestivalen Márkomeannu, som arrangeres i Evenes hvert år.

Beaiiveálggo

Mellom 1999 og 2016 arrangerte den samiske kvinneforeningen Nissolbmojoavku i Bjerkvik, ledet av Åse Vulleneida Solli, den samiske kulturfestivalen Beaiiveálggo (solens oppgang) i forbindelse med Samefolkets nasjonaldag. Festivalen ble etterhvert en samisk kulturfestival for hele Ofoten, med kulturinnslag og aktiviteter for alle aldersgrupper, men med et hovedfokus på å nå barn i barnehage og skolealder (Sametinget 2008:21). arrangementet gikk over flere dager, med Bjerkvikhallen som hovedarena, tiltrakk seg på det meste mer enn 1000 besøkende, og omfattet seminarer om lokal samisk historie og kultur, kurs i samisk håndverk, musikalske opptredener, og servering av bidos og annen tradisjonell samisk mat. Beaiiveálggo mottok noe økonomisk støtte, bl.a fra Sametinget og fra lokalt næringsliv, men var i hovedsak basert på et omfattende dugnadsarbeid fra et stort nettverk av frivillige, og en ledelse som var villig til å dekke store kostnader av egne lommer for å få det til å gå rundt.

Festivalen ble gjennom alle år ledet av Åse, som mobiliserte et omfattende markesamisk nettverk, i tillegg til kontakter i det lokale nærings og samfunnsliv for å kunne gjennomføre og finansiere den. I 2016 ble hun rammet av kreft, og var ikke lenger i stand til å lede dette arbeidet. Ingen andre stod klare til å ta over, og festivalen ble lagt på is. Siden den gang har markeringen av 6. februar i Bjerkvik vært redusert til en liten markering i skoler og barnehager midt på dagen. Historien om Beaiiveálggo illustrerer en generell utfordring ved et organisasjonsliv som blir svært avhengig av enkeltpersoner. Samiske kulturdager hvilte fullt og helt på det utrettelige arbeidet til en hard kjerne av frivillige, ledet av Åse. Når hun ikke kunne ta det videre, falt hele arrangementet bort. Et arrangement av en slik skala må ha en robust infrastruktur for å kunne overleve engasjementet til en enkelt ildsjel.

Márkomeannu 2019. Kilde: Steve Nilsen, Harstadpuls.

Márkomeannu

I 1997 etablerte et titalls ungdommer sameungdomsforeningen Stuornjárggas amenuorak. Flere av disse ungdommene hadde vært på Riddu Riđđu-festivalen i Kåfjord og sett hvilken betydning den hadde for den samiske kulturen, historien og identiteten der. De To år senere arrangerte de for første gang Márkomeannu, en markesamisk kultur og musikkfestival på Stuornjárga i Evenes. Márkomeannu ble en kjempesuksess, og siden 2001 har festivalen vært et årlig arrangement. Festivalen har en klar samisk profil med lokal/regional forankring. Festivalen arrangeres på Gállogieddi friluftsmuseum i Evenes kommune, samtidig som det er arrangementer på andre steder og i andre kommuner. Festivalen ble startet og drives fortsatt hovedsakelig av unge samiske voksne fra Evenes og samisk ungdom. Antall besøkende ligger på ca. 2700 pr år. Márkomeannu er en viktig festival med stor betydning for bevaring av samisk språk og kultur, og har ikke minst stor betydning for ungdoms bolyst i regionen. Festivalen har kontorsted hos Várdobáiki. Festivalen ble startet og drevet av samiske ungdommer i tenårene og tidlig 20-årene i 1999. De opprinnelige arrangørene er nå i 40-årene og oppover, men det rapporteres at en ny generasjon unge ildsjeler er på vei til å ta over. Dette er ressurssterke ungdommer som kan spille en betydelig rolle i å løfte frem og synliggjøre markesamisk kultur i regionen, men det er en utfordring at de fleste av disse studerer eller jobber utenfor regionen det meste av året, men er hjemme i Ofoten i sommerferien. Det må også forventes at mange av disse vil flytte ut, og slå seg ned i urbane sentre som Tromsø, Bodø og andre steder lenger sør i landet. Like fullt, festivalen har per i dag en robust infrastruktur, med to ansatte i hel- og halv helårstillinger, en stab på 20 personer som mottar en symbolsk lønn, et apparat på 60 personer med klart definerte ansvarsområder, og mer enn hundre frivillige som mobiliseres under festivalen¹. Festivalen er finansiert gjennom støtte fra Sametinget, Nordland og Troms Fylkeskommune, og noe støtte fra Ofoten Sparebank. Festivalen arrangeres på Evenes, av et apparat som i hovedsak består av markesamer bosatt i Evenes, Tjeldsund eller Skånland. Den har likevel blitt en sosial begivenhet også for samisk ungdom mellom 18 og 35 fra hele landet, også ungdom bosatt i Narvik. Slik sett har festivalen blitt ett eksempel på hvordan samisk og spesielt markesamisk kultur kan løftes frem på en måte som når frem til nye generasjoner.

Apparatet bak Márkomeannu har også opparbeidet verdifull kompetanse og et stort nettverk innenfor Sapmi, som bør kunne nyttiggjøres i arbeidet med å løfte frem og synliggjøre samiske kulturuttrykk, også i Nye Narvik. Samtidig har det blitt etablert samiske kompetansemiljøer som har en noe mer robust struktur, primært tilknyttet Várdobáiki samisk senter.

Várdobáiki samisk senter – et regionalt ressurscenter

Várdobáiki er et kompetansesenter for markesamisk språk og kultur som ble etablert i 2002. Senteret er i dag lokalisert på Evenskjer i Skånland kommune, men fungerer som et kultur- og kompetansesenter for hele det markesamiske området. Senteret ble etablert etter en gradvis oppbygging av et samiske fagressurser, og etter flere år med midlertidige prosjekter rettet mot samisk språk og kulturarv. Som med-etablerere var de fleste samiske foreninger i regionen, i tillegg til mange privatpersoner og kommuner i området (Balto 2013:5). Under Várdobáiki samisk senter ligger et samisk museum, et språksenter, en samisk barnehage, samisk helseavdeling, galleri Várdobáiki og mye prosjektrelatert virksomhet. Várdobáiki var først lokalisert i Nautå på Evenes, men ble sommeren 2018 flyttet til Evenskjer. Det er mellom 18–21 ansatte, til sammen ca. 12 stillingsressurser

tilknyttet senteret. Den samiske barnehagen, Tidligere Sáráhká Sámemánák ble overtatt av Várdobáiki i 2003. Barnehagen ble da videreført som Márkománák samisk barnehage (Balto 2019). Várdobáiki er også kontorsted for andre virksomheter rettet mot det samiske, deriblant en fast stab som jobber med Márkomeannu kultur og musikkfestival. Helseavdelingen jobber spesielt med spørsmål knyttet til eldreomsorg i en samisk kontekst. De er blant annet opptatt av at en samisk kulturell bakgrunn må tas hensyn til i omsorgstjenester rettet mot eldre samer. Helseavdelingen arrangerer bla. månedlige eldretreff i Markebygdene i det markesamiske området. Det har vært treff hvor eldre av samisk bakgrunn har møttes, til sosialt samvær, foredrag og diskusjoner om ulike tema, ofte knyttet til tidligere tider i regionen.

**Dearvašvuodádeaivvadeapmi
Helsetreff**

Boarjadaga čákamánu 20. b. 2019
dii. 11.00 - 14.00
Evenssómárkku giliihuotnahun

11.00 Báhtar! Báhtar!, huikii áhčči
Fearánat soadi vuolde, máni čálmmit
Čáda, girječálli Edel Östli Eilertsen
boka

12.00 Giellaboddu
12.30 Láimmoállan
13.00 Dan jagá "fárikál", 100 ruvno
13.30 Vuorbebuvda

Mutte vuorbebuvda. Dohppe hal juoidá
mieđe vuorbádallami.

Frodag 20. septembar 2019
kl. 11.00 - 14.00
Evenssómárk grøndohus

11.00 Rom! Rom!, ropte pappa
Fortellinger fra krigen sett med
barnesøyne
v/forfatter Edel Östli Eilertsen

12.00 Samisk språkstund
12.30 Trim
13.00 Salg av årets fárikál til deltakerne
100 kr
13.30 Loddssalg

Vi minner om åressalg. Ta gjerne med en
gevinst som kan loddes ut.

*Rom! Rom!
ropte pappa*

Edel Östli Eilertsen, født den 23. januar i 1934, var
6 år gammel da krigen startet. Hun vokste opp på
landet i et lita bygd som heter Snabba.
Boka hun har skrevet er satt sammen av korte histo-
rier om situasjoner og hendelser fra krigsårene som
gjorde sterkt inntrykk på henne. Vi får her ta del i
hvordan hun opplevde krigsårene, 1940-1945. Private
hjem ble okkupert av tyske soldater, og voksne som
barn gjorde stille motstand mot okkupasjonsmakten.
Langt fra krigsfrontene gikk, likvel livet sin vante
gang og noen hendelser opplevdes sterkere enn hva vi
som vokste opp etter krigen kjenner til.
Historiene er beskrevet ut fra hvordan hun som barn
opplevde krigen og vi får derfor en god skildring av
krigsårene sett fra et barns ståsted.
Er du klar for spenning, reisel, humor, og litt galenskap?
God fornøyelse!
Boka vil være til salgs på helsetreffet.

Arranger: Várdobáiki samisk senter Finansiert av Sametinget

Várdobáiki sámi guovddáš samisk senter Normann Sloglundvei 9, 8336 Evens	TE: 769 85023 mob: 905 31195 faks: 769 85021	E-post: tone@vardobaiki.no www.vardobaiki.no org.nr: 905 423 329
--	--	--

Illustrasjon: pernicke boe

Annonsering om Helsetreff i regi av Várdobáiki.

Duodjeinstituhitta, (Duodji-Instituttet)

Duodjeinstituhitta er et utviklings- og kompetansesenter for duodji (samisk husflid) i hele Sápmi med kontor og virkested spredt rundt i Norge. Det er tilsatt en veileder som har kontorsted på Várdobáiki. Kurs i duodji er en aktivitet flere sameforeninger i området har organisert. I miljøer hvor språket står svakt, legges det stor vekt på å kunne videreføre tradisjonelle samiske håndverksteknikker.

Sametinget

Sametinget lyser ut en god del stillinger med valgfritt kontorsted. Per i dag har Sametinget syv administrativt ansatte som har kontorsted på Evenskjer. Det innebærer at man sikrer attraktive kompetanse-arbeidsplasser i regionen med samisk språk og kulturkompetanse, og at samiske miljøer kan oppleve kort avstand til Sametingets forvaltning på noen fagområder.

Senter for samisk helseforskning

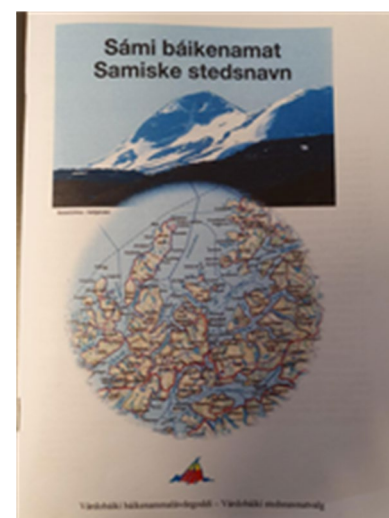
UiT, Norges arktiske universitets senter for samisk helseforskning har en stilling på regionalt kontor på Várdobáiki. Dette vil være en viktig ressurs, i et område hvor behovet for helsepersonell med kompetanse på samisk språk og kultur er økende. Et problem som av og til oppstår er at eldre som vokste opp med samisk som førstespråk, men side gav slipp på språket, rammes av demens – og etterhvert mister beherskelsen av norsk, mens førstespråket – samisk – kommer tilbake. I slike situasjoner er behovet for helsepersonell med samisk språkkompetanse av stor betydning. I samiske miljøer finner man også andre helserelaterte utfordringer blant eldre, slik som måten en snakker om sykdom og død, så vel som psykiske helseproblemer i alle aldersgrupper. I mange tilfeller er en forståelse av samisk kulturbakgrunn av stor betydning for å forstå folks utfordringer, og imøtekomme deres behov.

Alle disse institusjonene er med på å gjøre Várdobáiki til et knutepunkt for det markesamiske området, med et mangfold av fagressurser som det vil være viktig for Nye Narvik å ha et aktivt forhold til, og som kan nyttiggjøres i arbeidet med å imøtekomme samiske behov på senteret. Várdobáiki og de omliggende sameforeningene har ulike funksjoner, og drar nytte av hverandres ressurser. Várdobáiki besitter forskningsressurser som er med på å kartlegge en samisk kulturarv, og sikre samiske kulturminner i regionen. De har også folk som innehar formell undervisningskompetanse i nordsamisk, og som kan brukes til å gi kompetansegivende språkkurs i nordsamisk, enten i egen regi, eller gjennom Folkeuniversitetet. Gjennom slike kurs kan også sameforeningenes medlemmer styrke sin språklige kompetanse.

Ressurspersoner knyttet til sameforeningene sitter på rik lokalkunnskap, kunnskap om stedsnavn, og ferdigheter knyttet til duodji, samiske håndverkstradisjoner, som kan være av stor verdi for Várdobáikis dokumentasjonsarbeid og formidlingsarbeid. I en region hvor mange har mistet språket, er ivaretagelse samiske håndverkstradisjoner av stor betydning. Várdobáiki har arrangert flere kurs i duodji, hvor man også har henvendt seg til sameforeningene for å finne gode kursholdere. Et annet eksempel på godt samarbeid

Várdobáikis stedsnavnutvalg

I 2010 oppnevnte Várdobáiki et eget stedsnavnsutvalg som skulle arbeidet med innsamling av, og forslag til rettskriving av samiske stedsnavn i det markesamiske området. Etter å ha foretatt et omfattende dokumentasjonsarbeid har de også anmodet kommunene i regionen om å vedta samiske navn for kommunene, og for steder som har en samisk historie i regionen. Gjennom flere år har det blitt samlet inn mer enn 2000 samiske stedsnavn i det markesamiske området. Utover utvalget, bestående av ressurspersoner med og uten tilknytning til Várdobáiki, har man hatt frittstående bidragsytere som har stått for en betydelig del av arbeidet med å samle inn stedsnavn. Ingolf Kvandal fra Ballangen har bl.a vært en sentral pådriver i dokumentasjonen av stedsnavn, og i arbeidet med å presse kommunene til å benytte samiske stedsnavn i offentlig skilting. Einar Nylund fra Bjerkevik har også vært en viktig bidragsyter i dette arbeidet. Dette er et prosjekt hvor man har vært avhengig av kunnskapen og innsatsen til et stort nettverk enkeltpersoner, men hvor man samtidig trenger tyngden til en institusjon som Várdobáiki, til å legge press på lokale myndigheter.

mellom Várdoáiki, sameforeninger og kunnskapsrike enkeltpersoner er arbeidet med å dokumentere samiske stedsnavn i regionen.

I Narvik har man fått offisielt godkjent samiske navn for selve kommunen, og for samiske bygder som Beisfjord/Ušmá, Fagernes/Čoalbmi og Bjerkvik/Rahkka. Dette ble også fulgt opp med tospråklig skilting. Også i Ballangen/Bálák har man fått samisk navn på kommunen, som også gjenspeiles på skilter langs veien. Utover kommune-skiltet, og skiltet for Kjeldebotn/ Gáldovuotna gjenstår det å få vedtatt andre samiske stedsnavn i Ballangen/Bálák. I følge Stadnavnloven er det kommunen som har ansvaret for at kjente samiske stedsnavn tas i bruk. Så snart navnene er vedtatt på kommunalt nivå er det Vegvesenets ansvar å sette opp veiskilt. For samiske miljøer representerer skilting av samiske stedsnavn en synliggjøring og en anerkjennelse av samisk historie og tilstedeværelse i området. Narvik fikk det samiske kommunenavnet – **Áhkánjárga** – godkjent i 2016, etter en lang politisk prosess. Det var en hendelse som betydde mye for et lite samisk miljø i og rundt Narvik. Flere samiske informanter påpeker at Narvik kommune tradisjonelt har vist liten vilje til å anerkjenne og synliggjøre områdets samiske arv. I lys av denne historien får skilting av samiske stedsnavn i Narvik en ekstra stor og symbolsk betydning, og kan stå som et vendepunkt i majoritetssamfunnets behandling av samene. Flere samiske informanter vektlegger at de i arbeidet med å fremme samiske navn på kommunen, og på noen av de samiske markebygdene, hadde god støtte hos Olaf Skaug Pettersen som hadde ansvaret for å følge opp de samiske parallellnavnene i Narvik kommune. For mange lokale samer er dette et tegn på at tidene har endre seg, og at Narvik har blitt mer åpen for å omfavne områdets samiske arv.

Lulesamiske foreninger og institusjoner i dag

I Gásluokta/Kjøpsvik, som blir det ene tettstedet i Nye Narvik med et lulesamisk miljø, er det ingen per i dag ingen formell organisasjon som målbærer samiske interesser. heller ikke et omfattende organisasjonsliv. Samiske ressurspersoner fra Gásluokta/Kjøpsvik har vært sentrale i arbeidet med å løfte frem det lulesamiske. En gruppe engasjerte foreldre av samiske barn jobbet i mange år før å presse frem lulesamisk språkundervisning på Gásluokta/Kjøpsvik skole, som den første i landet. Mange av de samme ressurspersonene tok del i etableringen av Nord-Salten Sameforening, og har jobbet gjennom mange år for å sikre økt synliggjøring av lulesamisk språk og kultur, blant annet gjennom etablering av Árran lulesamisk senter på Ájluokta/Drag.

Nord-Salten sameforening har de siste årene vært inaktiv, og har i stor grad blitt erstattet av Salten Sameforening, som i motsetning til forgjengeren er et lokallag av NSR, som tar på seg å representere det lulesamiske området. Salten sameforeningen er dominert av ressurspersoner fra Sørsiden av Tysfjorden, som også er sterk engasjert i samepolitisk arbeid, bla. gjennom Sametinget. Salten Sameforening jobber for å ivareta lulesamiske språkrettigheter i hele Salten, men har de siste årene brukt mye ressurser på å bygge opp lulesamiske språkkressurser, og synliggjøring av lulesamisk kultur i Bodø, som er det viktigste tilflyttingsstedet for lulesamer i Nord-Salten. Foreningen har bl.a vært sterkt

involvert i arbeidet med å få etablert et samisk språksenter ved Stormen Bibliotek i Bodø. Det er derimot få lulesamer fra Gásluokta/Kjøpsvik som er engasjert i denne foreningen. De siste årene har en liten gruppe foreldre presset på for å få på plass et akseptabelt, stedlig undervisningstilbud i lulesamisk ved Gásluokta/Kjøpsvik skole. Disse foreldrene har også jobbet for en vektlegging av samisk kultur og håndverkstradisjoner i den lokale skolen og i barnehage, i tillegg til en ordentlig markering av Samefolkets nasjonaldag 6. Februar.

Utover denne foreldregruppen har man ingen formell organisasjon som målbærer lulesamiske interesser i Gásluokta/Kjøpsvik. Men dette er et lite, oversiktlig samfunn, hvor samiske ressurspersoner er godt kjent, man vet hvem som kan ta del i og bidra med f. eks et samiske språkkurs, kursing i duodji, matlaging og offentlige markeringer av samisk kultur, f. eks. ved 6. Februar. Lokale lulesamer vet også hvem de kan henvende seg til i dagens Divtasvuona/Tysfjord kommune, hvor rådhuset er lokalisert i Gásluokta/Kjøpsvik. Dette kan bli en utfordring når Gásluokta/Kjøpsvik blir en del av Nye Narvik, med nytt kommunesenter i Narvik by. For det lulesamiske miljøet i på nordsiden av Tysfjorden vil det være viktig at man beholder noen kommunale funksjoner i Gásluokta/Kjøpsvik, at forvaltningen i den nye kommunen vil omfatte personer som har god kjennskap til det lulesamiske miljøet i Gásluokta/Kjøpsvik, og gjerne at det opprettes en stilling med et klart ansvar for å imøtegå og koordinere alle tiltak tilknyttet samiske interesser og rettigheter i den nye kommunen.

Bekymring over lulesamiske rettigheter i Gásluokta/Kjøpsvik

I forbindelse med etableringen av Nye Narvik er lulesamer i Gásluokta/Kjøpsvik spesielt bekymret over undervisningstilbudet i samisk på Gásluokta/Kjøpsvik skole. Når Gásluokta/Kjøpsvik faller ut a forvaltningsområdet forsvinner også mye av de økonomiske ressursene som har blitt brukt på språkundervisning, og på andre undervisningsrettede tiltak som vektlegger samisk kultur. Elever ved Gásluokta/Kjøpsvik skole har tidligere kunnet delta i duodji-kurs i regi av Árran, gjennom kulturskolen på Ájluokta/Drag. Den muligheten vil trolig falle bort når Gásluokta/Kjøpsvik blir en del av Nye Narvik kommune. Mange i det lulesamiske miljøet i Gásluokta/Kjøpsvik er såret over hvordan de har blitt kastet ut av forvaltningsområdet. Som lulesamer bosatt i Gásluokta/Kjøpsvik opplever de å bli «ofret» for å sikre det lulesamiske samfunnet på Ájluokta/Drag. På Gásluokta/Kjøpsvik skole har de i mange år gått foran, og lagt vekt på å introdusere elevene for samisk kultur, inkludert samiske håndverkstradisjoner. På en haug bak Gásluokta/Kjøpsvik skole har elevene laget en gamle etter samisk byggetradisjon. Vektleggingen av samisk kultur har omfattet blant annet utflukter for skolens elever til gamle samiske bosteder lenger inne i Tysfjorden, og markering av samenes nasjonaldag 6. Februar, med kulturinnslag, servering av Bidos, og samisk eventyrstund. Alt dette er aktiviteter som krever ekstra ressurser, og som i liten grad får plass på et stramt skolebudsjett uten ekstra tilskudd. Det er stor bekymring for at fokuset på samisk språk og kultur, i skole og barnehage i Gásluokta/Kjøpsvik, er noe som vil ofres når

Gásluokta/Kjøpsvik går fra å være kommunesenter i en lulesamisk forvaltningskommune til å utgjøre en ytterkant i en stor-kommune som utenfor forvaltningsområdet.

Árran – Lulesamisk kultur og Språksenter

Lulesamiske ressurspersoner, både på Ájluokta/Drag og i Gásluokta/Kjøpsvik, jobbet lenge for å få etablert et eget lulesamisk senter i Divtasvuona/Tysfjord. I 1994 fikk man etablert Árran, et lulesamisk kultur- og språksenter lokalisert på Ájluokta/Drag. Árran rommer et ledende forskningsmiljø på samisk språk og kultur, et samisk museum, landets eneste barnehage hvor lulesamisk er primærspråket, og en stab av samisk språk lærere som tilbyr fjernundervisning i lulesamisk.

Senteret tilbyr også undervisning i duodji gjennom kulturskolen på Ájluokta/Drag, som også mottar elever fra Gásluokta/Kjøpsvik skole. Árran ble etablert i 1995, med finansiering fra Sametinget og Divtasvuona/Tysfjord kommune, og har spilt en sentral rolle i å fremme en styrking av det lulesamiske språket og en synliggjøring av lulesamisk kultur. I etterkant av «Tysfjordsaken», hvor det ble avdekket seksuelle overgrep innen lulesamiske miljøer over flere generasjoner, har Árran også hatt en nøkkelrolle i «Jasska/Trygghet – et samarbeidsprosjekt mellom Fylkesmannen i Nordland, Divtasvuona/Tysfjord og Hábmara/Hamarøy kommune, og politiet. Prosjektet ble startet i 2017, og omfatter en rekke tiltak rettet mot forebygging og verne av barn, unge og andre særlig sårbare mot omsorgssvikt, vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep. Som en del av Jasska-prosjektet har Árran bl.a. arrangerer kurs i Samisk kulturforståelse rettet mot offentlig ansatte i forvaltning, skole og helse-sektoren. Dette to-dagers kurset omhandler samisk historie, samfunnsforhold, kulturelle tema, og holdes over to dager. Kurset blir nå tilbudt til ansatte i Nye Hábmara/Hamarøy og Nye Narvik kommune. Árran vil trolig representere et viktig ressurscenter for både Nye Hábmara/Hamarøy og Nye Narvik kommune. Foruten kurs i samisk kulturforståelse, og lulesamisk språkundervisning, vil Árran kunne tilby faglig rådgivning knyttet til et bredt spekter av tema spesielt rettet mot det lulesamiske. For Árran som institusjon vil det derimot ikke være interessant å være ressurs de nye kommunene kan henvende seg til en gang iblant, for kortere forespørsler. Ledelsen ved Árran gir klart uttrykk for at et evt. samarbeid med de nye kommunene må skje på bakgrunn av rammeavtaler som forplikter senteret i forhold til levering av tjenester, men også gir dem klare økonomisk betingelser.

6. Samiske ungdomserfaringer fra Narvik

Mange av de som er aktive i samiske foreninger i Narvik og Ballangen er i godt voksen alder. Det kan derfor være av nytting å rette noe oppmerksomhet mot unge samer i og fra Narvik, og høre om deres erfaringer og refleksjoner rundt det å være same i Narvik, og deres tanker om egen fremtid i regionen.

Katarina Holmlund Niia fra Beisfjord i Narvik er medisinstudent i Tromsø på fjerde året. Katarina har samisk morslekt og norsk farsslekt og har dermed vokst opp med en dobbel kulturbakgrunn. Katarina synes hun har hatt en rik oppvekst ved å få lov til å ta del i begge deler, men i storsamfunnet har hun fått utfordringer med både fordommer og bokstavelig talt rasisme og harselering; som de aller fleste samer har opplevd. I Beisfjord har storfamilien med flere generasjoner flere hus som ligger ganske tett sammen og utgjør et sterkt fellesskap. Som barn opplevde hun dette som trygt og godt, og det gjør hun fortsatt som ung voksen. Familien har veldig tydelige røtter, og morfaren, Nils Anders Niia (vanligvis kalt Anders), som var duodjiutøver, lever fortsatt videre gjennom alt han skapte.

Sammen med en fetter og en annen gutt var hun også så heldig å ha samiskundervisning i fem år på barneskolen med en student fra Indre Finnmark som lærer. Det var mest på språk, men også mye på kultur, og det var veldig fint å få undervisning i litt av hvert. Hun husker at hele Beisfjord barneskole deltok på Beaiivveálgu i Bjerkvik. Det var fint å ha med hele skolen på en samisk festdag. De fikk spise bidos og samebarna kunne være stolte av å ha med skolekameratene på noe flott som var deres. Katarina synes det var veldig synd at samiskundervisningen ikke ble videreført, men det varte dessverre bare de årene det tok for læreren å gjennomføre fullt studieprogram på HIN. Det skapte likevel et godt grunnlag for å ta opp samisk når hun flytta til Tromsø i 2016.

I Tromsø har hun både gått på samiskkurs på ettermiddagene og også tatt samisk som universitetsfag. Katarina peker på at det er flott å ha kommet i et miljø med mange andre unge med mer eller mindre samme bakgrunn. Det er en stor vennegjeng som med alt fra de som er fullt samisktalende til de som lærer seg samisk, men også noen som ikke kan et ord samisk, men det er veldig trygt å ha en slik omgangskrets der man kan samhandle omkring felles interesser. I Tromsø møter man andre unge samer som kommer fra andre steder med tilsvarende erfaringer, og som alle kan bli en del av et større fellesskap. Hvis man sier man er same, så spør de: «Å, hvor er du fra?» Dette i stedet for at det kanskje blir sett som noe negativt. I vennegjengen kan man snakke samisk om alle dagligdagse ting, og i Tromsø har man både organisasjoner og aktiviteter for ulike typer engasjement i det samiske. Man kan bli enige om å lære å sy i lag eller å dra på festivaler som Márkomeannu eller Riddu Riđđu.

Katarina kan tenke seg ei framtid som samisk lege i Narvik. Målet hennes er å komme hjem. Akkurat nå er hun på utveksling i Stockholm og har veldig hjemlengsel. Vi spurte Katarina hvordan kan man håndtere utfordringa med rasisme og mobbing på en plass som Narvik. Hun har en refleksjon om at man finner ikke slik rasisme sør i Norge som nordpå. Katarina er rystet over hendelsen i Tromsø der en ung mann i kofte ble slått ned av en

ukjent mann som hadde «lyst til å slå en same»²⁰ Hun synes det er sjokkerende er at det nesten er ok å harselere med samer; fordi det er humor. «Å ta på seg kofte og joike på kødd er liksom kjempeartig». Det å endre den holdninga er nok noe å starte med. Katarina husker en sommer, etter at hun hadde begynt å studere, at hun møtte ei gammel venninne og snakket med henne om rasisme og spesielt rasisme mot samer og fortalte at noen hadde kalt henne en «jævla lapp». Da hadde venninna sett på Katarina og sagt: «Men e ikke du en jævla lapp?»

Katarina reflekterer rundt hvor man kunne starte for å fremme det samiske i Narvik. Hun slår fast at egentlig burde det være en selvfølge at Narvik som stor kommune ble etablert som en samisk kommune. Hun husker at for dem var det foreldrene som måtte ordne alt. Det var ikke automatikk i noe som helst når det kom til samiskundervisning. Sett i lys av dette er hun sikker på at det finnes mange som ikke utnytter rettighetene til å ha samisk i grunnskolen eller en gang ikke vet at de finnes.

Utover dette påpeker hun at møteplasser og arrangementer og litt tilrettelegging er sentralt. Framfor alt er det viktig med tiltak som framhever det samiske som noe positivt. Det må også framheves for ungdom. «Det finnes fortsatt de som tror at samer fortsatt bor i lavvo ikke kan skrive norsk». Det ville nok ha bidratt til ei positiv utvikling slik at det ikke ville vært rart om man så noen i kofte i Narvik sentrum. Nå er det jo slik at alt avhenger om det finnes ildsjeler. Av konkrete tiltak mener hun at samiskkurs og duodjiundervisning er et sted å starte. Katarina har erfart at når hun selv begynte med duodji og koftesøm, så inspirerte hun også sine nærmeste. Når nære familiemedlemmer ble mer ivrige på å utøve duodji, opplevde hun at det hun hadde lært i et større samisk fellesskap også bidro til å styrke familiefellesskapet.

Katarina (til venstre) med sin mor Lillian og sin søster Liselotte. Foto: Privat

²⁰ [https://www.nrk.no/troms/utsatt-for-vold-pa-bryllupsfest - han-sa-at-han-hadde-lyst-til-a-sla-en-same-1.14712526](https://www.nrk.no/troms/utsatt-for-vold-pa-bryllupsfest-han-sa-at-han-hadde-lyst-til-a-sla-en-same-1.14712526)

*For blodet er vilt
og det krever å bli hørt
Nedarvet i generasjoner
oppfostret av fjell og fjord og vidde.
Modnet i midnattssolen,
og pusset i nordlyset.
Flettet sammen med naturen
Flettet sammen med landskapet
hvor vannet alltid er klart,
og hvor kulden varmer.
For blodet er vilt
Vilt og vått renner det gjennom,
og krever, krever,
å bli hørt.*

Dikt av Katarina Niia – gjengitt med tillatelse

Nathaniel Holan Larsen

Nathaniel blir 18 år i år, og går siste året på Narvik videregående skole. Han har vokst opp i Vassdalen, og kommer fra en familie hvor engasjementet rundt det samiske har vært sterkt. Selv har han vært medlem i AUF i flere år, og ble i 2018 valgt som leder i Bjerkvik Arbeiderlag og som leder i Narvik UAF. I 2019 ble han valgt som nestleder i Nordland AUF. Han har også vært medlem av Narvik ungdomsråd, og er høsten 2019 valgt inn i kommunestyret for Nye Narvik, som representant for Arbeiderpartiet.

Gjennom oppveksten har han erfart hvor vanskelig det er å få oppfylt retten til samisk undervisning. Skolen hadde ikke egen samisklærer, og etter mye frem og tilbake fikk han tilbud om fjernundervisning i nordsamisk, og hadde det i noen år. Ifølge Nathaniel ga ikke dette han et godt utbytte av undervisningen, og han valgte å gå ett år av ungdomsskolen på sameskolen i Målselv, hvor han hele tiden var i et samiske miljø og ble langt på vei funksjonelt tospråklig. På videregående skole har han like fullt valgt bort samisk. Han har ikke hatt muligheten til å lære språket godt nok til å sikre en god karakter, derfor valgte han det bort. I Narvik har han også svært få venner på egen alder med samisk bakgrunn, og som han kan snakke samisk med. Han er kjent med at det er større miljøer av samiske ungdommer i nabokommunene lenger nord som har et nærmere forhold til det samiske, men det har han i liten grad hatt et forhold til foreløpig. Han trekker fram Márkomeannu-festivalen som et møtepunkt for samisk ungdom, men foreløpig har han ikke vært gammel nok til å delta. Som ungdomspolitiker er han opptatt av at det skal være gode fritidstilbud, og gode møteplasser for ungdom, som kan være med på å gjøre det attraktivt å bli i Narvik og omegn. Han er også opptatt av at det skal være gode utdannings og karrieremuligheter i Narvik, som gjør det attraktivt for unge voksne å bli i byen.

Han mener blant annet at det 4. hjørne, folkebiblioteket i Narvik er et fantastisk flerbruksbygg, som kan nyttiggjøres bedre til samiske arrangementer som konserter, kulturelle arrangementer, debatter, og andre ting, og generelt være et inkluderende møtested. Her ser han også for seg at det kan arrangeres språkkurs, duodji-kurs, og andre arrangementer som tematiserer samisk kultur.

Han er stolt av sin egen bakgrunn, og bærer gjerne kofte ved sosiale anledninger. I kraft av sine egne og familiens erfaringer fra skoleårene har han god kjennskap til noen av de utfordringer samiske miljøer kan oppleve i møte med det offentlige. Som ungdomspolitiker er det likevel viktig for han å ha et bredt fokus på generelle samfunnsmessige utfordringer i Nye Narvik, spesielt knyttet til det å ivareta og hold på ungdom i regionen.

Nathaniel var en av talerne på feiringen av Samefolkets dag i Narvik i 2018. Her er et utsnitt fra hans tale i Fremover 6. februar 2018:

Tid å lege sår

Leder i ungdomsrådet, Nathaniel Holan Larsen delte også noen ord til de fremmøtte. Han dro frem fornorskningspolitikken, Alta-aksjonen, Sametinget som ble grunnlagt 24. januar 1989. Han dro frem at to-tredeler av den samiske befolkningen ikke kan samisk.

– Men min generasjon ønsker endringer, vi går i kofte med stolthet. Språk definerer oss ikke og det tar tid å lege sår, sa Holan Larsen fra scenen.

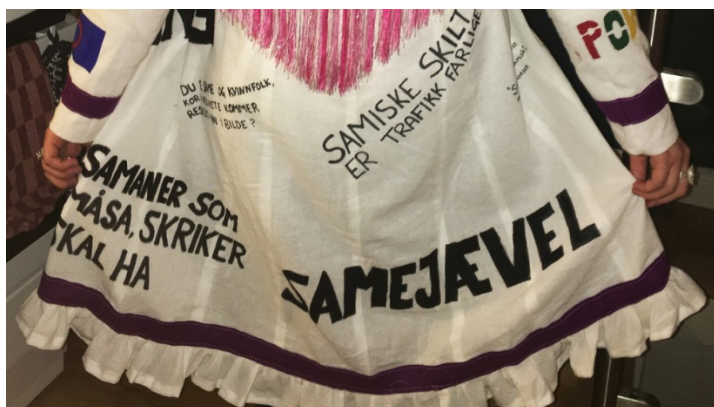
Han ville påminne om at Narvik er en samisk by. Den 6. største samebyen i Norge i antall.

– Det flotte med Narvik og regionen er at vi kan være samer.

Foto: Frida Brembo

Nathaniel har også en søster som har gjort seg bemerket i den offentlige debatten i Narvik. **Charlotte Solli Larsen** er 23 år, og jobber som bartender i Narvik. I likhet med sine søsken fikk også hun noe samisk undervisning på skolen i Bjerkvik, i form av fjernundervisning. Også hun måtte ut for å få skikkelig språkundervisning, og etter ungdomsskolen flyttet hun til Karasjok hvor hun tilbrakte tre år på Samisk Videregående Skole. Her fikk hun solid undervisning i samisk, og tilbrakte tre år i et miljø hvor nordsamisk var hovedspråket. Etter disse årene har hun et stort samisk-språklig nettverk i Finnmark som hun opprettholder kontakten med. Hun har også opparbeidet seg kompetanse innen duodji, og da spesielt inne koftesyng.

Charlotte Solli Larsens samehets-kofta.

Foto: Privat/NRK

De siste årene har hun bodd i Narvik, hvor hun blant annet har engasjert seg i kampen mot samehets på nettet. Høsten 2018 gjorde hun seg bemerket med å designe en helt spesiell samekofta. Kofta inneholdt utsmykninger som viste at hennes familie kommer fra Jukkasjärvi på svensk side av Sápmi, men den nedre delen av kofta var dekket av skjellsord og nedsettende utsagn rettet mot samer i diverse nettforum. Charlotte valgte å bære kofta på byen i Narvik flere ganger, for å rette oppmerksomhet mot netthets ovenfor samer. Dette viste seg å være svært vellykket. Kofta, og Charlottes begrunnelse for å lage den ble fanget opp i det meste av nordnorske, og noen nasjonale medier,²¹ og bidro til å rette nytt søkelys mot samehets som et alvorlig problem i hele Nord-Norge. Hun har blant annet vært innleder på offentlige møter og seminarer rettet mot hets og trakassering, blant annet i regi av Amnesty International.²² Charlotte har vektlagt behovet for å løfte frem samehets som et samfunnsproblem, og synes å ha en klar oppfatning om at dette er et problem som må håndteres gjennom konfrontasjon og ærlig debatt.

Noen felles opplevelser

Katarina, Nathaniel og Charlotte er unge samer som har vokst opp i markebygder utenfor Narvik, og som har forholdt seg til det samiske på litt ulike vis. Men her finner vi også sterke likheter. Katarina, Nathaniel og Charlotte har vokst opp i familier hvor en samisk kulturarv har blitt vektlagt og ivaretatt med stolthet. De har alle opplevd frustrasjonen rundt det å få et dårlig samisk undervisningstilbud i sine barne- og ungdomsår, og de har alle opplevd fordommer og rasisme i storsamfunnet knyttet til det samiske.

I Narvik kjenner de også på fraværet av samiske miljøer, og av felles arenaer hvor det er mulig å løfte frem det samiske, og oppleve å være en del av et større kulturelt fellesskap. Katarina og Charlotte ser ut til å ha funnet slike miljøer, og en slik fellesskapsopplevelse i Tromsø og i Karasjok. Nathaniel har ikke hatt den samme opplevelsen av å være en del av et samisk fellesskap i dagliglivet. I Narvik kjenner de alle tre på et behov for gode møteplasser, også for det samiske. For unge samer i Narvik kommune vil det kunne være

²¹ <https://www.nrk.no/sapmi/charlotte-22-ble-lei-hetsing-sydd-en-netthetskofta-1.14271208>

²² <https://driv.no/program/2019/03/netthets-truer-vart-demokrati>

av stor betydning å ha arenaer hvor man kan møte andre av samisk bakgrunn, og hvor det kan oppleves naturlig å løfte frem samisk språk og identitet.

7. Tilrettelagt kommunalt tilbud for den samiske befolkningen

Dette kapittelet tar hovedsakelig opp tilrettelagt tjenestetilbud til den samiske befolkningen eller eventuelt mangel på sådan i de tre kommunene Narvik, Ballangen og Divtasvuona/Tysfjord, men vil også komme inn på tilbud for hele befolkningen som kan være med på å synliggjøre udekkede behov for kunnskap om samer. Hovedfokus vil være på samiskopplæring i barnehage og skole, tilrettelagte helsetjenester, kultursektoren og planarbeid.

Samiskspråklig og kulturelt tilbud i barnehage

Mens samiske barn i hele landet har individuell rett til samiskopplæring i skolen, finnes ikke denne retten mht. barnehagetilbud. Rammeplan for barnehager av 2017 sier at *samiske barn i barnehage skal få støtte til å bevare og utvikle sitt språk, sin kunnskap og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor*. Dette betyr at utenfor samisk distrikt skal innholdet i barnehagetilbudet tilpasses barnas samiske bakgrunn. *Innenfor samisk distrikt har kommunen ansvar for at tilbudet bygger på samisk språk og kultur*.

På administrativt kommunalt nivå blir det opplyst at det ikke gis samisk språkopplæring ved noen barnehager i Narvik, Ballangen eller Gásluokta/Kjøpsviksida i Divtasvuona/Tysfjord, men at samisk kultur blir vektlagt, gjerne i forbindelse med samefolkets dag. Det er opp til hver enkelt barnehage hvordan de tilrettelegge for å nå målene i rammeplanen, og vi har funnet lite informasjon om hvordan kommuneadministrasjon kan bidra til å støtte opp om dette arbeidet.

Nærmere undersøkelser har imidlertid avdekket at det finnes noe erfaring med tilrettelegging for samisk språkopplæring, og vi skal trekke fram to barnehager som har jobbet med dette i nyere tid. Bjerkvik barnehage hadde i barnehageåret 2018/19 et tilrettelagt språktilbud for et barn med nordsamisk som hjemmespråk. Foreldre opplyste barnehagen om at de kunne søke Sametinget om språkstøtte til å engasjere en samisktalende pedagog. Første året rakk de ikke søknadsfristen, men andre året fikk de tildelt midler til å engasjere pedagog i 20 % stilling, og barnehagen lyktes med å finne en godt kvalifisert kandidat som var noen timer i barnehagen to ganger i uka. Gjennom samtaler på samisk fikk gutten et tilrettelagt tilbud som tok hensyn til språkbakgrunn, og de andre barna ble kjent med samiske ord, uttrykk sanger og kultur. Tilskuddet gjorde det også mulig å dra på ekskursjon og besøke den samiske barnehagen i Lavangen. Ledelsen i barnehagen trekker fram at erfaringen har vært en berikelse, men det har vært vanskelig å få faglig støtte og informasjon om hvilke økonomiske og praktiske muligheter som finnes. Kommunen har ingen kunnskap om dette, og barnehagen blir stående alene med sine spørsmål. Barnehagen trekker fram at noen ansatte for 3–4 år siden deltok på et kurs om samisk kulturforståelse for barnehageansatte i regi av fylkesmannen i Nordland, og fikk i den forbindelse en del materiell, men dette var rettet mot lulesamer.

Malmklumpen barnehage har i dag to barn med nordsamisk som morsmål. Barnehagen har søkt og fått midler til språkopplæring fra Sametinget, men har ikke klart å skaffe en samisktalende pedagog. Mange er forespurt, men vil ikke ta på seg oppgaven. De har hatt personalmøter med den samiske pedagogen som jobbet i Bjerkvik barnehage, og har fått mange gode tips om hvordan de kan jobbe med samisk kultur uten å ha formell språkkompetanse. Dessverre er ikke denne samiske pedagogen tilgjengelig lenger da hun har flyttet fra kommunen. Ledelsen i barnehagen sier det har vært et utfordrende men lærerikt arbeid med å bygge kompetanse og skaffe seg pedagogisk materiell og utstyr, og at dette er noe de står veldig alene i. Det finnes en rekke hjelpemidler, apper og programmer som fungerer bra når en blir kjent med dem. Spesielt trekkes fram ei dukke som snakker samisk, utviklet av Statped, og som har vært til stor hjelp. Barnehagestyrere fra alle barnehager i Narvik kommune har jevnlig møter med kommunens opplæringsavdeling og det er foreslått å ha erfaringsutveksling om samisk språk og kultur som tema slik at andre barnehager kan lære av de som har erfaring. Det er vært gehør for et slikt ønske.

Disse to eksemplene illustrerer at det er foreldre som både må kreve at barnehagen setter i verk tiltak for at samiske barn får et tilrettelagt tilbud, og opplyse dem om de mulighetene som finnes for finansiell og faglig støtte fra Sametinget. Begge barnehagene melder om liten støtte og kunnskap om disse ordningen fra kommunens side, og det finnes ikke noe fora hvor erfaringer kan utveksles.

I Ballangen kommune er det fire barnehager; Ballangen, Stollen, Bøstrand og Kjeldebotn. Det gis ikke samisk språkopplæring i noen av barnehagene, men kulturelle elementer trekkes fram. Vårt inntrykk er at det stort sett bare er Ingolf Kvandal og Pippira Siida sitt tilbud som benyttes, og barnehagene inviteres med på ulike arrangementer, for eksempel i forbindelse med Samefolkets dag.

Pæsatun barnehage i Gásluokta/Kjøpsvik er den eneste i Nye Narvik som ligger i lulesamisk språkforvaltningsområdet. Barnehagen har ikke gitt lulesamisk språktilbud til samiske unger, men har fokus på kultur og deltar på aktuelle

For mer informasjon om hvilke økonomiske støtteordninger Sametinget har for barnehager som vil styrke sin kompetansen og gi et tilbudet i samisk språk og kultur vises det til Sametingets hjemmeside. De mest aktuelle ordningene for barnehager er:

- Tilskudd til samisk språkopplæring
- Tilskudd til prosjekter og utviklingsarbeid

Sametinget har også en rekke inspirasjons- og veiledningshefter

Statped har utviklet en dukke som snakker samisk. Med dukka får barnet lære begreper, tall og sanger på en morsom måte, barnet får umiddelbart respons når det trykker på de ulike kroppsdelene på dukka.

arrangementer. På Samefolkets dag i 2019 deltok barnehagen på felles arrangement på skolen med bla servering av bidos. På kommunens hjemmeside står det at Tysfjord er en del av forvaltningsområdet for samisk språk og kultur, og dette skal gjenspeiles i barnehagen selv om Pæsatun ikke er en samisk barnehage.

Vurderinger: Kartleggingen over viser at det er behov for kompetanseheving og kunnskap om samiske barns rett til et tilrettelagt barnehagetilbud tilpasset språklig og kulturell bakgrunn, og hvilke ordninger som finnes for å støtte opp om et slikt arbeid. Denne kunnskapen trengs både i barnehagene og på kommunalt administrativt nivå. Barnehagene har behov for et forum hvor erfaring kan utveksles. Det finnes ingen oversikt over ressurspersoner som kan trekkes inn for å styrke kompetansen, og ingen strategi for hvordan kommunen i framtida skal sikre at det samiske perspektivet blir ivaretatt i barnehagen generelt og spesielt der det finnes samiske barn. Arbeidet med ny oppvekstplan vil være en mulighet til å gripe tak i disse utfordringene.

I Narvik og Ballangen finnes i dag ingen informasjon på kommunenes hjemmeside om samiske barns rettigheter til barnehagetilbud tilpasset samisk bakgrunn, og på Divtasvuona/Tysfjord sin hjemmeside dreier informasjonen seg hovedsakelig om det samiskspråklige tilbudet som gis ved barnehagen på Ájluokta/Drag. Kun der foreldre selv har tatt initiativ har det utløst et samiskspråklig tilbud i barnehagene. Det er derfor trolig at bedre informasjon og tilrettelegging kan gjøre flere foreldre oppmerksomme på hvilke muligheter som finnes. Likevel er det ikke lett å være alene om dette og den ene som krever et tilbud for sitt barn.

Opplæring i samisk språk og kultur i skolen

Opplæringslova § 6-2 gir alle samiske barn en individuell rett til opplæring i samisk uavhengig av hvor de bor i landet. Det betyr at samiske elever i grunnskole og videregående skole har rett til opplæring i samisk uansett hvor de bor i landet. Elever som bor i samiske distrikter, i en av de tolv forvaltningskommunene for samisk språk, har rett til opplæring i og på samisk, og læreplanverket Kunnskapsløftet – Samisk gjelder. Utenfor samisk distrikt har eleven rett på opplæring i samisk²³ og generell læreplan gjelder. Elevene velger selv hvilket av de tre samiske språkene (nordsamisk, lulesamisk eller sørsamisk) de ønsker opplæring i. Skoleeier har det overordnede ansvaret for at elevenes rettigheter til samisk opplæring blir oppfylt. Dersom hjemskolen ikke har lærer som kan gi opplæring i samisk, må skoleeier tilby alternativ opplæring i samisk, som fjernundervisning. Fylkesmannen tildeler timer og refusjon av utgifter til samisk opplæring til kommuner/private skoler på grunnskolens område. Gjennom tildeling av timer og refusjon av utgifter til samiskopplæring meldes antallet elever med samiskundervisning ved alle grunnskoler inn i Grunnskolens informasjonssystem – GIS. Denne informasjonen

²³ Hvis det finnes en gruppe på minst 10 elever som ønsker språkopplæring på samisk, har kommunen plikt til å tilrettelegge for dette. Slike eksempler finnes i Tromsø og Alta med egen samisk klasse.

har vi hatt tilgjengelig for å få oversikt over antallet elever med samiskopplæring og utviklingen over de siste 10 årene i Narvik, Ballangen og Divtasvuona/Tysfjord. Narvik kommune har 8 kommunale grunnskoler med til sammen 1955 elever i skoleåret 2018/19 + to privatskoler; Narvik og Rombak Montessoriskole. Dette skoleåret var det kun 8 elever som hadde samiskopplæring i kommunen, og tall for de siste 10 årene viser noe variasjon fra år til år, fra 12 elever og ned til 4 elever. En nærmere titt på enkeltskoler viser at de fleste elevene går på Bjerkvik barne- og ungdomsskole, og denne skolen er den eneste som har hatt et kontinuerlig samisktilbud for tidsperioden som er undersøkt. Håkvik skole har også hatt et par samisk-elever de siste årene, ellers har det vært sporadisk enkeltelever enkeltår på noen andre skoler. Opp gjennom tidene har samiskundervisning blitt gitt på ulike måter; av stedlig samisklærer på skolen, lærer som kommer reisende fra annen skole for å ha samisktimer, og ved fjernundervisning. Noen enkeltår har det vært en elev med lulesamisk som har fått fjernundervisning fra Ájluokta/Drag. Alle andre elever har ønsket opplæring i nordsamisk. Antallet elever med samiskopplæringen i Narvik kommune er altså lavt, og flere vil nok spørre seg hvorfor det er slik sett på bakgrunn av den historiske samiske bosetningen i området med flere samiske bygder. Er det slik at det fremdeles er vanskelig å stå fram som same og kreve rettigheter til opplæring i samisk for sine barn, eller er det forhold rundt kvalitet og organisering av tilbudet som hindrer økt rekruttering til faget?

Bjerkvik skole har tidligere hatt ansatt stedlig samisklærer, men etter at denne læreren gikk av med pensjon har undervisning hovedsakelig vært gjennomført ved fjernundervisning. Fjernundervisningen i nordsamisk andrespråk er gitt fra Kautokeino, mens førstespråkelever har fått undervisning fra Sameskolen i Troms. I en kortere periode har samisklærer ansatt ved annen Narvik-skole hatt ansvaret for samiskundervisningen. Høsten 2019 har skolen endelig fått fast ansatt samisklærer.

Status for de andre skolene med elever som har valgt samiskopplæring er høsten 2019 tre elever på småtrinnet med samisk som andrespråk ved Frydenlund skole. I tillegg reiser en elev fra Montessoriskolen til Frydenlund for å ha samiskundervisning. Denne lille gruppa med første- og andreklassinger går sammen og får undervisning av kvalifisert samisklærer som er ansatt og har sitt ansettelsesforhold ved en annen Narvik-skole. Læreren har en liten stillingsbrøk som samisklærer, og sier det er vanskelig å være alene uten noe faglig nettverk med andre samisklærere eller bistand fra kommunen. Det er heller ingen kapasitet til å drive utviklingsarbeid innenfor slike rammer. I kommunen er det ingen som kan bistå samisklærer i praktiske spørsmål rundt bestilling av samiske læremidler og kompetanseheving, og slik informasjon går oftest direkte til/fra fylkesmannens

kontaktperson for samisk opplæring og samisklærere. Det er et stort savn at det ikke finnes noe koordinerende ledd på kommunalt nivå som samisklærere kan støtte seg på og som sikrer god oppfølging av samiskopplæringen på tvers av skoler og nivå. Det finnes heller ingen oversikt over kunnskap og kompetanse om samisk kultur og samfunn blant andre lærere eller ressurspersoner som kan trekkes inn i undervisningen i andre fag slik at læreplanmålene knyttet til samiske tema nås. Vi har hørt om skoler som har fått tilbud om å sende lærere på nettverkssamling om naturen som læringsarena for mer kunnskap om den samiske kulturen og samisk historie i nærområdet. Friluftsrådet har vært arrangør (se boks). Slike kurs kunne med fordel vært benyttet mer systematisk for å bygge kunnskap om samisk kultur blant lærere generelt. Det blir spesielt trukket fram at Fagfornyelsen med gradvis implementering av nye læreplaner fra 2020 gir en ny mulighet for å styrke kompetansen om samisk kultur på tvers av ordinære læreplaner. Dette vil kreve en mer målrettet satsing fra kommunens side, noe som bør tas opp i ny oppvekstplan. Ellers finnes det er rekke nettsteder som kan hjelpe lærere med å bake samiske tema inn i andre fag slik det forventes i læreplanen. *Reaidu* er en nettside om samisk historie, samfunn, kultur og andre tema som er relevant.

Vi blir informert om at enkelte skoler har egne arrangement på Samefolket dag eller deltar på arrangement som andre gjennomfører. Vi vil spesielt trekke fram Åse Sollies samiske festival i Bjerkvik som i mange år har samlet skoleklasser fra hele kommunen. Da denne festivalen ble lagt ned forsvant et viktig tilbud som gjorde elevene kjent med den samiske kulturen. Bjerkvik skole måtte selv ta ansvar for å skape noen samiske arenaer for alle elevene på skolen, og har utviklet et prosjekt støttet økonomisk av Sametinget som skal dekke læreplanmålene og kompetansemål med samisk innhold. Ungene lærer blant annet om samiske høstingstradisjoner, håndverk, medisin, tro og joik. Skolen bruker primært kompetanse som alt finnes hos ansatte lærere, men det kan også være aktuelt å trekke inn eksterne krefter. Fra Gásluokta/Kjøpsvik skole får vi høre at ungdomstrinnet har faste samiske aktiviteter, ofte konsentrert til 1–2 uker i året. Gammebygging er en av disse aktivitetene.

– Målet er å inspirere lærerne til å velge naturen som læringsarena

Grunnskolelærerne i Ofoten var onsdag samlet i Beisfjord på en nettverkssamling. arrangør var Midtre Hålogaland friluftsråd.

– Friluftsrådet arrangerer årlige slike samlinger, hvor formålet er å inspirere skolene til å velge naturen som læringsarena, fortelle Torgeir Bremer.

Årets tema var samisk kultur og samlingen ble lagt til Beisfjord og Njalasouka Adventures.

I alt 25 lærere fra regionen fikk lære mer om den samiske kulturen og samisk historie i vårt nærområde. Lærerne fikk muligheten til å fordype seg i samisk matkultur og håndverk, og i løpet av dagen fikk lærerne prøve seg på aktiviteter som bygging av lavvo, garving av skinn, gravering på reinhorn, sanking av ville vekster, matlaging på bål og lassokasting.

Foto: privat – hentet fra Fremover, 17. september 2018

Et annet funn i statistikken over elever som har samisk språkopplæring i Narvik kommune er at mange av elevene faller fra når de går over til ungdomsskolen. Dette er ikke ukjent fra andre samiske områder, men gir oss også informasjon om at det er viktig å jobbe med gode overganger og kontinuitet fra år til år. Manglende kontinuitet og stabilitet i opplæringstilbudet kan påvirke barnas motivasjon til å fortsette, og å være i små grupper eller kanskje være den eneste elev med fjernundervisning kan for mange være krevende. Ungdom som har hatt samiske i Narvik-skolen forteller om begrenset utbytte av fjernundervisning, for få ukentlige timer til å bli gode språkbrukere, og liten støtte og forståelse fra lærere i andre fag som eleven må forlate for å få samiskundervisning. Eleven på selv må ta ansvar for å komme seg til timene i fjernundervisningsstudio. Vi har også hørt om elever som valgt å gå på samiske internatskolen for å være i et samisk språkmiljø. Fjernundervisning anbefales ikke for de yngste elevene, men kan ifølge samisklærer fungere bra for mellom- og ungdomstrinnet med god tilrettelegging. Vi har også informasjon om at sykdom eller annet fravær hos lærer sjelden fører til at det settes inn vikar. Skolene melder om store utfordringer med å finne vikar, eller alternative opplæringsformer. Dette fører ofte til at elevene mister undervisning.

Mange foreldre har opp gjennom årene opplevd å stå alene i kampen for å gi barna samisk språkopplæring. Det finnes ingen informasjon om samiske barns individuelle rett til samiskopplæring hverken på Narvik kommunes hjemmeside eller enkeltskolers hjemmeside. Det finnes heller ingen kontaktpersoner på kommunalt nivå som kan bistå eller står som ansvarlig for slike henvendelser. Som forelder må en selv finne fram til disse rettighetene og kreve samiskundervisning. Det er ikke noe system for hvordan et slikt krav skal fremmes, men de siste årene er det lagt inn en setning om rett til samiskopplæring ved innskriving i skolen. Slik informasjon blir ikke gitt senere i utdanningsløpet. En informant nevner at kommunen ikke har institusjonalisert rutiner for opplysning om samiskopplæring, men er avhengig av at enkeltpersoner passer på at det ikke blir helt utelatt i informasjonsflyten. Dette gir ifølge informanten foreldrene et signal om at samiskundervisning ikke er viktig og ikke blir prioritert. Narvik kommune bruker Visma flyt skole som er et skoleadministrativt system for tilgang til informasjon om tjenester tilknyttet elev og kontakt mellom hjem og skole. Det blir opplyst at det bør være mulig å legge inn en avkryssing for ønske om samiskopplæring i dette systemet slik at samiskopplæring faktisk fremstår som et eksisterende tilbud og kommunen får en oversikt i god tid til skolestart om hvor mange elever som ønsker et tilbud. Da vil det være mulig å planlegge organiseringen av undervisningen i forkant. Vi vil anbefale å ta en titt på Bodø

kommunes hjemmeside som har en egen link til *Samisk i Bodø* hvor du blant annet finner informasjon om tilbud og rettigheter til opplæring.

Samisk i Bodø

Bodø kommune har tilrettelagt og samlet all informasjon om samiske tema i en portal på sin hjemmeside slik at det er lett å finne fram til lovverk om rettigheter, kontaktpersoner og ulike tilbud.

Bodø kommune har valgt å etablere et samisk knutepunkt i Stormen samiske senter. Hovedmålsettingene for språksenterdriften er å tilby språkaktiviteter for alle som har interesse for samisk språk; både de som ønsker å styrke språket og de som vil tilegne seg grunnleggende språkkunnskaper. Vi vil bidra til økt nysgjerrighet rundt samisk språk.

Språksenteret vil ha hovedvekt på lulesamisk språk, men vil også inkludere nord-, sør-, og pitesamisk språk.

Språksenteret mottar støtte fra Sametinget og vil være i en etableringsfase de første tre driftsårene, med et økende aktivitetsnivå år for år

Rekruttering og kompetanseheving av samisklærere er en stor utfordring nasjonalt, også i dette geografiske området. Narvik kommune har de siste årene hatt kvalifisering av samisklærere som førsteprioritet og tilbudt gode permisjonsordninger for lærere som vil kvalifisere seg. Tilbudet er sendt ut til alle skolene, men det har ikke vært noen som har meldt sin interesse. Den ene samisklæreren som er ansatt ved sentrumsskole i dag har selv benyttet denne ordningen noen år tilbake i tid, men det har altså ikke vært andre søkere etter dette.

Ballangen kommune har kun en skole med 267 elever etter at Kjeldebotn skole ble lagt ned i 2018. Fra skoleadministrativt hold blir det fortalt at det ikke er noen elever med opplæring i samisk, og det har heller ikke vært det så langt tilbake noen kan huske. På spørsmål om det ikke har kommet noen henvendelser blir det opplyst at noen foreldre har spurt seg for, men det har ikke kommet konkrete krav om samiskopplæring. Det finnes ingen informasjon på kommunens hjemmeside om samiske elevers rett til opplæring i samisk, og det er ikke gjort noe for å undersøke et slikt behov. For foreldre med samisk bakgrunn gir dette et signal om at kommunen ikke tilrettelegger for ivaretagelse av samiske barns rettigheter til opplæring. En kan tenke seg at det ikke vil være lett å stå fram som den eneste som stiller slike krav, særlig i et lokalsamfunn hvor det ikke er vanlig å stå fram med sin samiske bakgrunn.

I den nordøstlige delen av Divtasvuodna/Tysfjord som skal innlemmes i Nye Narvik er det bare én skole, Gásluokta/Kjøpsvik barne- og ungdomsskole med 83 elever i 2018/19. Som den eneste forvaltningskommune (fra 2006) innenfor

lulesamisk språkområde har det samiske stått sterkest på Ájluokta/Drag hvor det er bygd opp samiske institusjoner og et godt lulesamiskspråktilbud i skole- og barnehage både for førstespråkelever og andrespråk. Kommunesenteret Gásluokta/Kjøpsvik blir regnet for å være en «mer norsk» og er den industrialiserte delen av kommunen. Det blir også sagt at foreldre som er opptatt av at barna skal få et godt samisktilbud og være i et aktivt samisk språkmiljø, velger å bosette seg på Ájluokta/Drag. Likevel trekker informanter fram at Gásluokta/Kjøpsvik skole var den første grunnskole som startet undervisning i lulesamisk i 1981, og hadde i flere år et stabilt opplæringstilbud med en fast samisklærer. Kaia Kalstad var en pioner som også stod for utvikling av lulesamiske læremidler. Etter at Kalstad gikk av med pensjon har undervisningen vært mer sporadisk, og gitt ved fjernundervisning fra Ájluokta/Drag skole som etter hvert fikk status som ressurskole for lulesamisk undervisning. Det blir sagt at mange elever falt fra, og etter hvert klarte ikke Ájluokta/Drag å opprettholde fjernundervisningstilbudet (Solstad et. al. 2012), og elevene ved Gásluokta/Kjøpsvik sto uten et tilbud. I 2017 ble det etter sterkt press fra en aktiv foreldregruppe igjen startet samiskundervisning med stedlig lærer, og hele 21 elever valgte lulesamisk som andrespråk. Dette fikk store oppslag i lokal media, og foreldre var etter mange års kamp svært glade for at det endelig ble et tilbud med stedlig lærer. Året etter var antallet barn med samiskundervisning sunket til 13, og ved oppstart av skoleåret august 2019 var tallet 11. Dette skyldes delvis at de eldste elevene gikk over i høyere klassetrinn hvor den tilgjengelige samisklæreren ikke hadde kompetanse og skolen kunne ikke tilby annen undervisning. Det har vært store utfordringer med å skaffe kvalifisert samisklærer til skolen, noe som forklares med sterk konkurranse fra andre arbeidsgivere, blant annet Árran som kan tilby bedre betingelser. I 2017 og 2018 ble undervisning gitt av en Kjøpsvik-lærer med lulesamisk bakgrunn, men som manglet formell undervisningskompetanse i lulesamisk. Høsten 2019 er samisklærer fra Hábmera/Hamarøy midlertidig engasjert, og jobber en dag i uka på skolen. Det er stor usikkerhet rundt hvordan dette skal løses i framtida og hvordan kostnadene til samisk opplæring skal dekkes inn når tospråkligsmidlene fra Sametinget forsvinner til Hábmera/Hamarøy kommune. Foreldre er bekymret for hvordan barnas rettigheter til opplæring i samisk skal sikres i den nye kommunen.

På Gásluokta/Kjøpsvik skoles hjemmeside samt kommunens hjemmeside blir det opplyst om at foreldre/foresatte må gi beskjed før sommerferien om barna skal ha undervisning i samisk. Det blir sagt at skolen har god oversikt over hvilke familier som har samisk bakgrunn og er i målgruppen, og Divtasvuodna/Tysfjord kommunes hjemmeside har info om elevers rett til samisk opplæring og at alle elever følger samisk læreplan.

Vurdering: Det er krevende å tilby et godt samisktilbud i områder hvor samiske språk og kultur står svakt, når antallet elever er begrenset, varierer fra år til år, og er spredt på ulike skoler. Det bør være et potensial for at flere elever med samisk bakgrunn velger språkopplæring i Nye Narvik kommune, men dette krever en mer målrettet satsing fra kommunens side hvor samiske elevers rettigheter til språkopplæring ikke forblir en godt bevart hemmelighet som bare noen få foreldre finner fram til. Informasjonen må komme

tydeligere fram i egnede kanaler, og det må finnes kontaktpersoner som kan veilede. Mens foreldre i Gásluokta/Kjøpsvik har stått sammen om å kreve samisktilbud i skolen finnes det ingen aktiv foreldregruppe i Ballangen og Narvik. Foreldrene blir her stående alene med sine kamper. Erfaringer fra andre kommuner viser at uten en aktiv og organisert foreldregruppe er det vanskelig å nå fram med sine krav.

Helse og omsorg

I forvaltningsområdet for samisk språk har samiske brukere/pasienter utvidet rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren. § 3-5 i Sameloven sier: *Den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner, har rett til å bli betjent på samisk.* Helse- og omsorgsloven § 3-10 sier at *samiske pasienter eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester skal bli vektlagt i utformingen av tjenestene.* Dette er rettigheter som i dag gjelder for brukere og pasienter i Gásluokta/Kjøpsvik. Utenfor samisk språkforvaltningsområdet er Pasient- og brukerrettighetslovens § 3-5 retningsgivende for hvordan informasjon skal tilrettelegges: *Informasjon skal tilpasses mottakers individuelle forutsetninger, som alder, modenhet, erfaring og kultur- og språkbakgrunn. Informasjon skal gis på en hensynsfull måte. Personalet skal så langt som mulig sikre at mottakeren har forstått innholdet og betydningen av opplysningene.*

Tidligere forskning har vist at et samiskspråklig tilrettelagt helsetilbud er særlig viktig for små barn med samisk som morsmål som ikke kan gjøre seg forstått på norsk, og for eldre, og da særlig demente. I det markesamiske og lulesamiske området er det begrenset etterspørsel etter generelt helsetilbud som forutsetter samisk som kommunikasjonsspråk, men det er viktig at helsepersonell har god kunnskap om samisk kultur og historie som kan ha betydning for samiske pasienters og brukeres møte med helsevesenet og kvaliteten på tilbudet. Det kan være vanskelig å kartlegge hvem som har samiske bakgrunn, og som trenger et tilrettelagt tilbud, men helsepersonell som vet hva de skal se etter vil som regel kunne identifisere disse. Tysfjordsaken med seksuelle overgrep mot både voksne og barn illustrerer hvor viktig det er for helsepersonell å ha kunnskap og kompetanse for å nå inn til de mest sårbare gruppene med adekvat hjelp (se boks).

Jaska/Trygg

Høsten 2017 ble det satt i gang et eget oppfølgingsprosjekt i kjølvannet av overgrepssakene i Tysfjord. Målet med prosjektet er å følge opp de berørte og iverksette forebyggende tiltak for å hindre overgrep i fremtiden. Prosjektet er delt opp i fem delprosjekter. Delprosjektene skal ledes av fagansvarlige som skal følge det faglige innholdet og fremdriften i prosjektene.

Prosjekt 1: Akutt beredskap og oppfølging av ofre, overgripere og pårørende

Målsetting: Kommunen må kunne sørge for forsvarlige helse- og omsorgstjenester til personer som har opplevd vold og seksuelle overgrep og andre som er berørt av dette. Kommunen må arbeide for likeverdige tjenester uavhengig av etnisitet og religion.

Prosjekt 2: Opplæring av barn og unge

Målsetting: Bygge bevissthet rundt grensesetting. Utvikle et undervisningsopplegg for barnehage og skole som skal styrke barn og unges kompetanse i hva overgrep er og gi dem mot til å si nei.

Prosjekt 3: Avdekkingskompetanse og rutiner for meldeplikt

Målsetting: Alle som arbeider med barn og unge skal ha kunnskap om og kjenne igjen tegn på at barn og unge blir utsatt for seksuelle overgrep, andre former for mishandling eller alvorlig omsorgssvikt.

Prosjekt 4: Helhetlig oppvekstplan for kommunen

Målsetting: Veiledning og bistand til å utvikle en strategisk oppvekstplan for kommunen. Oppvekstplanen skal bidra til at barn og unge sikres et godt og trygt oppvekstmiljø

Prosjekt 5: Tillitsbygging

Målsetting: Bygge tillit mellom den samiske befolkningen og offentlige myndigheter. Tiltakene skal blant annet fokusere på kompetansebygging, likeverd, åpenhet, stolthet og verdighet.

Ny Narvik vil ha 6 omsorgssentre for eldre. Vi har fått opplysning om at to av disse har et tilrettelagt tilbud til samiske brukere; Ellas Minne bo- og rehabiliteringssenter i Bjerkvik, og Prestegårdstunet i Gásluokta/Kjøpsvik. Ellas Minne har flere ansatte med samisk kulturkompetanse, egen demensavdeling og blant annet fokus på samiske mattradisjoner. Samefolkets dag blir feiret med bidos. Senteret har også ansvar for hjemmesykepleie og hjemmehjelp og når samiske eldre hjemme. Várdobáiki samiske senter har bistått ansatte med kompetanseheving og involvert beboere i prosjektet helsetreff. I Gásluokta/Kjøpsvik ligger Divtasvuona/Tysfjords eneste omsorgsinstitusjonen på Prestegårdstunet (20 sykehjemsplasser, omsorgsboliger og hjemmesykepleie), mens det på Ájluokta/Drag finnes omsorgsboliger. Flere ansatte har god lulesamisk språkkompetanse og kulturkompetanse gjennom mange års arbeid. Her har flere ansatte benyttet seg av tilbud om grunnleggende samisk språkkurs, men, noen savner lulesamisk på høyere nivå. Institusjonen har flere demente som trenger tilrettelagt tilbud. Ansatte opplever stor usikkerhet rundt Prestegårdstunets videreføring som det eneste faglige institusjonstilbudet for eldre lulesamer etter kommunesammenslåingen.

Et nytt sykehus er under planlegging i Narvik. Flere informanter påpeker viktigheten av at det samiske perspektivet ivaretas og meldes inn på et tidlig stadium slik at det kan utvikles et godt helsetilbud til den samiske befolkningen. Dette gjelder rekruttering av samiskspråklig- og kulturkompetanse hos helsepersonell, sikre samisk representasjon i brukerutvalg, tospråklig skilting, samt tett samarbeid med viktige utdannings- og forskningsinstitusjoner som UIT, UiN, og tilbyder av samiske helsetjenester innen rus og psykiatri – SANKS. Flere trekker også frem den viktige kunnskapen Várdobáiki og Árran sitter på med sterk helsefaglig kompetanse og prosjektrettet arbeid som kan utvides til nye geografiske områder.

Várdobáiki samiske senter på Evenskjer har en egen helseavdeling og har utviklet flere tilbud til samiske eldre. Helsetreff er en del av det faste tilbudet som gis til samiske eldre med treff en gang i måneden. Helsetreff har en fast dagsorden med samisk lesetrening, foredrag, trim, salg av middag og til slutt loddsalg. Ved gjennomføring av lesetrening brukes i hovedsak tekster som er skrevet på lokal dialekt. De fleste brukerne av helsetreff har ikke lært å lese samisk tidligere. Helsetreffene arrangeres i ulike deler av det markesamiske området, blant annet i Bjerkvik.

Det finnes en rikholdig forskningslitteratur som tar for seg samisk forståelse av ulike helse- og sykdomspraksiser i markesamiske og lulesamiske områder. Nyttig lesing kan være Marit Myrvolls doktorgradsarbeid om samisk religiøsitet og virkelighetsforståelse i Musken i Divtasvuona/Tysfjord (2011), Randi Nymos doktorgradsavhandling om helseomsorgssystemer i samiske markebygder (2011), og Berit Andersdatter Bongo (2012) avhandling om samers motvillighet til å snakke om sykdom, Anne Kalstad Mikkelsens mastergrad om hvordan fornorskningen har påvirket samisk identitet og selvforståelse samt Anette Langås Larsens arbeid om tradisjonell helbredelse. SAMINOR har også mye materiale om hvordan samer snakker om sin helse. Ellers viser vi til Bodil Hansen Blix sin sammenstilling av Helse og omsorgstjenester for den samiske befolkningen.

Vurdering: Helsepersonell i Nye Narvik kommune trenger å styrke sin kompetanse om samisk kultur for å bedre forstå samiske pasienter og brukeres behov. Prosjektet

Jaska/Trygg har utviklet kurspakker for økt kompetanse som en veldig praktisk rettet kunnskap om relevante tema. Det vil også være behov for å videreføre arbeidet med Jaska/Trygg, særlig rettet mot lulesamisk ungdoms identitetsstyrking.

Kulturtilbud

Samisk kultur er viet stor interesse nasjonalt og internasjonalt med mange sterke kulturpersonligheter innen musikk, litteratur, kunst og teater. Vi skal se litt nærmere på hvordan Narvik, Ballangen og Divtasvuona/Tysfjord kommune fremmer samisk kultur gjennom sitt tjenestetilbud. Vi vil vite litt mer om hvordan samisk kultur brukes og synliggjøres, og om den relateres til den stedlige samiske kulturen.

I skole og barnehage blir den kulturelle skolesekken trukket fram der kommunen gjennom valg av årlig program har fokus på å velge tilbud med samisk innhold/tema. Dette er ikke nødvendigvis samisk kultur med forankring i området, men kan være fra hele det samiske området. Høsten 2018 fikk ungdomsskoleelever i Divtasvuona/Tysfjord og Narvik tilbud om konsert med Stjernekvinner Ella Marie Hætta Isaksen og bandet ISÁK. I Narvik kommune blir det sagt at de prøver å prioritere samiske tilbud i den kulturelle skolesekken til skoler som har samiske elever. I forbindelse med nylig avholdt samisk språkuke ble ungdomstrinnet invitert til bok og joik på biblioteket.

Bibliotek er en viktig arena og kanal i kommunen for å ta vare på forpliktelsene angående samisk språk, litteratur og kultur. Spesielt barn og unge med foreldrene og skolen trenger all støtte i samisk språk det er mulig å gi.

Ut over dette virker det som det er lite fokus på å trekke inn lokale samiske kulturaktører i kulturelle kommunale arrangement. Vi kjenner ikke til at kulturskolene i Narvik og Ballangen kommunene har eller har hatt samiske kulturtilbud. Barn i Gásluokta/Kjøpsvik kan få samisk kulturskoletilbud, men må reise over fjorden til Ájluokta/Drag hvor Árran gir et tilbud. Det vil være behov for å utvikle kulturskoletilbud for alle barn i Nye Narvik kommune som tar inn elementer fra samisk kultur. Det kan være kunst og håndverk-duodji, joik og annen samisk musikk. Eneste arena for lokal samisk musikk og kultur synes å ha vært Åse Sollis festival i Bjerkvik som nå er lagt på is. Som inspirasjon til hvordan kulturskolen kan jobbe viser vi til Joikeprosjektet i Sør-Varanger kommune som har integrerte aktiviteter i kulturskole, grunnskole og barnehage. Her er det samisk fortellertradisjon, håndverksarbeid, kunstprosjekt, joik og andre musikkaktiviteter for alle barn på utvalgte klassetrinn, med fordypningsaktiviteter for barn som har samisk språkundervisning i skolen.

Stiftelsen Narviksenteret driver med formidling, dokumentasjon på spørsmål knyttet til krig og konflikt. Det inkluderer også Krigsminnemuseet. Det er lokalisert i bygget «Det

fjerde hjørnet» som nærmeste nabo til Narvik bibliotek. Narviksenteret samarbeider med andre sentre med liknende formål som Falstadsenteret, Holocaustsenteret, Wergelandsenteret m.fl. I forbindelse med Arendalsuka i 2019 tok senterets direktør Eystein Markusson initiativ til og ledet en paneldebatt med tittel *Samehets og konspirasjoner: Grums eller trussel mot demokratiet?*

Narvik sin Vinterfestuke (VU) har flere ganger hatt kjente samiske artister og samiske tema i det faglige programmet, men igjen er fokuset mest på samiske aktører utenfor området for Nye Narvik, for eksempel Ella Marie Hætta Isaksen og bandet ISÁK som deltok i 2019. Mari Boine har hatt flere konserter på VU. I 2006 hadde Vinterfestuka 50-årsjubileum. VU ga da som jubileumsgave til Narvik kommune bestillingsverket *Åhkunjárga* komponert av Frode Fjellheim og framført av Sofia Jannok. Under VU 2012 framførte komponisten Svante Henryson som solocellist sitt eget verk *Viddarana innom meg* inspirert av Nils Aslak Valkepääs verk med samme tittel og ledsaget av diktene lest på samisk. Både Britta Marakatt Labba og Maret Anne Sara har vært VU-kunstnere.

Samefolkets dag er svært viktig festdag for alle samer. Mye av det faglige arrangementet rundt Samefolkets dag har tradisjonelt vært utført av samiske ildsjeler og ressurspersoner, særlig i Ballangen og Bjerkvik, og vi har tidligere omtalt hvordan Samefolkets dag har vært en del av det større kulturelle arrangement Beaiuveálgu i Bjerkvik. I 2017 tok for første gang Narvik kommune ansvar for å gjennomføre et arrangement på Samefolkets dag i Narvik sentrum, og etter tre år må vi anta at dette har kommet for å bli. Flere informanter sier at et slikt initiativ gir anerkjennelse til samer og deres festdag, og gjør viktig samisk identitet synlig for flere. Alle de tre arrangementene har startet med tale av en ledende kommunepolitiker som har tatt opp viktige tema rundt samehets. Det har også vært musikalske innslag og kake/bidos. arrangementet omtales av deltakere som fint og verdig, men mangler samiske innslag, og kan forbedres ved å trekke inn kulturelle elementer som utstillinger eller samiske musikk. Et tettere samarbeid med samiske organisasjoner kunne være en løsning. Det vil være naturlig at det nedsettes en komite med ulike samarbeidsparter etter samme modell som 17. mai-komitéen.

I Gásluokta/Kjøpsvik er arrangement på Samefolkets dag godt innarbeidet med faste aktiviteter knyttet til skole og barnehage. Her bruker de å ha et innholdsrikt arrangement med flere kulturelle innslag, og servering av bidos. Daniel Hætta, en ildsjel med stor formidlingsiver har blant annet tatt del i disse arrangementene, satt opp lavvo, stilt i kofte, joiket og fortalt samiske eventyr. I barnehagen i Gásluokta/Kjøpsvik har de også vært flinke til å ha flere innslag som vektlegger samisk kultur i ukene rundt 6. februar. arrangementet i Ballangen er fremdeles et privat initiativ som Ingolf Kvandal står alene om. Bidos-servering er fast post på programmet, men det kan også være andre kulturelle aktiviteter. I 2018 ble det også holdt gudstjeneste.

Flere informanter savnet et fysisk møtepunkt i Gásluokta/Kjøpsvik hvor det legges til rette for å løfte frem det lulesamiske gjennom ulike aktiviteter. Slike aktiviteter kan omfatte

språkkurs som er tilgjengelig for alle, kurs og samlinger knyttet til utøvelse av ulike former for duodji, eller foredrag om samisk kultur og historie i området. Biblioteket (per i dag lokalisert i Rådhuset) kunne tilby passende møtelokaler. Kjøpsvik er ett tettsted hvor det aller meste er i gang-avstand, og hvor det bør la seg gjøre å finne passende lokaler for sosiale sammenkomster og arrangementer knyttet til det samiske.

Den lulesamiske bokbussen eies av Divtasvuona/Tysfjord kommune, og har tidligere vært administrert av kommunens bibliotek. Etter åtte års drift har Sametinget besluttet å kutte den årlige driftsstøtten til bussen fra 1 650 000 til maks 500 000 kr. I lys av dette dramatiske kuttet er bokbussen besluttet nedlagt, men ansatte i Tysfjord kommune har jobbet for å sikre en videreføring av bussen innenfor nye økonomiske rammer, og med de markesamiske områdene i nye Narvik som en del av virkeområdet. Med støtte fra Sametinget, noe støtte fra Nordland Fylkeskommune og et begrenset beløp fra medvirkende kommuner i Nord-Salten og Ofoten, mener de det kan være mulig å videreføre bokbussen med betydelig mindre utgifter for Nye Narvik enn tidligere antatt.

Tysfjord kommune har hatt ansvar for vedlikehold og oppgradering av Grenseleden, som går mellom Sørfjorden i Tysfjord og Vestenden av Áhkájávrrre i Gällivare. Det er en 42 kilometers vandringsvei som binder sammen tradisjonelt lulesamiske områder i Norge og Sverige, og som har blitt brukt som både næringsvei, handelsvei og under annen verdenskrig, som flyktningerute. Høsten 2007 ble det foretatt en omfattende oppjustering av leden i samarbeid mellom Tysfjord og Gällivare kommune, og med Sørkaitum Sameby som partner. I Kjøpsvik er man opptatt av at forvaltning og videreutvikling av Grenseleden blir videreført av nye Narvik kommune. Leden har historisk blitt brukt av både nordmenn og samer, men anses i høy grad som en del av områdets samiske arv. Ivaretagelsen av Grenseleden betyr derfor mye for lulesamer i Kjøpsvik.

Den samiske er i dag lite synlig ved museene i Nye Narvik. Det blir fortalt om en god samisk vandreutstilling som ble laget på Museum Nord rundt 2010, men denne var midlertidig og er ikke lenger tilgjengelig. I 2015 ble det åpnet en liten utstilling ved museet i Narvik *Ofohtta, en del av Sápmi, fra fornorskning til stolt urbefolkning*, som har fått en beskjeden plass i gangen og er primært rettet mot turister. Museet i Ballangen har fokus på gruvehistorie, og Ingolf Kvandal har ved flere anledninger arrangert turer til gruver i området. Museum Nord har også en liten avdeling i Gásluokta/Kjøpsvik med fokus på industrireisingen rundt Norcem– med utstillingen *Fra norsk og samisk fiskebondekultur til industrisamfunn*. Det er et stort potensial for å bedre synliggjøre den samiske kulturen og historien i de ulike museumssamlingene i området og få til et tettere samarbeid med samiske organisasjoner og ressurspersoner. Det blir påpekt at det er behov for en diskusjon om hvilken rolle museene skal ha for å styrke den felles samiske identiteten og hvordan museene kan bidra inn i skoleverket.

Flere informanter forteller at den nye kommunen må bli flinkere til å trekke fram den samiske kulturen i regionen som en viktig del av markedsføringen av området. Bodø kommunes ferske tildeling som Europeisk kulturhovedstad med et sterkt samisk program, kan stå som en inspirasjon for Narviks arbeid med VM i alpint-søknaden fram mot 2027.

Vurdering: Mye kan gjøres for å synliggjøre samisk kultur i Nye Narvik kommune. Det trengs å etablere faste møteplasser for ulike aktiviteter og inngå samarbeid med samiske organisasjoner, ressurspersoner og kunnskapsmiljøer. Det er viktig at det samiske får en viktig plass når kommunesammenslåingen skal feires på nyåret, og at Samefolkets dag blir noe mer enn noen timers samling. Andre bykommuner som Tromsø, Alta, Bodø, Oslo og Trondheim har sin samiske uke.

Spor av det samiske i eksisterende planverk

I dette avsnittet vil vi gjøre en kort gjennomgang av eksisterende planer i de tre kommunene hvor det kan være relevant å ta opp samiske tema.

Divtasvuona/Tysfjord kommune har en **arealplan** fra 2015. Et viktig premiss for planen er å ivareta norsk og samisk kultur. Planen har et eget kapittel om samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv. Særsilt verdifulle områder for lulesamisk kultur, næringer og levemåte må beskyttes mot inngrep og andre forstyrrelser. Det må ikke tilrettelegges for inngrep som går på tvers av lulesamiske tradisjoner og rettigheter. Samisk kulturminner er også viet stor oppmerksomhet. Reindriftsinteresser blir behandlet i egne temakart.

Ballangen har en **arealplan** 2010-2020 som ble vedtatt i 2014. I konsekvensutredningen blir konsekvenser for reindrifta vurdert der det er relevant, og Sametingets merknader mht. samiske kulturminner er omtalt.

Kommuneplanens **arealdel** i Narvik kommune 2017-2018 er svært omfattende med tre konsekvensutredninger. Reindrifta blir spesielt omtalt (se kapittel om reindrift for erfaring fra planprosessen), og Sametinget har kommentert.

En **interkommunal kystzoneplan** for Evenes, Hamarøy, Tysfjord, Ballangen, Narvik er under utarbeidelse. Planen har vært diskutert i planforum, hvor også Sametinget har deltatt. Et planprogram er utarbeidet, og dette har et eget kapittel for samisk næring, natur og kulturminner. Samisk natur- og kulturgrunnlag skal også vurderes i KUen. Planen sier at fiske i fjorder og kystfarvann, som et materielt kulturgrunnlag, er en viktig del av å tilrettelegge for bo- og sysselsetting i samiske lokalsamfunn langs kysten.

Kulturplan Narvik 2018-2022 er et godt eksempel på hvordan samisk kultur er kjørt fram med et ønske om at den skal ha en viktig plass i det offentlige rom. Planen sier at synliggjøring, kontakt og møtearenaer er viktig for et bredere flerkulturelt miljø der samisk kultur og kulturuttrykk skaper engasjement og livsglede. Planen trekker fram viktigheten av samiske organisasjoner og ressurspersoner

Narvik har en forholdsvis ny temaplan for **kulturminner** 2017-2028, med et eget kapittel om samiske kulturminner. Her omtales kulturminner i Håkvikdalen, Håkvikdalsbotn, Skjomen, Beisfjorden, Vassdalen, Kvanndalen, samt Nygårdsfjellet. I planen vises det også

til samisk bygningsregistrering i 2016/17 gjort av Sametinget. Sommeren 2019 fortsatte Sametinget med registreringer i Bjerkvik. En registrering av automatisk fredede samisk bygninger ble også gjennomført i Ballangen kommune i 2017. Ballangen fikk i 2018 midler av Riksantikvaren for å sette i gang arbeidet med kulturminneplan, men denne er ikke sluttført. Divtasvuona/Tysfjord kommune vedtok å starte opp arbeidet med delplan for kulturminner i 2015, og det er gjort mye bra registreringsarbeid. Planen er imidlertid ikke sluttført.

Narvik kommune har en **kommunedelplan for oppvekst 2012-2025**. I denne planen er ikke det samiske et tema, og blir heller ikke nevnt med et ord. Det blir opplyst at planen skal rulleres, og at det vil være naturlig med et sterkere fokus på det samiske, særlig i barnehage og skole.

I Divtasvuona/Tysfjord ble det innledende arbeid med ny **oppvekstplan** lagt som en del av Jaska/Trygg-prosjektet. Arbeidet vil bli videreført inn i de to nye kommunenes oppvekstplan.

Ballangen har en helt fersk **folkehelseplan (2018-2022)** som er utarbeidet med høy grad av innbyggerinvolvering og fokus på identitet. Her trekkes det fram at den samiske betydningen av Ballangen kan komme fra Bálát – der du søker fred fra noe, og bukta i Ballangen er en stille fjord. Det kan også komme fra Bálát som betyr et mineralrikt sted. Ut over dette er ikke det samiske vektlagt.

Planprogram for ny kommuneplan i Nye Narvik er forventes vedtatt innen kort tid. Her finner vi samisk kultur, natur og næringsutvikling som ett av fokusområdene innenfor bærekraftsmål 11 – Bærekraftige byer og samfunn. Videre blir det i oversikten over utredningsbehov for arealdelen påpekt kartlegging av samiske interesser, næring og kultur.

Vurdering: Vi har all grunn til å tro at de nye planprosessene som har startet opp i Nye Narvik kommune vil ha et sterkere fokus på å innarbeide samiske interesser og hensyn i planleggingen. Det er viktig å identifisere hvem som representerer ulike samiske interesser, har kunnskap om samiske tema, og som kan trekkes inn i planprosesser og bør inviteres til innbyggerinvolvering og høringsprosesser.

Blikk for det samiske

Gjennomgangen over viser at mange med ansvar for å tilrettelegge gode kommunale tjenester for den samiske befolkningen sliter med å se og forstå behovet den samiske befolkningen har. I forskningslitteraturen om kultursensitivitet har Jakob Meløe utviklet en begrepsriologi. Begrepene er et verktøy for å kunne se de kontekstuelle rammer som virksomheter kan forstås i. De handler om det å se. Meløe har kalt begrepene **det kyndige blikk, det ukyndige blikk og det døde blikk** (Meløe 1979). Grunnleggende for denne

begrepstriologien er at den problematiserer hvordan man ser noe på basis av de erfaringer man har. Har man erfaring fra en virksomhet, da ser man verden omkring denne virksomheten på en annen måte enn dersom man ikke har en slik erfaring. Det kyndige blikk er blikket til innsideren. Han forstår det han ser, og han vet at han forstår det. Et medlem av et lokalsamfunn er kyndig i den virksomheten som finnes i lokalsamfunnet. Han vet også selv at han forstår denne virksomheten. Det kyndige blikket har den som er helt innenfor som deltaker. Han kjenner til virksomhetene, og vet selv at han forstår disse.

Det ukyndige blikk tilhører den som har en posisjon som er utenfor. Han mangler, eller har lite kunnskaper om det som foregår fordi han mangler erfaring med virksomheten. Den som bruker det ukyndige blikk har en visshet om at det er noe han ikke ser og dermed ikke forstår. For å relatere dette til en samisk kontekst så bør denne personen skaffe seg informasjon og kompetanse om samisk språk, kultur og historie.

Det døde blikk er blikket til den utenforstående som ikke ser alt som er å se, men er helt uten mistanke om at han ikke ser alt. Det døde blikk er blikket til den som er utenfor en virksomhet, men som ikke er klar over denne utenforstående posisjonen selv. Den som møter noe ukjent uten mistanke om at det er noe vedkommende ikke ser, og dermed ikke forstår, møter denne verden med det døde blikk. Ved ikke å anerkjenne at det er noe man ikke ser (det samiske), og dermed heller ikke forstår, stiller man seg ikke i posisjon overfor den verden man møter. Man melder seg ut fra muligheten til noen ganger å bli innvidd i noen av handlingene. Det døde blikk som besøker en flerkulturell bygd i Nord-Norge kan man ikke se noen eksempler på samisk kultur i bygda. Han konkluderer dermed at bygda ikke er en flerkulturell bygd, men en helt vanlig norsk småbygd. Ikke bare er den samiske kulturen ukjent for han, han anser den som ikke-eksisterende.

8. Hvordan styrke samisk kultur, identitet og samfunnsliv i Nye Narvik?

I dette kapittelet vil vi skissere noen viktige tiltak som datainnsamlingen viser er nødvendig og viktige for å styrke samisk språk, kultur, næringsliv, samt identitet og synliggjøring i Nye Narvik kommune. Kartleggingen viser at det samiske står svært ulikt i ulike deler av den nye kommunen og at ulike samiske kulturer og språk krever ulik oppfølging. Dette utfordrer oss når vi skal komme med forslag til tiltak da behovene kan være forskjellige i deler av kommunen og det lokale apparatet som tiltak kan støtte seg på kan variere. Dette gjelder både kunnskap og kompetanse om det samiske i den kommunale forvaltningen/tjenesten og hvilke lokale støttespillere som samiske foreninger, foreldregrupper, ressurspersoner som finnes.

For alle kommuner som skal styrke sitt tilbud for den samiske befolkningen er **språkopplæring i skole og barnehage** det viktigste stedet å begynne. Barna er framtida, og tidlig innsats her vil kunne gjøre barna trygge på sin samiske identitet. Alle samiske barn har en individuell rett til opplæring i samisk, og på samisk om mer enn 10 elever krever det. Noen kommuner velger også å åpne for samiskopplæring for alle barn som ønsker det, uavhengig av etnisk bakgrunn²⁴. For Nye Narvik kommune foreslås følgende tiltak:

- Styrke kommunens informasjonsvirksomhet rundt rett til opplæring i samisk gjennom nettside, mediesaker, skriv ved skolestart, Visma flyt skole osv.
- Sikre at alle skolene kjenner til samiske barns rettigheter til samiskopplæring, informere og følge opp med organisering av samiskopplæring.
- Opprette et fast kontaktpunkt i kommunen som kan hjelpe foreldre, skoler, lærere og spesielt samisklærere med ulike spørsmål, også læremidler.
- Målrettet innsats for kompetanseheving og rekruttering av samisklærere gjennom rett til permisjon med lønn, stipend, lønnstillegg²⁵.
- Styrke samiskopplæringen ved å skape arenaer der elever med samisk i og utenfor kommunen kan møtes, bruk av språkbad.
- Styrke kunnskap om det samiske i hele skoleverket gjennom kursing av lærere ifm. Fagfornyelsen 2020. Tilrettelegging av læremidler og kunnskapsbaser.
- Jobbe med negative holdninger og hets av samer.
- Benytte lokale samiske organisasjoner og ressurspersoner inn i undervisningen
- Vurdere om enkeltskoler bør utpekes som ressurskoler for hhv lulesamisk og nordsamisk opplæring.

Samiskopplæring i barnehage er lite utviklet, og det er behov for:

²⁴ Alta kommune er et slikt eksempel hvor 290 elever får samiskopplæring.

²⁵ Tromsø kommune gir sine samisklærere et lønnstillegg på 22.000 per år.

- Bedre informasjon til foreldre med samisk bakgrunn om mulighet til å tilrettelegge for språkstimulering.
- Bedre informasjon til styrere om mulighet til å søke Sametinget om midler til språkstimulering, prosjektrettet arbeid, utstyrs/litteraturinnkjøp.
- Kontaktperson i kommunene som kan koordinere et slikt arbeid.
- Dele kunnskap fra barnehager som har erfaringer med tilbud rettet mot samiske barn med andre barnehager, skape arenaer for erfaringsutveksling.
- Gjøre alle barnehagebarn i kommunen kjent med viktige trekk ved samisk kultur, naturbruk, samiske merkedager.
- Vurdere mulighet for å opprette samisk avdeling i barnehage.

Det kan være hensiktsmessig å se på om dagens **kulturskoletilbud** som mangler et samisk innhold kan suppleres med samiske elementer:

- Bringe inn duodji i kunst og håndverk
- Bringe inn joik i musikkundervisningen
- Knytte til seg samiske ressurspersoner

Det er behov for å **heve kompetansen** om samisk språk, kultur og næring i hele kommuneforvaltningen/tjenestenivå og på politisk nivå

- Oppfordre til deltakelse på Jasska/Trygg-kurs
- Åpne for kompetanseheving/kursing om samiske perspektiv innenfor ulike virksomhetsområder; helse, sosial, kultur, næring, plan. Utnytte kompetanse som finnes hos Árran, Várdobáiki, UiT og UiN.
- Kartlegge ansatte med samisk språk- og kulturkompetanse i kommunen.
- Kartlegge «kompetansehull» om samisk kultur i ulike tjenestetilbud.

Det er et stort behov for å skape et **fysisk kontaktpunkt** mellom kommunen og den samiske befolkningen som kan fungere som en arena for informasjon og aktiviteter. En slik arena kan også gjøre det samiske mer synlig for alle innbyggere og bygge ned barrierer og kunnskapsmangel. Vi foreslår at kommunen i samarbeid med samiske organisasjoner starter arbeidet med å etablere et **samisk senter** som er godt synlig i bybilde. Et egnet sted kan være i det nye biblioteket i Narvik sentrum. Vi anbefaler sterkt å sette seg inn i hvordan Bodø kommune har løst dette ved å etablere et samisk senter i kulturhuset Stormen. Etableringen er finansiert gjennom en treårig avtale med Sametinget og Fylkeskommunen. Det vil også være mye erfaring og faglig kunnskap å hente fra språksentre hos Várdobáiki og Árran.

- Være et kontaktpunkt for informasjon mellom kommunen og den samiske befolkningen
- Synliggjøring og alminneliggjøring av det samiske i hverdagen
- Samling av samisk litteratur, aviser
- Skape lavterskel møteplasser for barn og ungdom, kafe.

- Dropp-inn språkkurs og kompetansegivende kurs
- Være arena for kulturelle aktiviteter som konserter, utstillinger, foreÅjluokta/Drag merkedager og feiringer

Det er også behov for et fysisk **kontaktpunkt i Gásluokta/Kjøpsvik** hvor det legges til rette for å løfte frem det lulesamiske gjennom ulike aktiviteter. Biblioteket blir nevnt som et mulig sted. Slike aktiviteter kan omfatte:

- Språkkurs som er tilgjengelig for alle
- Kurs og samlinger knyttet til utøvelse av ulike former for duodji for barn og voksne
- Foredrag om samisk kultur og historie i området
-

Den **lulesamiske bokbussen** har vært løftet frem som et kjærkomment kulturtilbud i spredt befolkede områder, som er med på å synliggjøre områdets samiske tilstedeværelse.

- Det bør undersøkes nærmere om bokbussen kan videreføres innenfor tilpassede økonomiske rammer, og også dekke de markesamiske områdene uten å kreve en betydelig del av et knapt bibliotek-budsjett for Nye Narvik kommune.
-

Grenseleden mellom Sørfjorden i Tysfjord og Vestenden av Áhkájávrru i Gällivare anses som en viktig del av Tysfjordens samiske arv, som lulesamer i Kjøpsvik har et sterkt forhold til.

- Det er viktig at nye Narvik tar et ansvar for den videre forvaltningen av Grenseleden, enten alene eller i samarbeid med nye Hamarøy kommune.

Det er behov for et **formalisere samarbeid** mellom kommunen og samiske organisasjoner/ressurspersoner

- Lage en oversikt over samiske foreninger og ressurspersoners kunnskap om ulike samiske tema som kan trekkes inn i ulike sammenhenger.
- Planlegge felles aktiviteter og samarbeide om søknader for finansiering av kulturelle arrangementer, språkkurs og andre kurs, særlig rettet mot Sametinget
- Samarbeid om Samefolkets dag – Opprette en komite etter modell fra 17. mai-komiteen
- Sikre at samiske organisasjoner er representert i relevante kommunale utvalg.

Nye Narvik kommune **mangler sterke samiske kunnskapsinstitusjoner**, og vil ha behov for å trekke inn kompetanse utenfor kommunen og hente erfaring fra andre samiske kommuner.

- Inngå et samarbeid med Várdobáiki på det nordsamiske og Árran på det lulesamiske for utvikling og gjennomføring av konkrete tjenester.
- Nye Narvik må jobbe tett med Nye Hábmera/Hamarøy og dra nytte av kompetansen som er knyttet til lulesamisk forvatningskommune. Det kan være behov for å inngå samarbeidsavtaler for kjøp av tjenester.
- Nye Narvik kan dra nytte av å samarbeide med Nye Tjeldsund som er i ferd med å gå inn i samisk språkforvaltningsområde.

Synliggjøre samiske næringer og kultur i markedsføring av Narvik innad og utad

- Bruke samiske næringsaktører som leverandører av samiske produkter ved offisielle besøk og egne arrangement.
- Trekke inn samiske artister og kulturnæringer i viktige arrangement. Særlig viktig blir dette i forbindelse med markering av 6. februar, og Vinterfestuka.
- Trekk inn kompetansen fra Márkomeannu-festivalen
- Bruke samisk kultur og næring i markedsføring av Nye Narvik for eksempel i arbeidet med søknad om VM i alpint.

Hensyn til reindrifta og andre samiske næringer

- Få et felles kommunikasjonspunkt med faste møter mellom reindrifta og administrasjonen i den nye kommunen. For eksempel lagt til planavdeling eller rådmannens stab.
- Kommunale etater som har ansvar for arealbruk og næringspolitikk samt kommunens politiske ledelse, inkludert kommunens planutvalg bør starte et systematisk arbeid med å utvikle en kommunal politikk for å ivareta reindriftas sårbarhet for inngrep og forstyrrelser. Det bør utarbeides en opplæringsplan for nøkkelpersonell, gjerne med et årlig seminar og muligheter for oppdatering.
- Kommunale etater bør oppfordres til å ha et blikk for både å støtte opp om samiske næringsaktører og utnytte deres potensiale i opplærings- og helsetilbud.

9. Ulike modeller

I dette kapittelet vil vi drøfte mulige organisatoriske løsninger eller modeller som forslagene til tiltak kan fremmes innenfor, og om mulig si noe om hvilke implikasjoner de vil ha økonomisk og juridisk for Nye Narvik kommune. Når en kommune ønsker å styrke sin satsing på samisk språk og kultur er det naturlig å orientere seg mot Sametinget og hvilken praktisk og økonomisk bistand som finnes gjennom virkemiddelpolitikken. Sametinget forvalter statlige midler, og er den viktigste finansøren av tiltak både innenfor ordningen med tospråklighetsmidler for kommuner som er med i språkforvaltningsområdet, og søknadsbaserte virkemidler innenfor språk og kultur.

I dag er 12 kommuner²⁶ med i forvaltningsområdet for samisk språk, noe som forplikter kommunene til å jobbe for et tospråklig tjenestetilbud og den norske stat gjennom Sametinget til å finansiere deler av merkostnadene knyttet til å være en tospråklig kommune.

En stadig større del av den samiske befolkningen flytter fra tradisjonelle samiske bygder til byer og forventer å få kommunale tjenestetilbud som er tilpasset sin samiske bakgrunn. Særlig viktig er muligheten for barna å få barnehage- og skoletilbud med samisk språk og kultur. De siste årene har det vokst fram en ny modell for bykommuner som ønsker et samarbeid med Sametinget for å ivareta den samiske befolkningens behov for barnehage og skoletilbud, tilbud om opplæring og styrking av samisk språk, samiske møteplasser og kulturtilbud.

Disse to eksisterende modellene vil beskrives nærmere senere, her vil vi kort skissere hvilke alternativer som fremstår for Nye Narvik kommune med dagens eksisterende modeller:

- Innlemmelse i forvaltningsområdet for samisk språk
- Bilateral avtale med Sametinget (byavtale)
- Ingen avtale med Sametinget, men mulighet for å styrke ivaretakelsen av det samiske hovedsakelig med egne midler

Hva betyr det for en kommune å gå inn i forvaltningsområde for samisk språk?

I forvaltningsområdet for samisk språk skal samelovens språkregler sikre retten til å

- bruke samisk språk i kontakt med offentlige organ
- møte samisk språk i offentlig sammenheng

²⁶ De 12 kommunene er Kautokeino, Karasjok, Tana; Porsanger, Nesseby, Kåfjord, Tysfjord, Snåsa, Lavangen, Røyrvik, Hatfjelldal og Røros kommuner. Nye Tjeldsund kommune er i en prosess med å søke seg inn.

I forvaltningsområdet for samisk språk gjelder følgende krav for offentlige virksomheter:

- Kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skal skje både på samisk og norsk. Skjema til bruk overfor et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet skal foreligge både på samisk og norsk (§ 3-2).
- Den som henvender seg på samisk til et lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet, har rett til svar på samisk (§ 3-3).
- Den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet, har rett til å bli betjent på samisk (§ 3-5).
- Tilsatte i et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet har rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk når organet har behov for slik kunnskap (§ 3-7).
- Kommunestyret kan bestemme at samisk skal være likestilt med norsk hele eller deler av den kommunale forvaltning (§ 3-7).
Opplæringsloven, barnehageloven, og stadnamnlova stiller også særlige krav til kommunene i forvaltningsområdet:
- Kommunen har ansvar for at barnehagetilbudet til samiske barn bygger på samisk språk og kultur (barnehageloven § 8)
- Den samiske læreplanen – Kunnskapsløftet-Samisk – skal brukes i skolen i kommunen (forskrifter til opplæringsloven, § 1-1)
- Ved vegskilting der flerspråklige stedsnavn benyttes, skal det samiske navnet stå først (forskrifter til stadnamnlova, § 7)

Prosedyrer for å melde kommunen inn i forvaltningsområdet for samisk språk:

- Kommunen gjør et politisk vedtak om å søke om innlemmelse.
- Kommunene sender søknad til Kommunal- og moderniseringsdepartementet
- Departementet kontakter Sametinget som uttaler seg om kommunens søknad, også om størrelsen på tospråklighetstilskudd
- Departementet gjør administrative og økonomiske vurderinger, og utarbeider høringssak
- Et forslag til forskriftsendring sendes på høring til aktuelle høringsinstanser (høringsperioden er i utgangspunktet 3 måneder)
- Departementet foretar en forskriftsendring som fastsettes ved kongelig resolusjon, det vil si at saken behandles i statsråd.

Proessen fra vedtak i kommunen til en innlemmelse skjer, vil ta minst ett år.

Hvilke økonomiske virkemidler følger med en innmeldelse?

Sametingets regelverk for tospråklighetstilskudd følger en tredelt modell som i 2019 består av tre elementer:

En **basisdel**: tilskudd som utgjør 40 % av den totale tospråklighetsrammen, og som fordeles likt mellom kommunene.

En **betjeningsdel** som utgjør 35 % av den totale tospråklighetsrammen, og fordeles etter kriterier knyttet til antall barn med samiskopplæring i skolen (førstespråk og andrespråk) og antall innmeldte i Sametingets valgmanntall.

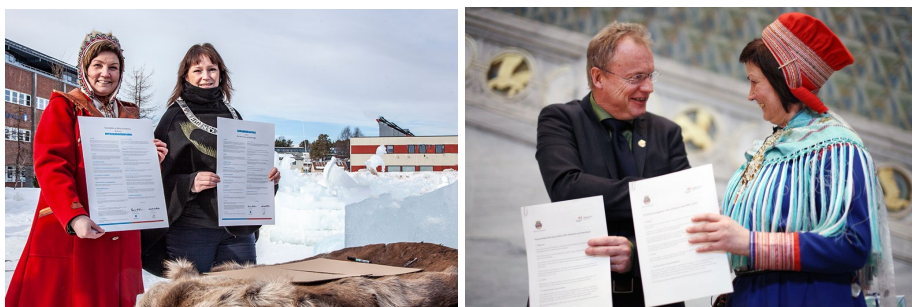
En **utviklingsdel**: som utgjør 25 % av den totale tospråklighetsrammen som fordeles til kommunene. Den reguleres i henhold til planlagt aktivitet, gjennomførte tiltak fra år til år og i henhold til samarbeidsavtalen mellom den enkelte kommune og Sametinget. Størrelsen på utviklingsdelen for den enkelte kommune fastsettes av Sametingsrådet.

Dette gir kommuner med mange elever med samiskopplæring/mange i valgmanntallet og stor aktivitet bra uttelling, fra vel 7 millioner i årlige tilskudd til Kautokeino til knapt 1,8 millioner til Hattfjelldal som har få elever og liten aktivitet. Her kan også nevnes at Divtasvuona/Tysfjord kommune i 2019 mottar knapt 3 millioner basert på basisdel og betjeningsdel. I tillegg kommer midler til utviklingsdel som er avhengig av årlig aktivitet. De 12 kommunene får til sammen 39 millioner i tospråklighetsmidler – basis- og betjeningsdel (Sametingets budsjett for 2019).

Hva betyr det å inngå en bilateral avtale med Sametinget?

En såkalt byavtale er en mindre forpliktende avtale enn å melde kommunen inn i språkforvaltningsområdet, og skal legge forholdene til rette for et varig og forpliktende samarbeid som angår samer og samiske forhold i kommunen med tanke på å styrke samisk språk og kultur, samt etablere møteplasser. Noen av avtalene vektlegger også at byens innbyggere inkluderes i samiske aktiviteter. Partene har årlige møter for å diskutere oppfølging og revidering.

Sametinget har samarbeidsavtale med bykommunene Tromsø, Bodø og Alta, samt en samarbeidserklæring med Oslo. Det jobbes med å få på plass en samarbeidsavtale med Trondheim kommune, og flere kommuner som Sør-Varanger og Hammerfest har gjort sonderinger.

Sametingpresident Aili Keskitalo undertegner samarbeidsavtale med Altaordfører Monica Nilsen i april 2019, og med byrådsleder Raymond Johansen i Oslo i 2016. Foto: Bjørn Martin Lyng og Kenneth Hætta

Mot en ny modell

En av de største utfordringene med dagens modell for forvaltningsområde for samisk språk er at den ikke tar hensyn til at språksituasjonen er forskjellig fra kommune til kommune. De samme kravene stilles til Kautokeino hvor norsk og samisk praktisk talt er likestilte språk, og Røros som er helt i starten av en prosess. I praksis vil det ikke være mulig for en liten kommune med en liten andel samisk befolkning å nå opp på samme tospråklighetsnivå som en kommune hvor samene er i flertall. Forskning viser også at språkforvaltningsområdet og bykommuner utøver rollen som tjenestetilbyder av tjenester på ulike måter (Angell m.fl, 2012). Hvordan det samiske perspektivet kommer frem i kommunesektoren er derfor svært ulik fra kommune til kommune, og er i stadig endring.

Sametingets tospråklighetstilskudd ble evaluert av Nordlandsforskning i 2016 (Løvland og Solstad) og det ble nedsatt et Samisk Språkutvalg som skulle foreta en gjennomgang av språkforvaltningsområdet som ramme for ivaretagelse av det samiske språk, og la fram rapporten Hjertespråket, NOU 2016:18. Rapporten vektlegger at ulike kommuner har utfordringer på forskjellige nivå, som nødvendiggjør ulike tiltak knyttet til ivaretagelse av samiske språk. Utvalget foreslo derfor en ny språkområdeordning som skal erstatte forvaltningsområde for samisk språk, og en ny modell hvor «det samiske språkområdet» deles inn i ulike kategorier med differensierte forpliktelser tilpasset språkenes situasjon i den enkelte kommune. Utvalgets rapport har vært på høring, og Sametinget arbeider sammen med Kommunal- og moderniseringsdepartementet med en omlegging fra Forvaltningsområdet for samisk språk til **Samisk språkområde**. Sametingets plenum har behandlet saken om samisk språkområde og vedtatt at det skal innføres differensierte kommunekategorier. Det er også gjennomført konsultasjoner med KMD. Arbeidet i etterkant har resultert i noen justeringer hvor det ligger an til et forslag på fem kategorier:

- Språkressurskommuner – der samene er i flertall og hvor det er reell tospråklighet. Dette er kommuner som har tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse til at det samiske språket er et komplett og samfunnsbærende språk innen de fleste samfunnsområder og i tjenestene som ytes.
- Språkutviklingskommuner – der samene er i minoritet, men hvor det samiske står sterkt og kan utvikles med målrettet satsing.
- Språkvitaliseringskommuner – der den samiske befolkningen er liten, hvor det finnes få språkbærere, og hvor det er det behov for en vitalisering av samiske språk.
- Bykommuner – med samisk befolkning har et særskilt ansvar og forpliktelser til å ivareta samisk språk.
- Potensielle språkkommuner

Lovproposisjon for oppfølging av Hjertespråket med tilhørende meldingsdel skulle etter planen legges frem for Sametingets plenum i slutten av 2019. Tidsplan er revidert, og Kommunal- og moderniseringsdepartementet melder at lovproposisjon skal sendes på

høring før behandling i Stortinget. Dette innebærer trolig at lovproposisjon vil bli sendt Sametingets plenum for behandling i juni 2020.

Vurderinger rundt modell for Nye Narvik

Selv om den nye modellen for Samisk språkområde ikke er endelig vedtatt bør signalene om endringer åpne opp for en debatt i forhold til rammene for ivaretagelsen av det samiske i Nye Narvik kommune. Foreløpig har debatten vært definert av dagens ordning, som gir den enkelte kommune valget mellom å søke å bli språkforvaltningskommune, med alle de vidtrekkende forpliktelser det omfatter, inngå en egen, mindre ambisiøs byavtale med Sametinget, eller å avstå fra å ha en aktiv politikk rettet mot ivaretagelse av samisk språk og kultur i samarbeid med Sametinget.

En differensiert modell åpner for å ta større hensyn til språksituasjonen i det konkrete området, og bruke ressurser på tiltak som er best mulig tilpasset lokale behov. De kategoriene som foreslås er også gode verktøy for å tenke omkring utfordringer og muligheter knyttet til samiske språk i nye Narvik. Situasjonen for Nye Narvik er likevel såpass spesiell at det er vanskelig å tenke seg at kommunen som helhet vil passe godt innenfor en av de foreslåtte kategoriene. Divtasvuona/Tysfjord kommune vil trolig med sin språkstatus i dag høre inn under kategorien språkutviklingskommune, men etter delingen vil mange av de vitale institusjonene/funksjonene for ivaretagelse av lulesamisk tospråklighet forsvinne over til Hábmera/Hamarøy. Dette gjelder den samiske barnehagen og den samiske klassen på Ájluokta/Drag, og kommunens språkkonsulent. Árrans funksjon vil være uforandret og vil ikke være avhengig av nye kommunegrenser. På Kjøpsvik-sida er det mer uklart hva som vil opprettholdes ut over et sårbart lulesamisk språktilbud på skolen pga midlertidig ansettelse og sterk kulturkompetanse ved omsorgssenteret. Vårt inntrykk er også at mye av det samiske engasjementet i bygda utøves av enkeltpersoner uten nødvendigvis en institusjonell tilknytting, og det er viktig å komme i dialog disse ressurspersonene.

For Narvik og Ballangen som mangler samiske institusjoner og har et skjørt/ikke-eksisterende samiskspråklig tilbud i barnehage og skole, vil nok et språkområde med bystatus være mest nærliggende på kort sikt. Språksituasjonen i området likner kanskje mest på Bodø, og dette er også en kommune som på kort tid har kommet langt i sin satsing på det samiske og har mye erfaring som Nye Narvik kan lære av. Det som imidlertid er uklart er om den nye ordningen også kan åpne for at ulike deler av Nye Narvik kan plasseres i ulike kommunekategorier, og hvilke midlertidige løsninger som det er mulig å finne på kort sikt. Dette er en problemstilling som må løftes opp fordi innbyggerne i Gásluokta/Kjøpsvik har språklige rettigheter som de ikke skal bli dårligere – det har Kommunal- og moderniseringsministeren lovet, og det må både på kort sikt og på lenger sikt jobbes mot en løsning. Nye Narvik vil om de velger å bli en samisk språkkommune blir den første som må håndtere to offisielle samiske språk, lulesamisk og nordsamisk. Dette fordrer også helt nye løsninger som dagens modeller ikke har tatt

høyde for. Nye Narvik kommune som samisk språkkommune kan ikke gi en samisk språkgruppe bedre rettigheter enn den andre.

Nye Narvik kommunen grenser i sør mot det som blir et lulesamisk kraftsenter i språkforvaltningskommunen Hábmëra/Hamarøy, og i nord mot språkforvaltningskommunen Lavangen. Nordvest, rett forbi Evenes kommune, blir Skånland slått sammen med Tjeldsund og går mot å søke seg inn i forvaltningsområdet for samisk språk. Nye Narvik kommune vil ligge omkranset av kommuner som har et sterkt ønske om å gi sin samiske befolkning et godt tospråklig tjenestetilbud. Disse tilgrensende kommunene sitter på både verdifull språkkompetanse, og mye erfaringer knyttet til en vitalisering av de samiske språkene, som Nye Narvik kommune kan ha nytte av.

Disse forholdene tilsier at Nye Narvik kommunes prosess for å bestemme nivået og modellen for satsing på samisk språk, kultur og identitet vil kreve en tett dialog med Sametinget og KMD. Løsningene finnes ikke innenfor standardiserte modeller, men krever helt nye og tilpassede former. Dette krever en sterk politisk vilje fra kommunens politikere om å stå samlet og satse på det samiske, og må ikke føre til splid og polarisering i et allerede opphetet politisk klima. Det vil også kreve at Sametinget og KMD ser på løsninger og kompenserende tiltak «utenfor boksen».

Hvilke økonomiske virkemidler vil så følge med de ulike ordningene? Med **dagens** forvaltningskommuneordning får alle kommuner et basistilskudd på kr. 1.750.000, og et betjeningstilskudd som avhenger av antallet barn med samisktilbud i barnehage og skole og innmeldte i valgmannantallet til Sametinget. Nye Narvik vil med få barn med samiskundervisning og bare andrespråkselever, samt svært begrenset samiskspråklig tilbud i barnehage og få i valgmannantallet få liten uttelling på dette kriteriet. På sikt og med en målrettet satsing vil det være mulig å øke antallet og uttellingen på dette kriteriet. Uttelling på aktivitetstilskuddet avhenger av at Nye Narvik tar tak og satser på prosjektrettet arbeid for å styrke språksituasjonen. Dette vil kreve et administrativt apparat som må jobbe med søknader til Sametinget og andre finansører. Med **ny språkkommunemodell** vil uttellingen bli noe annerledes da den vil tilgodese de kommunene som har størst økonomiske behov for å opprettholde et høyt tospråklig nivå. Basistilskuddet blir lavere, og de andre kriteriene får større effekt. Vi vet per i dag lite om hvordan dette vil slå ut for kategoriene bykommune og potensiell språkkommune. Ingen av modellene vil fullfinansiere kommunens utgifter ved å være forvaltningskommune/språkkommune, men vil gi en forutsigbarhet som gjør det mulig å bygge opp en kompetanse og tilbud som er mer robust og tilstrebe at samiske innbyggere skal få ivare tatt sine rettigheter.

Dagens ordning med **bilateral avtale** med Sametinget (byavtale) gir ikke automatisk midler til kommunen fra Sametinget, men en må forutsette at søknader om prosjektmidler til språk- og kulturtiltak ses på med større velvillighet enn om det ikke er inngått en samarbeidsavtale. De to partene skal tross alt i fellesskap bli enige i

satsingsområder og Sametinget er en av de viktigste samarbeidspartene og finansiørene for slike tiltak. Forutsigbarheten i disse finansielle ordningene er imidlertid ikke like sterke som ved å være en språkforvaltningskommune, da dette er tidsavgrensede og søknadsbaserte tilskudd. Samarbeidsavtalene med faste møtepunkter åpner også for regelmessig gjensidig informasjonsutveksling, medvirkning og diskusjoner rundt planarbeid.

Om de økonomiske rammebetingelsene blir mer forutsigbare med ny språkkommunestatus – bymodell sammenlignet med dagens byavtale, har vi ikke informasjon om på nåværende stadium.

Dagens språkforvaltningskommune-modell gir de samiske innbyggerne større juridisk sikkerhet rundt oppfyllelse av rettigheter enn uten en slik status, men er ingen garanti for at de får et godt tospråklig tilbud. Slik situasjonen er i dag er det mange kommuner som ikke oppfyller kravene i Opplæringsloven om samiskopplæring, retten til å bli møtt på sitt språk i kontakt med forvaltningen osv. Den nye modellen med større differensiering av kommuner ut ifra faktisk språksituasjon vil gjøre flere kommuner istand til å levere tjenester til den samiske befolkningen ut ifra egne forutsetninger. Dagens språkforvaltningskommune-modell er først og fremst en garanti for at kommunen får visse faste tilskudd fra Staten via Sametinget. Dette er ikke tilfellet med en byavtale slik vi kjenner den i dag.

Referanser

- Aira, Harrieth (2002). Lulesamisk språk – fra privat til et offisielt samisk språk? *Bårjås* populærvitenskaplig tidsskrift fra Árran, lulesamisk senter.
- Andersen, Oddmund (2002). Flyttefolk og bofaste. En studie av samisk bosetting i Sør-Troms og Nordre Nordland. Avhandling til graden doctor artium. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Andersen, Kurt Tore (2007). Den læstadianske vekkelsen i Tysfjord. Norsk og Samisk Forlaget Bahko.
- Andersen, Oddmund (red.), (2005). *Fra villreinjakt til reindrift. I: Árrans skriftserie nr.1.* 2005
- Andersen, Oddmund (2019). The settlement mounds in Divtasvuona/Tysfjord, North Norway. Traces of a Sami fisher-farmer economy, *Acta Borealia*, 36:1, 93–116.
- Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen, Paul Pedersen (2012). *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*, Norut Alta rapport 2012:5.
- Aubert, Vilhelm (1978). *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Artikler fra Statistisk Sentralbyrå nr. 107.
- Balto, Kjersti Myrnes (2019). Innlemmelse i forvaltningsområdet for samisk språk. Utredningsdokument bestilt av Fellesnemnda for Tjeldsund 2020.
- Balto, Kjersti Myrnes (2013). Institusjonaliseringsprosesser i Várdobáiki samisk språk og kultursenter. Masteroppgave, Institutt for Økonomi- og samfunnsfag, Høgskolen i Harstad.
- Berg, Bård A. (2008). Utviklingen av reindriften i Nordre Nordland 1750–2000. Kapittel 5 i Evjen, Bjørg og Lars Ivar Hansen (red.) *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*, Pax, Oslo, 151–191.
- Bongo, Berit Andersdatter (2012). Samer snakker ikke om helse og sykdom.
- Bjørklund, I. (2013). Domestication, Reindeer Husbandry and the Development of Sámi Pastoralism. *Acta Borealia, A Nordic Journal of Circumpolar Societies*, 30:2, 174–189.
- Eriksen, Ardis Evelyn (2009). "Mon val vuorrástuvam duoinna nuortasámegiellain" : Ufuohta ja Oarje Romssa suopmana gullelašvuhta davvisámegiellii ja julevsámegiellii, Mastergradsoppgave, 2009, UiT, Norges Arktiske Universitet.
- Evjen, Bjørg (1998). Et sammensatt fellesskap, Tysfjord kommune 1869–1950.
- Evjen, Bjørg (2003). Sameforeninger og samebevegelsen etter 1950 – fra aktiv politisk, til samepolitisk aktiv, i *Bårjås*, populærvitenskaplig tidsskrift fra Árran, lulesamisk senter.
- Evjen Bjørg (2003). Tysfjord kommune/Divtasvuona Suokhan, skal kommunen ha samisk navn? i *Bårjås*, populærvitenskaplig tidsskrift fra Árran, lulesamisk senter.
- Evjen, Bjørg (2007). Samisk tilstedeværelse i området sør for Finnmark fra 1865 til 1930. Kapittel 4 og 15 i *NOU 2007:14 Samisk naturbruk og rettighets situasjon fra Hedmark til Troms*.
- Evjen, Bjørg (2007). Samisk befolkningshistorie, bruk av naturen og rettighetsforhold i Salten, Vesterålen og Lofoten, Del. 6 i *NOU 2007: 14 Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms*.

Evjen, Bjørg og Hansen, Lars Ivar (red.) (2008). *Etniske relasjoner i nordre Nordland i et historisk perspektiv*. Pax Forlag.

Evjen, Bjørg (2009). Etablering av Forskningsinstituttet for urfolksstudier på Árran. Tiltak i et utvidet samisk institusjonelt og forskningsmessig regionalt handlingsrom.

Frostisen (2015). Distriksplan for Frostisen reinbeitedistrikt.

<https://www.fylkesmannen.no/globalassets/fm-nordland/dokument-fmno/landbruk-og-mat-dokumenter/reindrift-dokumenter/distriksplanar/Distriksplan-for-Frostisen-RBD.pdf>

Hansen, Lars Ivar (1990). Samisk fangstsamfunn og norsk høvdingeøkonomi. Oslo: Novus.

Hansen, Lars Ivar (2000). Astafjord bygdebok. Historie 1. Fra eldre jernalder til ca. 1570. Lavangen kommune.

Hansen, Lars Ivar (2003). Astafjord bygdebok. Historie 2. Astafjord ca. 1570-ca. 1730. Lavangen kommune.

Hansen, Lars Ivar (2005). Spesialisert reindrift eller kombinasjonsnæring? Reinholdet i Sør-Troms på 1600- og 1700-tallet. *Tjálarájddo/Skiftserie* nr. 1-2005. Árran lulesamisk senter.

Hansen, Lars Ivar (2007). Samisk befolkning, rettighetsforhold og bruk av naturen i Sør-Troms fra jernalder til ca. 1750. I: NOU 2007:14 Samisk naturbruk og rettsituasjon fra Hedmark til Troms. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. 285–328.

Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen (2004). Samenes historie fram til 1750. Cappelen Damm.

Hansen Blix, Bodil (2016). Helse og omsorgstjenester for den samiske befolkningen i Norge.

Helland, Amund (1907). Topografisk–statistisk beskrivelse over Nordland amt.

Johansen, Tore Einar (1995). På spor av «samiskhet» og «norskhet». Markabygdbosetning i Stourranjárga i et livsløpsperspektiv, 1850–1900. Hovedoppgave i historie. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

Kalstad, Johan Albert (1982). Kystsamisk reindrift. Ottar 4:82. Tromsø: Tromsø Museum, 39–43.

Landbruksdirektoratet (2018). Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Reindriftsåret 1.april 2017-31.mars 2018. Rapport nr. 30/2018.01.12.2018.

Løvland, Jarle og Solstad, Marit (2015). Evaluering av Sametingets tospråklighetstilskudd til fylkeskommuner og kommuner 2012–2014. Nordlandsforskning, rapport 2/2016.

Meløe, Jakob (1979). Notater i vitenskapsteori for gruppene humaniora og samfunnsvitenskap med fiskerifag Universitetet i Tromsø.

Minde, Henry (2000). Diktning og historie om samene på Stuoranjárga. Rapport I, Skoddebergprosjektet. Dieđut 4/2000. Sámi Instituhitta i samarbeid med Universitetet i Tromsø, Sámi dutkamiid gouvddáš.

Minde, Henry (2005). Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger? Galdu Cala nr. 3, 2005.

Morén-Duolljá, Bruce, Duolljá, Svenn-Egil Knutsen og Giellagáldo, Sáme (2017). En liten oppklaring om begrepsbruk, etnisitet og samiske språk i Tysfjord området. Kronikk i *Avisa Nordland*, 31.05.2017.

Myrvoll, Marit (2011). Bare gudsordet duger. Om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse. Phd-avhandling, Universitetet i Tromsø.

Narvik kommune (2017). Planbeskrivelse Kommuneplanens arealdel 2017–2028.

<https://www.narvik.kommune.no/f/p28/ieabf8bab-4ca0-4887-9308-de2ad1d4ac03/kommuneplanens-arealdel-planbeskrivelse.pdf>

Nielssen, Alf Ragnar og Pedersen, Hilgunn (1994) *Fra vidstrakt prestegjeld til storkommune, Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie*.

Nikolaisen Kuojok, Ingar (2005). Lulesamisk reindrift og landrettigheter. Bårjås, skriftserie 1:2005, Árran lulesamisk senter.

Nissen, Kristian og Ingolf Kvamen (1962). Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjons-protokoller 1742–45. Bind I. Oslo: Kjeldeskriftfondet.

Norsk–Svensk Reinbeitekommissjon av 1997. Innstilling. Helsingfors.

NOU 2000:3. Samisk lærerutdanning. – Mellom ulike kunnskapstradisjoner. Kirke, Utdanning og Undervisningsdepartementet.

NOU 2016: 18. Hjertespråket. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk., utarbeidet av Samisk Språkutvalg, på oppdrag av Kommunal og Moderniseringsdepartementet (KMD).

Nymo, Randi (2011). Helseomsorgssystemer i samiske markebygder i nordre Nordland og Sør-Troms: praksiser i hverdagslivet: "En ska ikkje gje sæ over og en ska ta tida til hjelp".

Nystø, Sven-Roald. (1982). Etnisitet og religiøsitet: to uforenlige statuskategorier i etnopolitisk mobilisering?: et casestudium av Nuortta-Sálto Sámiij Sijdda. Tromsø: Universitetet i Tromsø. Qvigstad, Just: *Sjøfinnene i Nordland*. 1929.

Olsen, Janicken E. (2008). Befolkningsvekst i et flerkulturelt prestegjeld. s. 89–108, i Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjonar i historisk perspektiv. Bjørg Evjen og Lars Ivar Hansen (red.) Pax Forlag.

Pedersen, Steinar (2015). Samenes historie.; fra undertrykking til kulturelt likeverd. I: Holth-Jensen, A. & Dyrvik, S. Likeverd.Grunnlaget for demoikrati. Oslo:Res Publica, 173–192.

Qvigstad, Just: *Sjøfinnene i Nordland* (1929). Tromsø: A/S "Tromsø stiftstidende"s boktrykkeri.

Qvigstad, J. og K.B.Wiklund (1929). Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjons-protokoller 1742–45. Bind II. Oslo: Kjeldeskriftfondet.

Ramstad, Yngvar (2010). Om reindriften vilkår- med eksempler fra Narvik-området. Årbok for Narvik 2010- fra bane, bygd og by. Museum Nord-Ofoten Museum, 59–71.

Ramstad, Yngvar (2011). Pehr Thuuri- samisk forfatter og aktivist/ en samisk stemme fra 1920-tallet. Årbok for Narvik 2011 –fra bane bygd og by. Museum Nord-Narvik, 85–86.

Ravna, Øyvind (2010). Lappekodisillen av 1751 og dens rettslige betydning i dag. Lov og rett. 49(7):392–406.

Riseth, Jan Åge, (2015). «Reindrift og ressursforvaltning». Lærebok i økonomi og reindriftsforvaltning. Drammen. Vett & Viten.

Riseth, Jan Åge (2016). Situasjons- og verdikjedeanalyse for reindriften i Troms. Rapport Norut. 15/2016.

Riseth, Jan Åge, Hans Tømmervik, and Jarle W.Bjerke (2016). "175 years of Adaptation: North Scandinavian Sámi reindeer herding between government policies and winter climate variability (1835–2010)" *Journal of Forest Economics*. 24 (2016): 186–204.

- Riseth, Jan Åge og Tømmervik, Hans (2017). Klimautfordringer og arealforvaltning for reindrifta i Norge. Kunnskapsstatus og forslag til tiltak – eksempler fra Troms. Rapport 6/2017. Norut.
- Riseth, Jan Åge og Vigdis Nygaard (2018). «Samiske hensyn i planleggingen.» I: Hanssen, Gro Sandkjær og Nils Aarsæther (red.) «Plan- og bygningsloven 2008 – En lov for vår tid?». Oslo: Universitetsforlaget, 307–324.
- Riseth, Jan Åge og Bernt Johansen (2019). Inngrepsanalyse for reindrifta i Troms. Rapport 23/2018. Norut. ISBN 978-82-7492-420-8. ISSN:2535-3004. https://tromsfylke.no/media/152219/rapport-inngrepsanalyse-troms_very-last-final.pdf
- Risvoll, Camilla, Gunn Elin Fedreheim & Diego Galafassi (2016). Trade-Offs in Pastoral Governance in Norway: Challenges for Biodiversity and Adaptation. *Pastoralism*, 1–15.
- Ruong, I. 1982. Samerna – i historien och nutiden. Stockholm: Bonnier fakta.
- Saus, M. (2006). Det kyndige blikk, det ukyndige blikk og det døde blikk. *Kultur og barnevernsarbeid* hefte 3.
- Severinsen, Anne (1979). Opprettelse av reinbeitedistrikt i Sør-Norge. Oivergrep eller tilrettelegging. Sørsamer. Ottar 166–117, 38–54.
- Skogvold, Ernst (1986). «Gruvedrift i Skogvold/Tiltvik-området». Årbok for Tysfjord, 1986. Utgitt av Tysfjord lokalhistorielag.
- Storm, Dikka (2007). Bruksområder, ressursutnytting og næringskombinasjoner under framveksten av markebygder i Sør-Troms. Del XI i Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. NOU 2007:14, 353–363.
- Svendsen, Oddvar & Aas, Steinar (2000). Om bykultur og byidentitet i Narvik på 1900-tallet, Stensilserie B nr. 61. Institutt for Historie, Universitetet i Tromsø.
- Tryland, Morten (2014). «Reinpest» og andre epizootier hos rein i Fennoskandia – et historisk tilbakeblikk. *Norsk Veterinærtidsskrift* 2/2014, 154–160.
- Vorren, Ørnulv (1978). Bosetning og ressursutnytting under veidekulturen og dens differensiering. I NOU 1978 18A: Finnmarksvidda-natur-kultur, 145–162.
- Ween, Gro & Jan Åge Riseth (2016). Samisk vertskap og turisme. Fortidas spor og nye starter. I: Åarjel-saemieh. Samer i sør. Fossum, Birgitta (red.) Årbok nr. 12. *Saemien Sijte*, Snåsa, 127–144.

NORCE Norwegian Research Centre AS
www.norceresearch.no